

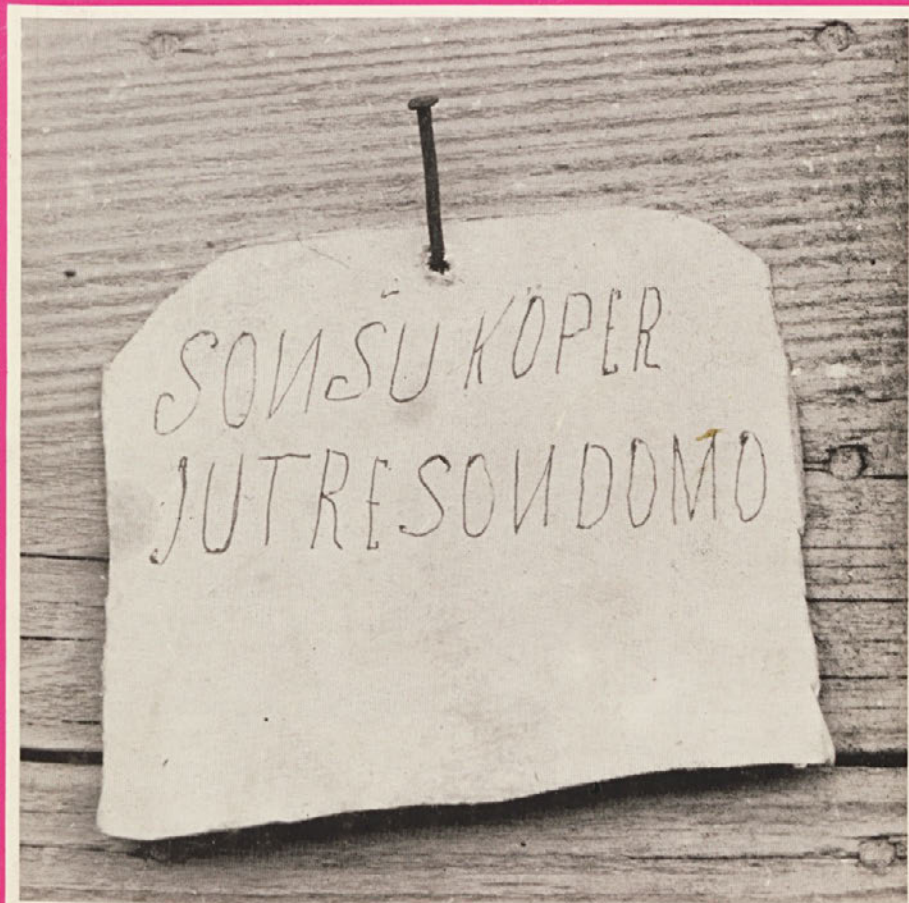
GLASNIK

Slovenskega etnološkega društva

BULLETIN OF SLOVENE ETHNOLOGICAL SOCIETY

YU ISSN 0351-2908

LETNIK 29 | 1989
ŠTEVILKI 1 IN 2
STRANI od 1 do 112
LJUBLJANA 1989

KAZALO 1 | 2 /letnik 29/ 1989

- 1 POGOVOR Z DR. VALENSOM VODUŠKOM
- 10 O RAZMERJU MED ETNOLOGIJO IN SLOVSTVENO FOLKLORISTIKO | *Marija Stanonik*
- 27 STAVBNA DEDIŠČINA IN DRUŽBA | *Zvezdana Koželj*
- 34 ZAHTJEVI MEDIJA I ZAHTJEVI ZNANOSTI | *Ivan Lozica*
i *Tanja Perić-Polonjo*
- 42 DEKLICA IN RAUBARJI | *Brigita Krapež*
- 50 SMRT STARCA NE POKVARI SMRTI | *Silvija Sovič*
- 58 GORENJEC | *Josip Lapajne*
- 61 OPOMINJAJOČA ZBIRKA SLOVSTVENE FOLKLORE IZ PREKMURJA | *Marija Stanonik*
- 66 CULTURELE ANTROPOLOGIE NA NIZOZEMSKEM |
Borut Brumen
- 70 Marija Makarovič, STROJNA IN STROJANCI | *Brigita Rapuc*
- 71 Tone Cevc, Ignac Primožič, KMEČKE HIŠE V KARAVANKAH |
Majda Fister
- 73 Dušan Bandić, TABU U TRADICIJONALNOJ KULTURI SRBA |
Barbara Mulej
- 75 Tvrdo Čubelić, POVIJEST I HISTORIJA USMENE NARODNE KNJIŽEVNOSTI | *Marko Terseglav*
- 77 ROZAJANSKE KOLINDREN | /NK/
- 78 2. LETNA KONFERENCA MUZEJSKO DOKUMENTACIJSKEGA ZDRUŽENJA | *Alenka Simikič,*
Marjeta Mikuš
- 80 VI. PREGLED ETNOGRAFSKIH FILMOV | *Naško Križnar*
- 82 TONČKE MAROLTOVE NI VEČ | *Zmaga Kumer*
- 85 MARIJA ŠUŠTAR 1904–1988 | *Zmaga Kumer*
- 87 VALENS VODUŠEK 1912–1989 | *Naško Križnar*
- 89 LETNA POROČILA ETNOLOŠKIH USTANOV ZA LETO 1988
- 100 KRONIKA SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA
OD 1. JULIJA 1987 DO 31. DECEMBRA 1988
- 104 IZJAVI SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA
- 107 SREDNJA EVROPA MED ETNOLOGIJO IN METODOLOGIJO
| *Mojca Ravnik*
- 109 MURKOVO PRIZNANJE ZA POSEBNE DOSEŽKE
NA PODROČJU ETNOLOGIJE ZA LETO 1988
- 112 NAVODILO ZA OBLIKOVANJE ROKOPISOV

POGOVOR
Z DR. VALENSOM VODUŠKOM

Vaša družina je bila zelo znana v Ljubljani pred vojno. Oče je bil znan odvetnik. Koliko otrok vas je bilo?

Štirinajst.

Koliko bratov?

Štirje. Vital, ki je bil duhovnik, Božo, ki je bil pesnik, in Raša, tehnik metalurg.

Četrți ste bili vi in sester je bilo tudi veliko.

Sester je bilo več, ja.

V osnovno šolo ste hodili v Ljubljani?

V Ljubljani. In tudi v klasično gimnazijo.

Ali ste morda že kot otrok kaj brali? Kaj je bilo vaše najljubše čtivo?

Začel sem zelo zgodaj. Spravil sem se na tisto, kar mi je dal moj najstarejši brat Božo. On je delal z menoj nekakšne psihološke teste. Učil me je nemščine po Grimmovih pravljicah. Zato sem takrat z velikim veseljem bral Grimmove pravljice, ker sem jih hitro razumel. Tudi kot študent sem veliko bral. To je bila zasluga obeh najstarejših bratov, Boža in Vitala, ki sta nosila domov cele kupe knjig. Takrat sem že začel brati Prousta deloma v francoščini. Najstarejši brat je namreč študiral v Parizu. In tako naprej, da sem vso takratno modno leposlovje bral kar v dveh jezikih.

Ste se v šoli učili nemško?

Ja, nemško. Ampak od kolegov na jusu vem, da tisti, ki so delali nemščino, po šoli niso znali ničesar.

Kdaj ste se pa naučili italijansko?

Italijanščino je učil prof. Leben kot prosti predmet na gimnaziji. Prvo leto nas je bilo toliko, da sploh ni bilo prostora za vse, drugo leto pa je on tako nastavljal program, da smo morali že Cankarja prevajati v italijanščino.

Se pravi, da je bilo branje vaš glavni konjiček. Ali ste začeli že kot otrok tudi z glasbo?

Ja veste, glasba je bila pa moja najzgodnejša ljubezen. Stanovali smo nad kavarno Evropa in tam je ob sobotah igrala vojaška godba pod Čerinom. Jaz sem imel takrat 5 let. Mi smo morali zelo zgodaj spat, že ob šestih. Mučil sem se, da ne bi zaspal, da bi slišal tisto muziko. To je bilo zame nekaj nebeškega, kakršno je pač bilo.

1995.03.26.8

Ste imeli v hiši klavir? Ali je kdo od vaših igral?

Klavir je pa bil v hiši. Igrali smo vsi. Veste, to je bila takrat meščanska navada. Vse sestre in vsi bratje so igrali, ampak eni so odnehali prej, drugi pozneje. Tako da sem jaz edini ostal, pa tudi brat Vital je bil zelo muzikalen.

Se pravi branje in glasba. Kaj pa šport?

Veliko sem hodil po planinah, pozimi smučal v družbi svojih treh kolegov, s katerimi smo bili tudi približno enako misleči. Kasneje tudi enako politično misleči.

Ali ste morda oklevali med glasbo in pravom? Ste se odločili za pravo zaradi družinske tradicije?

Malo zato, obenem pa zato, ker sem znal precej jezikov. Češko sem se naučil, ker so stric in teta ter bratranec in sestrična v dvajsetih letih prihajali vsako poletje v Bohinj ali na Bled, in jaz sem tam začel brati Ludove Nowiny, ki so jih imeli naročene. Kmalu sem se tudi na češčino precej spoznal. Zato sem izbral pravo. Odvetniška ali sodna služba me nista zanimali. Rekel sem si: jeziki mi bodo pomagali do diplomatske službe. In sem že pred vojsko napravil prošnjo v Beograd. Seveda sem bil takoj odbit, ker sem bil politično negativen. Po vojni pa sem pravo popolnoma zavrgel. Ni me več zanimalo, samo še muzika.

Vem, da ste veliko študirali klavir. To vam je prav prišlo, da ste korepetirali pri Mlakarjevih, pri baletnikih.

Ja, takrat na Bokalcah, ko sta študirala svojo najlepšo stvaritev – Lok. Ampak to je bilo kasneje. Jaz sem se že prvo leto po prihodu na univerzo vpisal na konzervatorij in tam naredil vse teoretične predmete, čisto do konca, tudi visoke šole. Edino klavir mi je še ostal, ki ga pa nisem mogel delati na akademiji, ker so protipravno zahtevali od mene, da neham pisati glasbena poročila v devnike. To je bil pa takrat moj edini zaslužek.

Se pravi, da ste bili glasbeni kritik?

No, poročevalec.

Kako je bilo, ko ste spremljali Mlakarja? Kako ste dobili stik z njima?

Mlakar je moral nekako zvedeti zame, ker sem nastopal s klavirskimi stvarmi tudi na radiu, ne samo na akademijskih produkcijah. Takrat sem bil ravno med diplomom in doktoratom na pravo. Zato sem imel čas. Na akademijo pa nisem smel hoditi, ker se nisem odrekel pisanju za časopise. Poleg inštrukcij je bil to moj edini zaslužek. To so bila tista 30. leta, ki so bila za odvetniški poklic najslabša. Sam sem si moral plačevati tudi note. Oče tega ni več zmožel. Pritožil sem se na ministrstvo za prosveto v Beogradu s kolekom za 600 din, kar je zame pomenilo enomesečni zaslužek, pa je bila prošnja odbita. Eden z akademije je govoril z ministrom in tako so mi protipravno onemogočili študij na akademiji.

Ali ste morda takrat že »zagrešili« kakšno skladbo? Ali ste imeli ambicije kaj skladati?

Vas je zanimalo samo pianistično delo, raziskovanje?

Pianistično, da, pa recimo malo improviziranja.

Za kateri časopis ste pisali kritike?

Za *Slovenca* in potem še kratek čas za *Slovenski dom*, kar je bilo pa prekinjeno, ko sem bil pri vojaki. To je bil že tisti kritični čas, ko je vladal Hitler v Nemčiji in smo pričakovali, da bo napadel tudi nas. Takrat sem bil skoraj vsak drugi mesec klican na delno mobilizacijo, aktivizacijo, kot so rekli.

Kje vas je pa vojna doletela?

V Beogradu kot vojaka, kot rezervnega častnika na Topčideru, takrat ko so obstreljevali Beli dvor. Temu je sledilo ujetništvo in potem internacija.

Kje so vas pa zajeli?

Ha. V gozdu nad Sarajevom. Mene in še tri druge vojake, Hrvate. Vračali smo se, da bi nekako prišli iz Bosne, pa so nas dohiteli Nemci, ki so prišli iz Bolgarije. Potem sem bil v ujetništvu v severni Nemčiji. Po 9 mesecih so nas septembra 1941 predali Italijanom, ker smo bili iz Provincija di Lubiana. Potem smo bili najprej na Reki. Dva dni pred božičem so nas spustili domov, ampak že marca 1942 so prišli spet pome, ponoči, z naperjenimi mitraljezi. Trkali so na vrata in tako smo šli v internacijo. Gonars, Padova.

Ali ste imeli v nemškem ujetništvu priložnost za učenje ali za branje?

Nikakor ne. Nemci so nam vzeli ves papir, nepopisan in popisan. Jaz sem edino v majhen žepek za uro, tukaj ob pasu, stlačil miniaturno izdajo Prešernovih poezij. In tiste so krožile potem v naši sobi, kjer smo bili sami Slovenci. Vsega skupaj nas je bilo v treh sobah okoli 250. Hrvatov ni bilo. Ti so bili v svoji Nezavisni državi. Srbov in Črnogorcev je bilo nekaj čez 300 v tistem taborišču.

Ali ste morda kaj prepevali?

To pa. Veste kaj, za to sem pa jaz dal pobudo. Ker sem na Maroltov poziv prisostvoval nekaterim vajam in koncertom APZ, sem si zapomnil pesmi, ki so jih peli. Začel sem pisati tiste glasove. Malo sem jih moral sam harmonizirati, ker se vsega nisem natančno spomnil. Pisanje mi je omogočil pomočnik nekega župnika, ki je prihajal maševat ob nedeljah. Na skrivaj mi je dal papir, črtalo za notno črtovje in tinto. In tako sem imel zbor. Peli smo po mojih notah in to je bilo največje »poživilo«, ker smo bili vsi obupani. V taborišču smo namreč dobivali nemško časopisje, ki je pisalo o Tržiču in o Gorenjski kot o starodavnem nemškem ozemlju. Srce se nam je trgalo, če smo tisto brali. Imeli smo upanje, da se bo to enkrat nehalo, ampak kdaj...

Ob kakšnih priložnostih ste tam prepevali?

Največ ob mašah. Ob binkoštih smo peli tudi pravoslavne. Spomnim se, da so ob tisti maši jokali vsi polkovniki in generali, vse je jokalo. Bilo je podobno doživetje kot takrat, ko so nas izročili Italijanom. Pripravili smo koncert v neki veliki dvorani. Celu klavir sem tam dobil

in sem za uverturo zaigral klavirsko koračnico Prokofjeva, ne tisto iz Treh oranž. Koračnico, ki je zelo udarna. In to je bilo za uvod, po rusko. To sem si lahko privoščil, ker tam niso vedeli, odkod je ta muzika. Potem smo pa zapeli vse tiste pesmi in med njimi tudi nekatere bojevite. Ob slovesu sem imel govor, v katerem sem rekel, da se bomo še videli, ampak da je to dobra šola za vse nas in da bomo morali pač drugače začeti, kot smo delali doslej. In takrat mi je rekel neki general, Slovenec, kako morete zdaj zahtevati od nas, da bomo peli, ko takole govorite. Sami pevci so bili vsi solzni.

Koliko je bilo pevcev?

Veliko. Okoli 30. Razen tega smo s svojo vojaško plačo 20 DM, kot rezervni častniki v vojnem ujetništvu, kupili blok flavte. Dve sopranski in dve tenorski. In smo imeli kvartet. Po Mozartovih klavirskih variacijah sem napisal nekaj komadov.

Ali je bil to vaš prvi pevski zbor, ki ste ga vodili?

To je bil prvi, ja. Drugi in tretji sta bila pa potem v Gonarsu. Tudi na Reki smo takoj začeli, ko smo prihajali iz različnih taborišč. Pravzaprav je tam začel Šivic, potem sem jaz nadaljeval in nato še v Gonarsu. Tam se je sestavil oktet, v Padovi pa še velik zbor. Povsod se mi je posrečilo z zborom kot tudi že v Osnabrücku (to je bilo tisto taborišče v severni Nemčiji). Fašističnemu častniku, ki je bil naš prvi šef v taborišču, je bilo petje tako všeč, da mi je priskrbel pianino in mi nosil tudi note, za katere sem prosil; Beethovna, Chopina in tako naprej. Veliko sem igral v spodnji sobi. Drugi so prihajali pod okno poslušat, nekateri so bili pa tudi v sobi. To nas je v precejšnji meri držalo pokonci.

Ali niste po vojni vodili zbora v filharmoniji?

V filharmoniji sem prišel do zbora, ko me je Eržen, ki je bil šef na radiu, povabil, da bi prišel vodit moški radijski zbor. Ženski je bil poverjen Maroltu, ki pa je kmalu odnehal in umrl. Iz radijskega zbora se je potem stvaril zbor filharmonije. Radio se je zaenkrat zboru odrekel. In tako sva bila tam obadva s Simonitijem.

Kdaj ste pa postali direktor opere?

To je bilo v aprilu leta 1951, ko je umrl Marolt. Jaz sem bil od leta 1946 šef glasbenega odseka na oddelku za kulturo na ministrstvu za prosveto. Takrat sem prišel v stik z zborom slovenske filharmonije. Meni samo administrativno delo ni preveč prijalo. Zato sem po Maroltovi smrti prosil, če bi bil lahko njegov naslednik na inštitutu. Bil sem mesec in pol na inštitutu, ko je bilo naše edino delo selitev iz Ribje ulice na Wolfovo. In po tistih tednih me je poklical k sebi takratni minister za prosveto Zihlerl in mi sporočil, da so na proslavi 400-letnice slovenske knjige veljaki sklenili (imenoval je Kidriča in ne vem še koga), da moram prevzeti mesto direktorja v Operi, ker tam ni vse v redu, ker gre vse preveč po domače. Takrat je bil Hubad direktor. Da moram prevzeti. Jaz sem se tega ustrašil, moram reči, in sem rekel, kako naj to prevzamem, ko se na opero res prav nič ne spoznam. To je tako, sem rekel, kot bi me postavili za glavnega komandanta vojne križarke. Na prvo skalo bom nasedel. Enostavno se ne spoznam. Ampak Zihlerl ni odnehal. Imel je nalogo pripraviti me do tega. Jaz sem še trikrat rekel ne. Potem je pa njegov ton postal ostrejši. Govoril je, da tisti žepni inštitut ni toliko važen, kjer so bile tistikrat res samo tri

ženske. In takrat sem se vdal, s pristavkom, da imam to za orožne vaje, za eno leto, potem naj mi pa najdejo naslednika. Ampak iz tistega leta so nastala dobra štiri leta orožnih vaj. Od leta 1951 do 1956.

Kako ste se pa potem rešili direktorovanja v Operi?

Takrat ni bil več na prosveti minister Zihlerl. Obrnil sem se na Borisa Kraigherja, ki je bil predsednik IS, in on, kot je bilo videti, me je toliko cenil, da je vse sprejel, le imena je zahteval, ko sem mu razlagal o težavah v Operi, o tistem podtalnem delovanju. (To me zelo spominja na stanje v Operi, ki je bilo pred kratkim opisano v časopisih.) Takrat je bil Juš Kozak upravnik celotnega gledališča, jaz pa direktor Opere. Ampak on je bil silno previden v takih stvareh, ki niso bile samo strokovne, ampak strokovne s političnim prizvokom. Ni se hotel vmešavati, čeprav bi moral poseči vmes. Ni hotel. In jaz sem to takrat Kraigherju označil in ga prosil, da grem. Vse sem tudi pismeno označil, toliko da bi moji nasledniki vedeli, kje so težave.

In po štirih letih ste prišli nazaj na inštitut. Kmalu ste začeli s pregledom in katalogizacijo gradiva. Je bilo treba začeti vse znova?

Veste, meni je direktorstvo v Operi toliko pomagalo, toliko časa mi je dalo, da sem ta čas študiral teoretične stvari, ki so bile dostopne v naši knjižnici tudi iz drugih dežel, recimo Bartoka. Začel sem proučevati, kako to delajo v drugih deželah, in pa Maroltove spise, njegove zapiske, ki so bili v rokopisih na inštitutu. Tako da sem prišel takrat že dosti nabrušen za to delo.

Je bil to vaš prvi stik z etnomuzikologijo ali z ljudsko glasbo ali ste imeli že prej kdaj kakšno nagnjenje do tega?

Nagnjenje do ljudskega, do umetnosti in jezika so mi dale knjige Slovenske Matice iz prejšnjega stoletja, ki sem jih podedoval po starem očetu. Tam sem bral Erjavčevo Iz potne torbe in to me je strašno zanimalo že kot študenta. To je bila zveza z ljudskim.

Ali ste imeli kakšen model za klasifikacijo?

Bartoka.

Ali ste ga enostavno prenesli?

Ne, ne, ne, ne. Torej Bartoka deloma, kar zadeva verzne strukture. Takrat ko smo mi začeli, to je bilo leta 1956, smo šli trije – Zmaga Kumrova, Marija Šuštarjeva in jaz – prvič z magnetofonom na teren v Loški potok.

Takrat ste že imeli magnetofon?

Ja, leta 1956 spomladi je bila prvič možnost nakupa za zasebnike na Zagrebškem velesejmu. In jeseni tega leta smo šli potem v Loški potok. In ko smo poslušali tisto petje ob snemanju, mi je zmeraj bolj bučalo po ušesih, kako so vendar te pesmi pravilne v svojem poteku, po verzih, po načinu, po obliki, po številu zlogov, po akcentih in tako naprej... kako je vse to pravilno. In sicer v vseh pesmih, ki smo jih tam slišali. Takrat se mi je že porodila misel, da je tisto, kar je stari prof. Ivan Grafenauer trdil o slovenskem verzu, vse narobe. Kasneje sem to tudi zelo obzirno napisal. Veste, lahko se reče to in ono. On se je potrudil, skušal je tudi v metriki nekaj dognati, ampak kar ga je privedlo do napačnih sklepov, je bilo to, da je bil kabinetni učenjak.

Ali morda tudi to, da ni imel posluha?

Mislim da tudi to, ampak veste, on je kot kabinetni učenjak vzel za zlato vse, kar je bilo napisano v Štreklju. Zdaj pa vi sami veste, kako so zapisovali v prvi polovici prejšnjega stoletja, koliko sprememb je bilo kasneje ugotovljenih. Tiste pesmi sploh ne tečejo, ritem sploh ne teče. On je pa vzel vse za čisto zlato in iz tega napravil svojo teorijo o dolgi vrstici, ki naj bi bila najstarejši slovenski verz in podlaga vsemu drugemu, iz česar so mogoče šele kasneje prišli pravilnejši verzi, itn.

Ali bi lahko rekli, da je bila prva terenska pot z magnetofonom spodbuda za klasifikacijo?

Že prva. Jaz sem takrat najprej rekel Zmagi (Kumrovi), da je to zame odkritje, ker se vidi, kako lahko presojamo tudi pesmi zgodnejših zapisovalcev pri Štreklju, in sem rekel, da se moramo na to opreti. Ona ni bila toliko pripravljena na to. Zato sem sam nadaljeval, da smo prišli do ugotovitev, koliko imamo sploh različnih verzov, posebno v starejših pesmih, v baladah, in da sem potem napravil osnovno klasifikacijo. In mislim, da ni boljšega. Ne vem, če bi kje v Evropi našli boljši prijem kot po verzih, to se pravi, po strukturi verzov, po številu zlogov, po zlogovni razsežnosti in po naglasni shemi teh verzov.

Po praktični plati pa je šlo tudi za kartoteko, za tehniko zapisovanja. Ali ste to prekopirali ali sami izumili?

Priznam, da sem prekopiral. Od vsepovsod smo dobili vzorce za pregledno kartoteko, iz Nemčije, iz Avstrije. Vse načine, karte, kakšne prijeme imajo, itd. Na primer nemška kartoteka je taka: debel karton, vsaka pesem na svojem kartonu, na njem napisano besedilo prvega verza in prva zvočna vrstica pesmi, potem pa odkod je, kdo jo je zapisal, in to je bilo vse. Meni pa je naprej iz tega pomagal obisk. To je bilo že zelo zgodaj, v letu 1956. Jeseni je prišel Costatin Braïllou v Ljubljano, na poti v romunski del Jugoslavije. V Romunijo ni več smel. Imel je predavanje v kulturnem klubu. V Ljubljani je ostal tri dni in jaz sem ga stalno spremljal. Hodila sva na kosila, po Rožniku in veliko govorila. Dobro je govoril nemško in francosko, jaz pa tudi. Bil je presenečen, ko sem mu recitiral Verlaina, tisto jesensko pesem. In takrat sem se od njega naučil vsak kartotečni karton razmnožiti na pet ali še več kopij in napraviti več kartotek po različnih kriterijih. In to je osnova naše današnje kartoteke.

Kaj pa pisava, zapisovanje melodije s črkami?

Zapisovanje melodije s črkami sem pa posnel po nekem ameriškem vzorcu, ki sem ga dobil posredno preko nekega angleškega raziskovalca, ki mu je šlo predvsem za vsebinski del pesmi. On je citiral tistega Američana, jaz sem pa videl, da bi bilo to za nas primerno z manjšimi spremembami (s taktnico, z znaki za pavze).

Pri vseh teh stvareh se pokaže, da je treba imeti široko obzorje. Doma se nimate česa naučiti. Zelo hitro se je tudi dalo ugotoviti pomanjkljivosti in grehe Franceta Marolta. Pa tudi sicer pri nas v Jugoslaviji niso imeli boljših sistemov. Treba je bilo pogledati drugam in tako je vse nastalo. Ni čisto izvirno, ampak k sreči sem dobil take vzorce, ki se jih je dalo tukaj koristno uporabiti. Kasneje je marsikateri inštitut prevzel naš sistem. Mene so večkrat klicali v Skopje, da bi svetoval.

Vaša posebna ljubezen so rože, botanika. Od kod je to?

To je izviralo iz mojega veselja do hoje po planinah in po gozdovih. Danes zaradi srca ne morem na visoke planine, ampak rože so ostale. Pa gozdovi. To je gotovo: v gozdu in na gorskih senožetih se počutim najsrečnejšega na svetu. Da sem se začel zanimati za botaniko sta pripomogla ujetništvo in internacija. Spomnim se, da sva s kolegom, ki je bil tako navezan na naravo kot jaz, v Padovi oba strmela v nekaj zelenih topolovih vej nad brezdušnimi visokimi zidovi. In sva gledala tiste topole in fantazirala zeleno, zeleno, zeleno, in kaj bova vse naredila, ko bo enkrat konec vojske.

Kot vem, poznate razèn latinskih tudi domača imena rož.

Ne vem za vse. To bi moral zbirati po vseh slovenskih pokrajinah. Za to nisem imel časa. Res pa imam precej različnega gradiva o tem. Vzorec je dal Matičetov z imenom narcis. Tudi jaz sem si vse zapisoval, samo zdaj moram vse iz teh listov spraviti skupaj, da bo nečemu koristilo, da bo za v arhiv.

Kaj vas pa danes zanima?

Johann Sebastian Bach. Zato ker je njegovo leto in ker je toliko res dobrih izvedb njegovih del, tudi takih, ki jih prej nisem poznal, ker jih ni bilo slišati, ker so bila manj znana. Moja ljubezen je še vedno glasba in pa znanstveno delo. Želim si, da bi imel še toliko moči (zdaj mi že malo pojenjujejo, pred tremi, štirimi leti sem lahko delal po 12 ur na dan) in spomina, da bi lahko objavil nekaj svojih glavnih ugotovitev.

Med njimi je recimo tudi relativna kronologija slovenskih ljudskih pesmi. Torej relativna kronologija, ne absolutna. Ta ni mogoča. Mislim, da bi bilo to kot del testamenta, poleg tistega, kar je že nakazano v članku, ki sem ga prej omenil, o evropski muzikologiji. Mislim, da sta glede na splošno etnologijo v etnomuzikologiji združena dva vidika. Eden je tisti, ki predstavlja prednost etnomuzikologije pred drugimi panogami etnologije, to je natančna, analitično oprijemljiva struktura glasbe, ki je tako formalizirana, da imate pred sabo ne samo glavni strukturni element, ampak tudi številne druge parametre, da lahko zgrabite vsakega posebej z matematično natančnostjo. Taka analiza lahko pripelje do ugotavljanja nečesa, za kar sicer sploh ni pravih zgodovinskih podatkov. To me je tudi pripeljalo do ugotovitve, da je v slovenski ljudski pesmi še vedno zelo močan keltski element, posebno v nekaterih pokrajinah. To je eno. Na drugi strani pa je to, da imamo popolnoma iste melodije v nekem določenem verzu, ki so enake pri nas, pri Čehih, pri Rusih, pri Bolgarih itd. To so ugotovitve, do katerih ne bi mogli priti po nobeni drugi poti. Kar pa združuje etnomuzikologijo z drugimi panogami etnologije, je pa to, da sta melodija in tekst neke pesmi samo en zelo važen vidik ljudske glasbe. Drugi pa je, od kod vse to prihaja v zavest pevca, ki vam to pesem poje oziroma, kje jo je slišal, od koga, kdaj, kakšno je njegovo stališče do pesmi, recimo, kakšno je njegovo estetsko vrednotenje melodije, katero ima rajši itn. Tako se nabere veliko podatkov, ki spadajo pravzaprav v splošno etnologijo, ko na primer ugotavljate, da so pevci, ki dajejo največ gradiva, po večini iz skromnejših kmetij. In da imajo, recimo, žene z bolj meščanskimi ambicijami drug repertoar in da drugače pojejo. Predvsem imajo drug repertoar. Nekateri pesmi jim ne ugajajo, so zanje preveč preproste. Raje imajo pesmi, ki so v modi.

Ali ne bi bil možen očitek, da gre pri etnomuzikologiji bolj za deskripcijo?

Veste kaj, meni se zdi deskriptivna plat zelo važna, ker je to tisto meso, ki obdaja hrbtenico ali glavni živec glasbe...

Kaj se vam zdi glavni cilj etnomuzikologije, kaj naj bi pokazala, kaj naj bi raziskovala?

Glavni cilj se mi zdi tisti prvi vidik ljudske glasbe, ki sem ga omenil, ker nam veliko pove. Ampak ta prvi cilj je obrnjen bolj v zgodovino. Treba si je priti na jasno, kako se je ljudska pesem razvijala, saj ni bila zmeraj enaka. Starejše melodije so popolnoma drugačne od novejših. Torej meni se zdi, da je težišče pri etnomuzikologiji na prvem vidiku, na analizi glasbe, v zvezi z besedilom pesmi.

Etnologi pravijo, da je pomembnejši »odnos« do glasbe. Ali sploh smemo uporabljati izraz »ljudska« glasba, kako sploh to definiramo?

No ja, o definicijah so lahko različna mnenja, različna stališča. Jaz se ne bi odrekel tistemu, kar smo že večkrat govorili in kar je tudi zapisano v mojem članku. Tam sem citiral tudi druge, ki so omenjali ljudsko glasbo kot izraz spontanosti, nonšalantnosti, odsotnost glasbene teorije in vsake glasbene izobrazbe...

Ali bi lahko rekli: bolj primitivno?

Ne, primitivno pa ne. Bartok je napisal, da imajo posamezne ljudske melodije enako estetsko vrednost, čeprav v zelo majhnih dimenzijah, kot velike simfonije. To je Bartok sam napisal. Mogoče bi lahko rekli: preprostejše. V ljudski glasbi imamo dva oddelka, ki se ponavljata, imamo kitico, ki se tolikokrat in tolikokrat ponavlja. Temu ne bi rekel niti »preprosto«.

Ampak veste, tisti drugi vidik se mi pa tudi zdi važen. Pomen, ki ga sami pevci pripisujejo pesmi. Spominjam se, da ste me vi na terenskih snemanjih večkrat »kregali«, da preveč posegam v komentarje pevcev, ko sem jih vmes spraševal to in ono, ker ste vi hoteli imeti njihov čisti govor. Ampak meni se zdi, da ste kasneje vi sami premalo spraševali ljudi.

Mislite?

Ja, namreč vse o okolju, iz katerega določena pesem prihaja.

Morda je bilo to v začetni fazi, ko smo začeli delati. Vendar smo se kasneje kar precej motali okrog teh vprašanj.

Ja? Toliko boljše torej.

Kakorkoli. Gre namreč za nekdanje velike dispute o značaju, pomenu in vlogi etnomuzikologije oz. ljudske glasbe. Večkrat so bila deljena mnenja, kako in kaj. Večkrat se je govorilo tudi o obstoju ljudske glasbe, oz. kaj naj sploh raziskuje etnomuzikologija, kje so njene meje.

O tem sem že govoril malo prej.

Že, ampak gre za današnje pojave, kot je narodnozabavna glasba. Ali je to tudi področje etnomuzikologije?

Tudi. Seveda. Ampak hkrati bi pa spet citiral Bartoka. Ko je govoril o estetski vrednosti posameznih melodij, je rekel, da so tiste popularne,

recimo, meščanske melodije v primerjavi s kmečko pesmijo silno banalne, kar jih vrednoti nižje kot druge. Toliko po Bartoku.

Zakaj je pa ta glasba potem tako odmevna?

Moda, moda.

Ali ne bi mogli reči, da je moda tudi pri ljudski pesmi?

Ne bi rekel. To je mogoče ljubezen. Nekatere pesmi so mi bolj všeč od drugih. Nekoč sem spraševal neko skupino ljudi, ki so odhajali ob nedeljah skupaj na izlete. To je bilo v okolici Kamnika, vi jih poznate. Vsakega od njih sem vprašal, katera od pesmi, ki jih pojejo, mu je bolj všeč od drugih. In so se pokazale razlike. V nekaterih točkah pa nobenih razlik. Vendar je bila to majhna skupina, mogoče 10 ljudi.

Kaj pa funkcija ljudske glasbe v življenju?

Mogoče se to spreminja. Saj je pisal Marko (Terseglav) kako pojejo skupine, ki se znajdejo skupaj v gostilni, študentje in drugi. Ampak povsod je bila, najbrž na njegovo lastno začudenje, na prvem mestu ljudska pesem, potem so prišle šele druge na vrsto.

Kako si to razlagate?

Ha, to so pa tiste globoke korenine tradicije.

Že, a po drugi strani dandanes opazamo, da mladi sploh ne znajo več peti?

To pa.

Se pravi, da ljudske glasbe ne bo več?

Ne. Če bo ta proces prevladal, je v kratkem ne bo več. Veste, jaz se ne morem popolnoma strinjati z vašim in Zmaginim optimističnim pogledom. To je hvalevredno, ampak v tem pogledu stojim trezno ob strani. Ne vem, ali je to dobro ali slabo.

Spraševal je *Julijan Strajnar*.

Besedilo je za objavo pripravil *Naško Križnar*.

O RAZMERJU MED ETNOLOGIJO IN SLOVSTVENO FOLKLORISTIKO

MARIJA STANONIK

Za tiste, ki jih bega na desetine definicij folklorne,¹ je primerno pojasnilo, da je smiselno ločiti troje obsegov tega pojma.² Najširši, pogosto s slabšalnim prizvokom, je doma predvsem v publicistiki;³ v etnologiji se na splošno bolj ali manj pokriva s pojmom kultura,⁴ medtem ko se v najožjem pomenu ujema z zvezo *slovstvena folklor*.⁵ V nekaterih krogih pa se je utrdilo stališče, da so predmet folkloristike tiste raziskave, ki se nanašajo na »umetnostne kategorije človekove kulture«.⁶ V. Vodušek je z ekspresivno primero iz antike⁷ ponazoril njihovo polivalentnost⁸ in to še posebej drži prav za slovstveno folkloro. Njeni žanri se ne ločijo med seboj le po svoji umetniški strukturi, temveč tudi po svoji vlogi v življenju.⁹ »A vprašanje o opredelitvi slovstvene folklorne ne more biti rešeno, dokler se bo enačila njena estetska in ontološka narava z literaturo, dokler ne bo sprejeto stopenjsko razločevanje med njima, kot dvema oblikama estetske zavesti. Le estetsko razumevanje posameznih slovstvenofolklornih pojavov tudi ne privede do konca. Poleg poetike so nujni za njihovo klasifikacijo tudi zunajliterarni kriteriji.«¹⁰ »Ta kardinalni problem folkloristike je rešljiv le z združitvijo filološkega in kulturnoživljenjskega, tj. etnološkega vidika.«¹¹ Iz tega sledi, da je slovstvena folkloristika produktivna le, če se jo jemlje kot interdisciplinarno vedo.¹² Kot je stilistika vezni člen med jezikoslovjem in literarno vedo, je slovstvena folkloristika med etnologijo in filologijo sploh.

Čeprav obstaja stališče, da slovenska (slovstvena) folkloristika ni več mlada,¹³ se še zmeraj obnaša, kot da ni dorašla. Tu se lepo potrjuje misel, da je usmerjenost posamezne stroke odvisna od njene tradicije.¹⁴ Če je treba pritrčiti ugotovitvi, da v slovstveni folkloristiki prevladuje »inventarizacija dejstev nad njihovo interpretacijo«,¹⁵ je za slovenski primer še dodati, da boleha za pomanjkanjem avtorefleksije. Dokler pa te ni, je podoba, kot da ni stroke (čeprav kdo misli tudi drugače),¹⁶ obstaja le njen (potencialni) predmet.

Seveda je osamosvajanje posameznih strok proces. Vanj sodi tudi vprašanje razmejitev posamezne stroke do drugih/sosednjih, tj. diferenciacije navzven in vprašanje identifikacije navznoter. Poskusov ugotavljanja razmerij med etnologijo in (slovstveno) folkloristiko s praktičnega in organizacijskega vidika tukajšnja obravnava ne zajema, ampak ji gre v prvi vrsti za teoretični vidik problema.

I. RAZMERJE MED VEDAMI GLEDE NA SLOVSTVENO FOLKLORO

Vzorčno je za tehtanje vprašanj o umeščanju slovstvene folkloristike med etnologijo in filologijo z eno besedo (gre namreč za jezikoslovje na eni strani in literarno vedo na drugi) primerno soočenje s spoznanji, do katerih so prišli ruski formalisti ob zastopanju stališča o samostoj-

nosti poetike. Opozarjali so na načelo razločevanja med kategorijami kavzalitete in kategorijami modalitete; etnološkemu predmetu so lastne le prve, medtem ko so druge nasproti njemu posebno folklornih pojavov, kolikor jih dojemamo tudi kot estetske.¹⁷ Na tej podlagi sloni spoznanje, da je treba prej proučiti sorodnosti med posameznimi vrstami umetnosti (npr. literaturo in likovno umetnostjo), kar je seveda mogoče le glede na njuno strukturo in ne empirično pojavnost, preden je mogoče natančno ugotavljati razmerje med literaturo in življenjem, ki ima drugačne zakonitosti kot na splošno umetnost.¹⁸ Gre za dva različna sistema, zato so se potegovali za priznanje, da je njihov predmet raziskav »literarnost literature«. ¹⁹ V tej luči je treba razumeti njihovo razhajanje z Aleksandrom N. Veselovskim, čigar »etnografskost« je zanemarjala specifičnost literarnih postopkov v posameznih vejah besedne umetnosti.²⁰ Skupnega jezika z njim niso našli tudi glede genetičnega izhodišča, ki se ukvarja le z izviri literarnih dejstev, medtem ko vrsto za poetiko pomembnejših vprašanj pušča ob strani. Sami so si prizadevali na novo opredeliti pojem literarne evolucije, in to mimo razlage napredka, mirne postopnosti ter nasprotja med romantičnostjo in realističnostjo.²¹ To ne pomeni, da so zavračali prepričanje o vzajemnem delovanju besedne umetnosti in življenja; čeprav so pri tem nanje vplivala posamezna bistra stališča marksistične estetike, niso osvetljevali teh vprašanj glede na »ekonomsko bazo«, ampak bolj glede na kontekst, ki so ga poimenovali »literarno življenje«. ²² J. Tinjanov je na konkretnih primerih prikazal, »kako življenje postaja literatura in literatura odhaja v življenje. V obdobju razpadanja se posamezna literarna vrsta iz središča premešča na obrobje in na njeno mesto iz literarnega ozadja in življenja prihaja v središče nov pojav«. ²³

Seznanjen s temi in drugimi stališči ruskega formalizma in češkega strukturalizma in zgodovinskimi dejstvi slovaške folkloristike, je prejkone najbolj kvalificirano pisal o današnji krizi te stroke v Srednji Evropi.²⁴ Milan Leščák. Marsikatero njegovih opažanj je mogoče sprejeti tudi za slovenske razmere, zato jih je predstaviti malo podrobneje. Za pravično presojo nastalega položaja priporoča kritičen vpogled v preteklost in na tej podlagi priznanje lastne krivde, kolikor je je, in hkrati ugotavljanje drugih okoliščin, ki so botrovale zaostajanju stroke: ob slovstveni folklori kot mejnem področju se križajo interesi etnologije in literarne vede. Le-tej bi pač mogli očitati, da je postala egocentrična in ji za stroko, ki jo je oživila in utemljila kot tako, ni bilo več mar. Slovstvena folklorja je sanjo pomembna le kot prva stopnja v razvoju besedne umetnosti, kar se najbolj očitno kaže v literarnozgodovinskih učbenikih. V njih je spregledano vprašanje avtonomnega razvoja slovstvene folklore vzporedno z avtonomnim razvojem literature. In če literarna zgodovina že potrebuje slovstveno folkloristiko kot vedo o genezi in posameznih etapah razvoja od govornih do za/pisanih literarnih stvaritev, pa zanemarija osvetlitev njunih medsebojnih razvojnih razmerij. Literarni vedi je mar le »literarnost« slovstvene folklore in ne njena folklornost. To je torej troje Leščákovih pripomb na račun literarne vede. A nato pometa pred lastnim pragom. Nesporazumu o metodah in ciljih sodobne slovstvene folkloristike izhajajo tudi iz neprimerne prenašanja in ohranjanja predstav o njeni funkciji, kakršno je imela v času svojega nastajanja. Herderjevi nazori, Heglova koncepcija »narodnega duha«, revolucionarno ozračje v Evropi, politični cilji šturovske (L. Štur) generacije so vtisnili folkloristič-

nemu delu poseben pečat. Slovstveno folkloro so navdušeno zbirali in interpretirali kot edini dokaz zrelosti slovaške ljudske kulture, za utrjevanje samozavesti, tj. iz političnih razlogov. Kljub občudovanju nekdanje čebelje pridnosti ima današnje delo na terenu in v teoriji popolnoma drugačne cilje in metode! A v podzavesti neetnoloških krogov je ostalo obdobje, ko so z zanimanjem za ljudsko kulturo enačili predmet znanstvenih raziskav.

V času med obema vojnama je potekalo običajno znanstveno delo. Tedanja evropska veda o slovstveni folklori se je v glavnem usmerjala v zgodovinsko primerjalni in tekstološki študij in metode raziskovanja so prihajale iz literarne vede. Posebno folkloristično šolanje se ni zdelo potrebno in težko je bilo ločiti literarnega strokovnjaka od folklorista. Zaradi unificirane predstave o slovstveni folklori in literaturi je imel vsak, ki se je na robu literature dotikal problemov folkloristike, lastnim ciljem ustrezne pristope.

Po II. svetovni vojni je bila slovstvena folkloristika zapravljenega kot naravni del visokošolskega študija. Na katedri za literarno vedo in etnologijo je slabo zastopana. V znanstvenih ustanovah ni razmerja med strokovnjaki za literaturo in slovstvenimi folkloristi. Mladi izobraženci priznavajo, da vedo več o umetnosti ameriških črncev in nemški mitologiji kot o slovaški folklori.

Razložiti pomanjkljivosti slovaške slovstvene folkloristike pomeni seznaniti se s sodobno metodologijo folkloristike v svetu. Teorija je dolgo spregledovala specifične probleme slovstvene folklore, povezane z upoštevanjem poetike. Izjema je le sovjetska folkloristika, ki je že od svojega nastanka obravnavala slovstveno folkloro kot svojevrsten umetniški pojav. Slovaška folkloristika je umaknila svoje nekdanje nazore o obravnavi slovstvene folklore, kar je skoraj bolj njena prednost kot šibkost. Na slog njenega dela je vplivalo dejstvo, da je po organizacijski strani postala del etnologije. Kljub veliko pomislekom proti taki povezavi se zdi Leščáku primernejša, ker omogoča kompleksnejše razumevanje raziskovalnih folklornih pojavov. A pri tem deluje porazno dejstvo, da kljub tolikšnemu prizadevanju prejšnjih generacij ostaja pravzaprav malo takšnega gradiva, ki bi ustrezalo sodobni profesionalizaciji slovstvene folkloristike. S tega vidika je odklon od prej uporabljene literarnozgodovinske usmeritve pri raziskavah slovstvene folklore samoumevna zakonitost. Glede na terensko delo dajejo Slovaki prednost sociološko etnološki smeri, ki skuša spoznati folklorne pojave glede na njihovo funkcijo v kulturni strukturi, psihologijo njihovih nosilcev in pogoje, ki o(ne)mogočajo njihov obstoj.²⁵ Na robovih je tole ogledalo mogoče res malo motno, a v poglavitnih črtah je v njem lepo prepoznati bistvene stiske, kakršne je od svojega nastanka dalje doživljala tudi slovenska slovstvena folkloristika, ki vsaj v zadnji fazi za slovaško prav gotovo še zaostaja.

Podobno usodo je glede na razmerje med literarno vedo in etnologijo doživljala slovstvena folkloro na Poljskem. Na eni strani je del etnoloških obravnav,²⁶ na drugi strani pa se je utrdila misel o sorazmerni samostojnosti stroke, katere predmet je. Juliusz Krzyżanowski začelja svoje poročilo, kako je do tega prišlo, s pripombo, da se nekdanji in sedanji folkloristi zelo radi ustavljajo ob vprašanju razmejevanja svojega predmeta.²⁷ Po njegovem je razmerje slovstvene folkloristike do etnologije popolnoma enako razmerju literarne zgodovine do kulturne zgodovine. Če to ne škodi samostojnosti literarne zgodovine, ni

vzroka, da bi drugače obravnavali folkloristiko. Ob pojavih slovstvene folklore se počuti strokovnjak za literaturo malo nelagodno, a ignorirati jih ne more. Res se zaveda, da ima raziskovanje tradicijskega slovstva opraviti z določenimi metodološkimi modifikacijami v primerjavi s proučevanjem literature, vendar zato ne misli, da bi to zahtevalo izključitev folkloristike iz literarne vede in njeno vključitev v etnologijo. A kljub temu v literarni vedi zanjo ni bilo prostora. Stalno in sistematično so jo pehali ven.²⁸ Po II. svetovni vojski je bilo zelo težko dopovedati, da »ljudska umetnost niso le ljudsko kiparstvo, slikarstvo, keramika, arhitektura, glasba, ampak tudi umetnost besed (pesništvo in proza). S samostojnim glasilom zanjo je avtomatično prišlo do izločitve iz etnoloških okvirov in osamosvojitve glede na druge kategorialno sorodne vrste umetnostnih pojavov. In ta proces razločitve folkloristike od etnologije jo je spet privedel v naročje literarne vede.²⁹ Toda če obstaja okoliščina, da se tradicijska enota (slovstvena folklor) – ustna, slušna, radikalno loči od literature, ki je utrjena s pomočjo črk, ali je torej še nujno govoriti o enotni literaturi, enotni literarni metodologiji.³⁰

Če navedenim prištejemo še slovenski primer, je mogoče reči, da je literarna veda omalovaževala predmet slovstvene folkloristike zaradi svoje (dozdevne?!) elitnosti, etnologiji pa so tuje njene metode raziskovanja teksta in teksture, medtem ko sorazmerno obvlada proučevanje njenega življenjskega konteksta.³¹

V. Ja. Propp se loteva specifične slovstvene folkloristike na razredni podlagi in od tod njegovo stališče: videz, da more materialno in duhovno kulturo nižjih družbenih plasti proučevati le ena veda, je varljiv; zakaj pa za kulturo vladajočih razredov to ne velja? Tu obstaja vrsta zgodovinskih strok (zgodovina tehnike, arhitekture, glasbe, literature), ko pa gre za kmetstvo, naj zgradbo peči in ritmiko pesmi proučuje ena in ista veda. Pravi, da predobro ve, da je med materialno in duhovno kulturo tesna zveza, a kljub temu metodološko deli področje materialne in duhovne ustvarjalnosti, tako kot se to dela pri dejavnosti višjih razredov. Distancira se od zahodnoevropskih folklorističnih teorij³² in se strinja s takšnim obsegom pojma folklor, kakršen »je že oddavnaj sprejet v ruski znanosti« in jo v Franciji imenujejo traditions populaires, v Italiji tradizioni popolari, v Nemčiji Volksdichtung.³³

Propp se čisto osvobodi za tukajšnje vprašanje malo produktivnega izhodišča v nadaljevanju razprave, ko našteva stičišča in razločke med slovstveno folkloro in literaturo. Združuje ju predvsem poetika, čeprav se znotraj nje razhajata vsak v svojo smer. Tudi po svojem žanrskem sistemu sta si različni in prav tako po načinu svojega obstajanja. Imenitno razlaga razloček med avtorjem in bralcem literature na eni strani in izvajalcem/posredovalcem slovstvenofolklornega dejstva na drugi. Figura le-tega stalno zbuja zanimanje raziskovalcev. Medtem ko je bralec literarnega dela (lahko) neusmiljeni cenzor in kritik brez vsakega polnomočja, je vsak poslušalec, udeleženec v folklornem dogodku potencialni prihodnji posredovalec, ki bo v svoje delo (ne)zavedno vnašal nove spremembe. Tako folklorno delo živi v neprestanih spremembah in ne more biti dobro proučeno, če je zapisano le enkrat. Potrebno je kar največ zapisov variant, ki pomenijo vse kaj drugega kot npr. redakcija literarnih del.³⁴ Na drugi strani posveti Propp dolžno skrb tudi vprašanju razmerja med slovstveno folkloristiko in etnologijo.

Pri tem izhaja iz prepričanja, da so »danes vse humanistične vede lahko samo zgodovinske«. To pomeni, da jim ne zadošča le zasledovanje razvoja posameznega dejstva, ampak tudi pojasnjevanje le-tega. Zato po njegovem med folkloristiko in etnologijo obstaja tesna zveza. Zunaj etnologije ne more biti materialističnega raziskovanja slovstvene folklore. Ne le nekateri žanri, tudi veliko motivov najde svoje pojasnilo za svoj nastanek in obstoj v religiozno-magični praktiki na raznih stopnjah razvoja človeške družbe. Ko Propp omenja tudi drugo plat razmerja, namreč, da lahko tudi slovstvena folkloristika pomaga etnologiji, pri tem opozarja na nevarnost proslule »teorije odraza«, kot da bi slovstvena folkloristika neposredno odražala nekdanje družbene odnose itd. Treba je upoštevati, da je mišljenje nekdanjega človeka potekalo po drugačnih zakonitostih, ki še niso poznale vzročno-posledičnih zvez, posplošitev itd. Brez upoštevanja, da gre za drugačne miselne postopke, je tvegana razlaga sižejev, motivov, kompozicije in obstaja nevarnost, da raziskovalec zapade v naivni realizem ali govori o groteski, eksotiki, poljubni igri neobvezne fantazije, kjer v resnici za to ne gre. Etnologija je po Proppu torej nadvse pomembna za pravilno razlago geneze folklornih pojavov, ne spušča pa se v razlago o namembnosti življenjskega konteksta s sinhronega vidika njihovega obstoja.³⁵

K. Čistov ne dvomi o samostojnosti slovstvene folkloristike; ta ima dovolj širok in jasen predmet, vendar to ne spremeni načelnega odnosa do njenih bližnjih »sosed« in »sorodnic«, etnologije in filologije. Slovstvena folkloristika je in ostane hkrati filološka in etnološka veda, kajti vsak folklorni pojav je hkrati in neizbežno dejstvo življenja in dejstvo besedne umetnosti. Če gledamo retrospektivno, slovstvena folkloristika ni preprosto le eden od mnogoterih pojavov življenja. Z njo je (bilo) prepleteno vse življenje. Vanjo so se prelivale vse ljudske skušnje, znanje, predstave preteklih rodov, plemen, pozneje ljudstev. V starih zgodnjih oblikah slovstvene folklore so raziskovalci upravičeno videli začetke tega, kar se je pozneje razvilo v religijo, umetnost, znanost. Sčasoma je postala pomembna oblika zabave, ideologije, sredstvo vzgoje, bistven del narodne kulture. V njej so dragocene priče o socialni strukturi, družbenih institucijah, materialni kulturi, ne da bi bilo kaj takega ohranjeno v virih druge vrste (pisani dokumenti, arheološki spomeniki). Skratka, je nedvomno eden od pomembnih zgodovinskih in etnoloških virov. A ta formula, opozarja K. Čistov, je marsikdaj tudi zlorabljena. Kot da je slovstvena Folkloristika pomembna le kot vir in ne sama po sebi! Druga zmeta so poskusi, da je filološki in etnološki vidik slovstvene folklore mogoče raziskovati vsakega zase, neodvisno drug od drugega, in se postavlja vprašanje splošno zgodovinske ali splošno literarne periodizacije. Slovstvena folkloristika se slabo včlenja vanje, ker ima specifične zakonitosti razvoja (obliko govora). Temeljna kategorija slovstvene folkloristike je žanr, a to ne pomeni, da so vsa vprašanja v zvezi z njo skrčena na filologijo in zgodovino estetike. Žanr v slovstveni folkloristiki ni preprosto seštevek vsebine in oblike; in tudi ne seštevek teh ali onih besednih, mimičnih in glasbenih elementov. Je tudi določena družbeno-življenjska funkcija.³⁶

V prostoru, ki ga obvladuje nemščina, se termin in pojem (slovstvena) folkloristika ni prijel in verjetno je ta zgled vplival tudi na tiste v slovenski etnologiji,³⁷ ki so zastopali stališče, da je mogoče shajati brez njiju. Herman Bausinger pojasnjuje, da so nemški romantiki s svojim pojmovanjem »Naturpoesie«, ki vključuje tudi literaturo, programsko zabri-

sali meje med slovstveno folkloro in literaturo. Ta medsebojnost se je posebno uresničila z Grimmovimi Kinder Hausmärchen in marsikatera podeželska zbirka kaže Grimmov vpliv ne le pri zbiralcih, ampak tudi pri pripovedovalcih. Poznavalci srednjega veka, npr. J. Bolte, so pogosto izsledili zapletene in prepričljive literarne vire slovstvene folklore. Te raziskave so prišle še posebej prav t. i. finski raziskovalni metodi; toda toliko so imele opraviti z literarnimi variantami, da je koncepcija originalne in samosvoje folklore komaj prišla do izraza. Bausinger na bi bil to, kar je, ko pravi, da bo treba ugotoviti, ali se v tem kulturnem svetu še dopuščata koncept in pojem (slovstvene) folklore. Zdi se, da ju ne zavrača, saj nadaljuje, da pri tem ni prezreti prizadevanja, po katerem zanjo ni pomemben izvir, ampak načela, ki se uresničujejo pri tradiranju.³⁸ Da upoštevanje njene samostojnosti je smiselno, lepo izpričuje razprava Maxa Lüthija z naslovom Etnologija in literarna veda.³⁹ V njej se tenkočutni in estetsko podkovani švicarski raziskovalec slovstvene folklore in literature zavzema za strpnost med obema v naslovu navedenima strokama in rodovitno sodelovanje, čeprav skuša razumeti, zakaj se ena od druge čutita ogroženi, in da jima gre za svojo identiteto. Do nesporazumov med njima prihaja prav na prostoru, ki ga, kjer jo priznajo, zaseda slovstvena folkloristika, Lüthi pa izhaja iz tradicije svojega okolja, kjer tega ni; zato se pač mora zavzemati za rodovitno sodelovanje strokovnjakov obeh omenjenih ved ali za prestopanje literarnega strokovnjaka v etnologijo in etnologa v literarno vedo. Ta sprotnost in nenačelna rešitev problema ob predmetu, ki zahteva posebne metode, je edina šibkost omenjene študije; drugače daje vrsto pobud za poglobljeno raziskovanje različnih pojavov slovstvene folklore. Njene zakonitosti mu dajejo priložnost za presenetljive primerjave z moderno literaturo (razosebljenje (Entpersönlichung), pesniški subjekt ni več empirični jaz itd.). Svoja gledanja ilustrira z rezultati raziskovanja pregovorov in fokalnih pripovedi, pri čemer mu gre predvsem za funkcijo: kot se etnologija sprašuje po funkciji npr. pregovorov v vsakdanjosti, se literarna veda po funkciji snovi, idej, metaforike, ritma v posameznem besedilu. A avtor opozarja, da smisel etnološkega dela ni izčrpavanje v funkcionalizmu, saj ritual in ceremonija dvigata določeno skupnost k neke vrste umetnosti, in kdor raziskuje te tradicionalne oblike, ni daleč od raziskovalca pesmi in pravljic. Ko M. Lüthi skuša spraviti etnologijo in literarno vedo, to počne v zavesti, da sta obe »služabnici splošne antropologije, splošne znanosti o človeku in njegovem svetu«. A prispevek končuje z maksimo: čim boljše in specialnejše kaka veda izpolnjuje svoje naloge, tem več je vredna za druge znanosti! Strah, da bi postala zgolj dekla, je odveč. Avtor ne zamolči, da ima vsaka od omenjenih ved svoje posebne naloge in razvijata posebne metode, a se lahko marsikaj naučita ena od druge. Medtem ko je prva usmerjena vertikalno, je etnologija razširjena horizontalno. Prva se obrača predvsem k vrhunskim stvaritvam, druga kljub psihologiziranju pojma spodnja plast⁴⁰ svojo pozornost obrača k spodnjim in srednjim plastem, in to glede na njihov družbeni položaj in izobrazbo. M. Lüthi se ograjuje od »sentimentalnega konservativizma tistih etnologov, ki se bojujejo za obdržanje ali ponovno oživitev izginjajočih in izumrlih šeg«. Svoje antropološko-strukturalistično izhodišče na več mestih očitno navezuje na A. Jollesa, čigar Preproste oblike⁴¹ so nedvomen prispevek slovstveni folkloristiki, čeprav iz naslova (pač zaradi upoštevanje tradicije iz nemškega kulturnega kroga) to ni razbrati. Ne da bi se strinjali z dvojnostjo, ki jo Lüthi pač

sprejema, je za slovstvenega folklorista spodbudna naslednja avtorjeva misel: Ni tako, da se etnolog ukvarja samo z življenjem, literarna veda pa z mrtvimi produkti – in umetniška dela niso mrtve, suhe veje, ampak življenjska semena, neprestano pripravljena, da na novo vzkaliijo. Literarni raziskovalec se ukvarja s produkti, ki sami vsebujejo življenje in ga tudi prikazujejo. Ni goli herbarist, ampak prej zbiralec, raziskovalec in če gre dobro, tudi gojitelj semen, torej koncentriranega življenja.⁴²

II. ETNOLOGIJA – SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA: VIDIK RAZMEJEVANJA

Iz prvega razdelka je morda razumeti, da teče meja med etnologijo in literarno vedo glede na slovstveno folkloro vzporedno z njeno funkcijo v življenju na eni strani in obliko na drugi. Omenjeni so še nekateri drugi kriteriji, vendar je o razmerju med strokami več govora z organizacijskega vidika kot s strogo teoretičnega. Tukajšnji razdelek poskuša umestiti slovstveno folkloristiko med etnologijo na eni strani in literarno vedo na drugi na temelju treh kriterijev, ki v tej zvezi niso novi, saj so (bili) marsikdaj omenjeni; pač pa so nemara na novo osvetljeni in sistemizirani. Po logičnem zaporedju so: tradicijskost, estetska funkcija, transformacija/prekodiranje.

1. Tradicijskost

Temu vidiku slovstvene folklore je posvečena posebna obravnava,⁴³ zato tu o njej le na kratko. Najprej: to ni isto kakor tradicionalnost. Semantiko le-te dojemamo kot nekaj statičnega, vsekakor slabo prema-kljivega in zato kar negativnega in tudi konservativnega. Tradicijskost je pač nujen pogoj za nastajanje inovacij. V naravnem dogajanju nič ne nastane samo od sebe, ampak ima vsaka stvar, vsak pojav svoje zaledje, recimo vzrok. Če metaforiziramo vzajemnost tradicije in inovacij s hojo, je prva kakor tista noga, ki za hip ostane zadaj, toliko da omogoči drugi nogi korak naprej, torej tisto novo, ki omogoča hojo, pot. Res je ena noga (tradicija) zmeraj zadaj, toda vsekakor je obvezna za normalno napredovanje do cilja. Primera je mogoče nekolikanj banalna, toda želela je prikazati, da je res tudi tradicija proces, torej v stalnem gibanju, le da ravno toliko zadaj, da omogoča za-ledje novostim/inovacijam avant-gardi. Seveda se tradicija od tradicije loči, na kar vpliva akt spomina in pozabljanja ali drugače: sprejemanja in izbiranja. Mogoče je bilo ob tem kriteriju doslej toliko nesporazumov prav zato, ker ni bila uzaveščena teorija tradicije.⁴⁴ S tega vidika literarna veda in slovstvena folkloristika ne moreta imeti za predmet raziskovanja istega predmeta, ker prva vedno zasleduje inovacije, novosti na področju literarne kulture, medtem ko drugi ostajajo pojavi kulturne tradicije. In razmerje do etnologije? Tudi njen predmet raziskovanja so, vsaj po klasični definiciji, tradicijski (in tudi tradicionalni!?) pojavi, toda ni vsaka ustna tradicija že tudi slovstvena folklor. Dovolj jasno je, z etnološkega izhodišča, ki je bilo za teorijo nezainteresirani slovenski slovstveni folkloristiki dokaj gorko, pisal o njunem razločevanju Božidar Jezernik.⁴⁵ Vsekakor so njegova opažanja produktivna za vprašanja tradicije glede na nosilca slovstvene folklore, čeprav se s tukajšnjega vidika pač ni mogoče strinjati z njegovim dvomom v smiselnost spoštovanja žanrskega sistema slovstvene folklore.⁴⁶ Za etnologijo kot tako je (lahko) irelevanten, za slovstveno folkloristiko pa je prav žanrski sistem takorekoč aksiom, kar je mogoče

razbrati tudi iz prejšnjega razdelka. Torej: pojem ustna tradicija se le delno prekriva s pojmom slovstvena folklor. ⁴⁷

2. Estetska funkcija

Tudi o estetski vlogi slovstvene folklore, celó njeni umetniškosti je bilo že marsikaj in veliko povedano, tudi tukajšnji prvi razdelek to potrjuje; vendar nemara premalo natančno. Če je bilo še mogoče najti zadovoljivo rešitev pri razmejevanju predmeta slovstvene folkloristike in literarne vede glede na nekakšen količinski kriterij, po katerem literatura vsebuje več estetskega kot slovstvena folklor, je bil za etnološki pristop ta kriterij brez pomena. Zato se je dogajalo, da na eni strani literarna veda ni obvladala svojega kompleksa večvrednosti nasproti slovstveni folklori, ker ni zadoščala predstavam o elitnosti, po drugi strani pa je etnologe zmeraj bolj ali manj begala če ne tudi jezila uporaba poetike in upoštevanje estetskih načel pri zbiranju ⁴⁸ in analizi slovstvenofolklornih pojavov. Njim teh metod pač ni bilo nujno poznati; zato so prihajali v skušnjava, da jih tudi ne bi priznali.

Druga težava v tej zvezi se je pojavljala zaradi stališča enih, ali torej zaradi estetskosti in svoje narave sploh slovstvena folklor ne sodi v matično vedo, ki proučuje besedno umetnost. Drugi pa so zagovarjali samostojnost predmeta, ki ga naj raziskujejo posamezne panoge folkloristike, ⁴⁹ z nadzgodovinskimi stalnicami, ki da so bistveno določilo t. i. »ljudske« nasproti t. i. »visoki« umetnosti. Pri Slovencih so se med prvimi spoprijemali s tem vprašanji Stanko Vurnik, ⁵⁰ pa tudi Boris Merhar ⁵¹ in Valens Vodušek. ⁵²

Za njihovo razčiščevanje v našem okviru prihaja na pomoč najprej Franc Veber s psihološko postavljeno filozofijo posameznih človekovih duševnih položajev. Za tukajšnjo rabo so pomembne naslednje njegove misli: poglavitno in neobhodno jedro vsakega estetskega doživljanja je posebno estetsko čustvovanje. Le-to je vselej pozitivno ali negativno. Pojave estetsko »uživamo« ali jih estetsko zgolj »trpimo«. Veber se upira tistim teorijam, ki skušajo človekovo umetniško udejstvovanje izvajati iz popolnoma drugačnih psiholoških dejavnikov, ki nimajo nič opraviti z (ne)estetskim človekovim udejstvom, kaj šele z njegovim umetniškim ustvarjanjem. Pri tem posebej omenja dve teoriji. Prva se naslanja na dejstvo, da je že od nekdaj umetniško v tesni zvezi z religiozno-konfesijskim udejstvom, o čemer pričajo vsakovrstna svetišča, ki so hkrati izraziti estetski objekti: »Saj sploh ni umetniške panoge, ki bi kadar koli in kjer koli ne bila tudi v službi verovanja, zato nekateri mislijo, da je izvir umetnosti iskati v njem.« Veber se strinja, da je estetsko in umetniško udejstvovanje še posebej tesno združeno tudi s konfesijsko-religioznim, a to še zdaleč ne dopušča nikakega zamenjavanja med njima. V vseh takih primerih je estetsko udejstvovanje v službi drugih zunajestetskih dejavnikov, ki zadovoljujejo človekove zunajestetske potrebe, a to je popolnoma nekaj drugega. Kot je estetsko čustvo elementarno človeško čustvo, ki ga ni mogoče izvajati iz drugačnega človeškega čustovanja, je tudi umetniško udejstvovanje elementarno človeško udejstvovanje, ki ga psihološko ni mogoče izvajati iz nobenega drugačnega njegovega udejstvovanja. Iskati psihološki izvir umetnosti v religiji ali konfesiji, pomeni reducirati estetsko čustvovanje na hagiološko ali aksiološko. ⁵³ Veber odbija tudi drugi dve mnenji, izmed katerih prvo izvaja človekovo umetnost iz njegovega nagona po posnemanju, drugo pa iz nagona po uveljavlja-

nju in urejenju vsakršnih fizičnih in duševnih zmožnosti v najrazličnejših igrah.⁵⁴ Toliko torej na kratko o razmejevanju človekovega estetskega čustvovanja in delovanja v primeri z drugimi duševnimi stanji.

Poglavitno oporo za poskus rešitve tukajšnjega vprašanja pa nam daje Jan Mukařovský z razlago pojmov estetska funkcija, norma in vrednota kot družbeno dejstvo.⁵⁵

Pojem funkcije (ki ga teorija umetnosti deli z lingvistiko pa tudi npr. s folklorstiko) zadeva odnos umetniškega dela do sprejemalca in družbe. Ni enkrat za vselej trdne meje med estetskim in zunajestetskim področjem. Ni predmetov in dejanj, ki bi po svoji substanci ali zgradbi bili ne glede na kraj, čas in ocenjevalca nosilci estetske funkcije, drugi pa bi – spet zaradi svojega realnega delovanja – bili izvzeti iz njenega dosega. Tudi prehod med umetnostjo in zunajumetniškim področjem je komaj določljiv, a kljub temu je jasno čutiti, da je razloček med umetnostjo in področjem golih »estetskih« pojavov bistven. Temelji na tem, da je v umetnosti estetska funkcija prevladujoča, medtem ko ima zunaj nje, če je navzoča, drugoten položaj. Gre torej za dvoje antinomij. Na meji zunajestetskega in estetskega gre za protislovje med popolno odsotnostjo estetske funkcije in njeno navzočnostjo, na meji estetskega in umetniškega pa med podrejenostjo in nadrejenostjo estetske funkcije v hierarhiji funkcij. Področje estetskosti torej ni razdeljeno na dva neprodušna oddelka, ampak ga kot celoto obvladujeta dve protislovnosti si sili, ki ga hkrati dez/organizirata in ohranjata v njem neprekinjeno razvojno gibanje. Z njim umetnost kar naprej spreminja svoje območje: širi ga in spet oži. Na meji med njo in drugimi estetskimi pa tudi zunajestetskimi pojavi so lahko cele veje produkcije. Toda predpostavka o premoči estetske funkcije ima polno težo le ob izpeljani diferenciaciji funkcij. Srednjeveška ali folklorna družba – tako Mukařovský – ne pozna doslednega razločevanja funkcij in v takšnih primerih se utegne medsebojna podrejenost in nadrejenost v razvojem sicer premakniti, a ne toliko, da bi katera imed njih očitno prevladala nad drugimi. Drugače je estetsko funkcijo prepoznati vsaj v treh naslednjih pojavih: kjer se pokaže potreba po odlikovanju česar koli, nastopi estetska funkcija kot spremljajoča (prim. estetska obarvanost katerega koli ceremoniala); zaradi svoje osamitvene sposobnosti lahko postane tudi družbeno razslojevalni dejavnik (prim. povečano občutljivost za estetsko funkcijo in njeno bolj intenzivno rabo v višjih družbenih plasteh, ki se hočejo odtrgati od drugih). Druga lastnost estetske funkcije je povzročanje ugodja (npr. pri jedi, stanovanju). In tretja sposobnost: prilepi se na obliko stvari ali dejanja, s čemer nadomešča druge, že opuščene funkcije. Od tod zelo pogosta estetska obarvanost ostankov preteklosti, bodisi materialnih (npr. podrtje stavb, noša) ali nesnovnih (razni obredi). Toliko torej o dinamičnosti estetske funkcije glede na pojave, ki so njeni nosilci, in družbeno okolje, v katerem se uveljavljajo.⁵⁶

Medtem ko je funkcija kot živa sila že vnaprej nekako določena za to, da stalno spreminja svojo razsežnost in smer, je (tudi estetska) norma kot pravilo in mera že po svojem bistvu nekaj negibnega, a vendar gre tudi pri njej za določeno dinamičnost, le da tega ni mogoče upravičiti niti s stališča človeka kot vrste niti kot posameznika, ampak samo z vidika človeka kot družbenega bitja. Estetske norme ne smemo pojmovati kot pravilo, ampak kot živo energijo, ki z raznovrstnostjo organizira področje estetskih pojavov in kaže smer njegovega razvoja. Umet-

niško delo večkrat krši estetsko normo, ki je veljavna v danem trenutku, toda v najskrajnejših primerih se je mora hkrati tudi držati. »Normo utemeljuje temeljna dialektična antinomija, ki obstaja med brezizjemno veljavnostjo in zgolj regulativno, celo samo orientacijsko potenco, ki vsebuje možnost njenega kršenja«. Navedeno drži popolnoma le za tisto umetnost, ki jo zaradi pomanjkanja boljšega termina imenujemo 'visoko' in katere nosilka je vladajoča družbena plast. Njena umetnost je izvir in obnovitelj estetskih norm; poleg nje so še druge (npr. salonska, bulvarska, ljudska), ki praviloma sprejemajo od visoke umetnosti že ustvarjeno normo. V folklori je estetska norma globoko zasidrana v celoten normni sistem, kar je ovira in je zato proces njenega spreminjanja tu komaj opazen. Estetske norme torej pronicajo iz visoke umetnosti na druge odseke umetnostnega področja, vendar ne v pravilnem ritmu, po katerem bi prišle nove šele, ko bi prve izginile. Zato prihaja do prerivanja in tekmovanja veliko vzporednih estetskih norm. Posebno v folklori so primeri, kjer vztrajajo norme cela stoletja. Naumannova šola je iz tega izpeljevala preuranjeno tezo, da ljudstvo 'ne producira', ampak samo 'reproducira'. Mukařovský to trditev popravlja z ugotovitvijo, da je v njej, kar zadeva estetsko normo, pravilno spoznanje, da folklorno okolje le-te ne ustvarja samo, ampak jo sprejema z estetskega področja – zlasti umetnosti vladajočega razreda. Vendar mu zato ni mogoče odreči estetske ustvarjalnosti. Nasprotno: »razloček med živo folkloro in industrializirano proizvodnjo folklornih predmetov je prav v tem, da je druga shematizirana, medtem ko je prva (npr. pirhi, vezenine) neskončno raznovrstna in polna odtenkov. Ta raznoterost ima naravo golih variant norme, a ne krši njenega značaja.«

Za obravnavo vprašanja med družbeno morfologijo in estetsko normo je poleg razčlenjenosti v družbene plasti (vertikalna razčlenjenost) enako pomembna tudi horizontalna razčlenjenost, tj. razločki v starosti, spolu, poklicu ipd. Generacijski razloček lahko povzroči, da imajo pripadniki iste družbene plasti različne okuse in pripadniki različnih plasti iste generacije zelo sorodne okuse. Generacijski razločki so tudi jedro vseh estetskih revolucij, s katerimi se uveljavljajo novi kánoni ali se pomikajo z enega družbenega okolja v drugo. Vsiljuje se misel, da je hierarhija estetskih kánonov premo vzporedna hierarhiji družbenih plasti: najmlajša norma je na vrhu, postopno nižjim plastem pa naj bi ustrezali vedno starejši kánoni. Ta shema medsebojne vzporednosti v lestvici družbene razslojenosti in razvoju estetske norme ni neupravičena, le da je ni pojmovati dogmatsko, ampak kot temelj za razvojne variante.⁵⁷

V umetnosti je povezava estetske norme z drugimi dokaj razrahljana. Kar naprej se v najrazličnejših oblikah vrača zahteva po avtonomiji estetske vrednote. Vrednota ni v stvari, temveč v strukturi, ki je v stalnem gibanju. Izpolnjevanje estetske norme ni nujen pogoj za estetsko vrednoto, posebno ne tam, kjer ta vrednota prevladuje nad drugimi, in to je prav v umetnosti, ki je privilegirano področje estetskih pojavov. Medtem ko je zunaj umetnosti vrednota podrejena normi, je tu norma podrejena vrednoti. Zunaj umetnosti je izpolnjevanje norme sinonimno z vrednoto, v umetnosti pa je norma pogosto prekršena, izpolnjena je samo včasih, toda tudi v tem primeru je izpolnjevanje norme sredstvo, ne pa cilj. Izpolnjevanje norme vodi k estetskemu ugodju, estetska vrednota po poleg njega lahko vsebuje tudi močne prvine neugodja, ne da bi bila zato okrnjena njena celota. V folklori

je estetska vrednota tesno povezana z drugimi (promiskuiteta norm), zato tu hitra spremenljivost ni mogoča. Vpliv estetske vrednote pač ni v tem, da bi goltala druge, ampak da vsako izmed njih trga iz neposrednega stika z ustrezno življenjsko vrednoto. S tem ustvarja napetost med sistemom vrednot v umetnini in sistemom vrednot, ki veljajo v določeni skupnosti, in v tem je pravi smisel in delovanje umetnosti.⁵⁸

Po Mukašovskem je prispevek estetike k sociologiji v tem, da o vprašanih razmerja med umetnostjo in družbo razmišlja malce drugače kot sociologija in da nakazuje dejstvo, kako se podobno, kot se člani družba v plasti, člani tudi umetnost. Celotno estetsko področje je razdeljeno v posamezna »nadstropja« (»nizka«, »visoka« umetnost, ki se še nadalje členita) in ta razčlenjenost umetnosti ima določeno, vendar ne neposredno razmerje do družbene razčlenjenosti.⁵⁹

Že iz strnjene prikaza estetike⁶⁰ Jana Mukašovskega je očitno, da jo razumeva kot neprestan proces, čigar sestavine so estetska funkcija, estetska norma in estetska vrednota. Težko bi bilo najti primernejši model za poskus rešitve tokratnega vprašanja, kakor je njegov. Zunaj-estetsko področje, v katerem je estetska funkcija komaj navzoča ali pa še to ne, se pokriva s predmetom etnologije. Druga skrajnost je umetnost, v našem primeru literatura, kjer nad drugimi funkcijami prevladuje estetska funkcija in med drugimi vrednotami estetska, medtem ko je estetska norma predvsem zato, da se jo krši. »Zgodovina umetnosti je v mnogočem stalen upor proti normi.«⁶¹ Slovstvena folklorja zavzema prostor vmes, to je prostor estetskega, ki ni umetnost, v njem je navzoča estetska funkcija poleg drugih, lahko tudi praktičnih funkcij. Nad estetsko vrednoto, ki tu zmeraj obstaja le poleg drugih vrednot, a si jih nikoli ne podredi – tedaj bi bila to že umetnost – pa vlada zgolj estetska norma: Sistem estetskih norm, ki mu pravimo *okus*, ima veliko avtoriteto zunaj umetnosti, v praktičnem življenju. Pozroči lahko individualno ali socialno razvrednotenje tistega, ki krši pravila okusa... Poznamo zelo razsežno področje umetnosti, v katerem je avtoriteta estetske norme v veliki meri priznana: ljudska umetnost.⁶² Na kratko je z vidika estetike predmet treh panog opredeliti takole: pri predmetu etnologije je estetska funkcija odsotna (in za stroko irelevantna), v slovstveni folklori je navzoča, v literaturi pa prevladuje.

3. Transformacija

Strokovnjaki zunaj slovstvene folkloristike navadno gledajo v zapisovanju slovstvene folklorne le tehnično vprašanje. No, jezikoslovci, posebno dialektologi, se res spogledujejo, kadar govorjeno besedilo ni zapisano po njihovih glasoslovnih pravilih, ker v tem primeru ni uporabno za njihove raziskovalne namene, pri drugih pa je marsikdaj prikrito začudenje, zakaj se toliko zadrževati pri vprašanju zapisovanja in redakcije slovstvene folklorne. Tekstologiji, kakor na kratko rečemo proučevanju teh problemov, je posvečena posebna obravnava,⁶³ zato tu o vsem tem le na kratko. Ko so govorjeno besedno umetnost, torej slovstveno folkloro sploh začeli konservirati, to je prenašati na papir, so to delali predvsem z vidika umetnosti. Zato zapisovalcu niso zamerili, če se pri delu ni dosledno držal avtorjevega besedovanja, da je le končni rezultat njenega sodelovanja bil umetniško učinkovit in podlaga za konstrukcijo duhovnega obzorja pri skupnosti, ki je tudi iz takega gradiva črpala moč za svoj narodni prepoved in obstoj. Začetek

tega je bil v pred/romantiki, a do danes ni nikoli popolnoma ugasnil. Čas realizma v umetnosti in pozitivizma sploh jemlje tovrstno zapisovanje predvsem kot znanost. Zato stalno apelira na slovstvene folkloriste, da naj vendar zapisujejo čim bolj skrbno, natančno in dobesedno, čemur ti seveda skušajo ustreči po svojih najboljših močeh. Tu torej vlada zavest o znanstvenem ali primerneje: strokovnem zapisovanju; njegov cilj je rekonstrukcija, to je čim temeljitejši prenos govornje besede v pisano obliko. Vendar to zadeva le ravnino teksta. Kaj pa tekstura in kontekst? Ko so začele prodirati teorije, da sta ti dve ravnini malodane enakovredni ravnini teksta in šele vse tri ustvarjajo folklorni dogodek, se je seveda začela ali nadaljevala muja ob tekstu čim bolj nevsiljivo, a vendar ustrezno zaznamovati tudi njune lastnosti in posebnosti. V tem okviru je začel dobivati vedno večji pomen poleg pripovedovalca/posredovalca/izvajalca slovstvene folklorne tudi njegov poslušalec, to je potencialni nadaljnji posredovalec slišane. Zapisovalec pa naj bi bil iz dogajanja osebno/stno popolnoma izključen, pač zgolj tehnični prevodnik govornje besede v pisano. V posebno pomoč pri tem naj bi jim bil najprej fonograf in nato magnetofon.

Toda kot je pri prevajanju že dokaj prodrlo spoznanje, da se razločuje prevod od prevoda, poleg drugega tudi zaradi prevajalčeve osebnosti same,⁶⁴ bo treba prej ali slej sprejeti to misel tudi za zapisovanje slovstvene folklorne. Če gre tam za prenašanje literarne resničnosti iz enega v drug jezik, gre tu za prestavljanje iz naravnega v tehnični tip komunikacije, kar je nadvse zahtevna operacija, pri kateri jezikovno gradivo prav tako pretrpi določeno škodo. Vprašanje je le, kakšno in kolikšno. Tako kot je v folklornem dogodku poleg teksta z ravnino teksture dobil zasluženost mesto njegov izvajalec in z ravnino konteksta sprejemalec, tj. poslušalci, bi bilo pri prekodiranih (tj. zapisanih) besedilih strokovno pošteno resno jemati v poštev tudi zapisovalca. To bi omogočilo večjo sproščenost pri obravnavah in ocenah posameznih zapisov, saj bi se zdele pretoge zgolj črno bele sodbe o »amaterskih« in »znanstvenih«.

In naše vprašanje o vidiku diferenciacije ob predmetu etnologije in slovstvene folklorne ter literature? Za literaturo je vprašanje prekodiranja ali transformacije iz enega jezikovnega koda v drugega irelevantno, saj literatura – že ime pove! – obstaja le kot črkovana, zapisana. Za slovstveno folkloro, kot je bilo na kratko predstavljeno, pa je to bistveni pogoj za njeno raziskovanje. V prvotni obliki – kot govornje – jo je mogoče le posredovati. V tej točki prihaja do razmejevanja med modrostjo in znanostjo! Iz navedenga je bilo nemara tudi razbrati, koliko se slovstveni folkloristi trudijo, da bi čim bolj avtentično konservirali obliko pripovedovalčevega izvajanja, ki ga je D. Antonijević posrečeno poimenoval kot »folklorna monodrama«.⁶⁵ Etnolog se s slovstvenim folkloristom glede tega razhaja vsaj v trojem. Prvič je zanj pomembno samo sporočilo torej le instrumentalna stran jezika, ne pa tudi njegovo oblikovanje, oblika, način, kako mu je kdo o neki stvari pripovedoval, sta lahko tudi sugestivna, toda to ne vpliva bistveno na nadaljnjo analizo zbranega gradiva. Že iz prve točke tukajšnjega razdelka je znano, da je ustna tradicija, širši pojem kot slovstvena folklor in da prva predvsem privablja etnologa, druga pa mu služi kot enakovredno gradivo za njegove raziskave, ne pa po vsej svoji specifikosti. In končno: za nami je obdobje, ko naj bi bila posebnost etnologije glede na druge zgodovinske stroke v tem, da upošteva le ustne vire, medtem ko je slovstveni folkloristiki prav to imanentno.

1. *Funkcija in forma*

Prejšnje generacije etnologov in slovstvenih folkloristov so videvala rodovitno zvezo med strokami predvsem v pomoči ena drugi pri raziskovanju posameznih vprašanj z diahronega vidka. Stik med njima je bil v tem pogledu kdaj tako tesen, da je bilo zunanemu opazovalcu tudi zato marsikdaj težko ločevati predmet in metode njunega dela. Zgodovinsko podstavljena slovstvena folkloristika se je zatekla k etnologiji predvsem zaradi želje po pojasnjevanju posameznih sestavin v tekstu, saj je bil svojčas njen strokovni interes osredinjen le nanj. Enako se je godilo etnologiji. Na kratko: ena drugi sta služili predvsem kot vir.

Razsvetljenstvo in romantika sta se usmerila le na arhaične slovstveno-folklorne pojave, poudarjajoč na eni strani njihovo estetsko funkcijo in na drugi dragocen, osamozaveščujoč dokaz za bitje in žitje posameznega naroda, če že ne tudi za njegovo slavno preteklost.

Ugotavljanje funkcije posameznega besedila v konkretnem življenju (na ravni parole) je izhajala iz njegove pripadnosti določenemu žanru in mestu le-tega v žanrskem sistemu slovstvene folklore. Zaradi pomanjkljivosti gradiva – gledano z današnjih teoretičnih izhodišč – je zato mogoče le sklepati, kakšna je bila funkcija pojavov slovstvene folklore v življenjski resničnosti pri posameznih družbenih skupinah in njena semantika v strukturi njihove duhovne kulture.⁶⁶

Slovstvena folklorja je polifunkcionalna. Njeni žanri so predvsem določena življenjska funkcija. Zgodovinska pesem, zagovor, pripoved se ne ločijo med sabo le po svoji umetniški strukturi, ampak predvsem po življenjskem pomenu, funkciji. Še in še poudarja K. Čistov, kako se glede na vlogo v resničnosti spreminja oblika, forma posamezne slovstvenofolklorne enote,⁶⁷ in v tem se z njim strinjajo tudi drugi. Ne le posamezna poglavja,⁶⁸ tudi cele knjige⁶⁹ so posvečene vprašanju razmerja slovstvene folklore do vsakdanosti v smislu njene življenjske, praktične funkcije nasproti estetski. Z vidika marksistične estetike in razlaganja družbenih procesov sploh je na tem področju največ napravil V. Gusev v svoji *Estetiki folklore* z upoštevanjem vseh njenih panog⁶⁹ in s stalno navzočo zavestjo o njihovi sinkretičnosti ali sintetičnosti, kakor tudi govori o njej.⁷⁰ P. Bogatyrev pa je že v tridesetih letih skušal nadgraditi tedaj obstoječe metode in teorije v etnologiji in (slovstveni) folkloristiki s »funkcijsko-strukturalno metodo«,⁷¹ pri čemer še upošteva klasično razmejevanje med podeželjem in mestom. Pri tem prihaja med drugim do spoznanja, da so v mestu številnejše nove forme predmetnih ali družbenih dejstev, da se hitreje izmenjujejo, kot na deželi, toda pri sprejetih se redkeje in slabše spreminja njihova funkcija. Na deželi je obratno: nove oblike omenjenih dejstev so redkeje, a njihova funkcija se spreminja pogosteje in močneje. Na podlagi konkretnega primera P. Bogatyrev svari pred napako, ki da jo je delala »antropološka šola«, ko je na podlagi formalne podobnosti pripisovala posameznim dejstvom/pojavom enako funkcijo, čeprav je šlo za skupnosti z različno kulturno strukturo. Funkcija in forma sta v stalnem gibanju/razvoju. Forma pojasnjuje funkcijo in funkcija formo.⁷² Vsaj v določenem okolju je to stališče P. Bogatyreva doživelo pozitiven odmev.⁷³

2. Življenjski kontekst

Medtem ko se je starejše raziskovanje slovsstvene folklore pri srečevanju etnoloških in folklorističnih izhodišč naslanjalo v prvi vrsti na besedilo, ravnino teksta, je zdaj drugače. Na diahroni osi je bilo nekdanje v ospredju vprašanje njegove geneze, evolucije, zgodovine, odvisno, kateri šoli je pripadal posamezni strokovnjak. »Nova folkloristika«⁷⁴ ali raziskovanje »sodobne« slovsstvene folklore⁷⁵ ima pred očmi predvsem sinhrono ravnino problema in ga želi obdelati čim bolj kompleksno, to pomeni v povezavi s konkretnim nosilcem in okoljem, v katerem aktivno živi. Tako so se v slovsstveni folkloristiki poleg zgodovinsko primerjalnih pojavile tudi sociološko naravnane študije. Sinhrona analiza je tu mogoča le na sodobnem gradivu iz kratkega časovnega izseka.⁷⁶ Starejši zbiralci so gradivo netekstualne narave ohranjali bolj po naključju kot sistematično, kar je tudi eden od vzrokov, da za nove raziskovalne cilje prihaja v poštev le gradivo iz sodobnosti.

Kako je v strokovne kroge prodirala zavest tudi o potrebi po dokumentiranju tega, kar tu na kratko poimenujemo življenjski kontekst, nazorno izpričuje B. Malinowski. Priznava, da je pri zbiranju besedil sprva omalovaževal okoliščine pripovedovanja in ne/posredne vplive nanje. Ni se mu zdelo potrebno ozirati na didaskalične pripombe pripovedovalca ali navzočih domačinov in komentarje, ki so se sprožali po končani zgodbi. Le polagoma je prihajal do spoznanja, da je to enakovreden del folklornega dogodka in da šele upoštevanje njegovih zunajbesednih sestavin ustvarja pravo celoto. Pomembna je ob tem njegova ugotovitev, da veliko zbiralcev ravna podobno, kakor je sprva on sam, ker misli, da so kontekstualne informacije trivialne ali irelevantne. Problem pa je predvsem v tem, da je slovsstvena folkloristika zanje premalo izdelala formalno tehniko dokumentiranja. Zadrega je namreč v tem; če niso te informacije trivialne, niso avtentične, so ponarejene, umetne, surogat. Zakaj, kadar se pripoveduje zbiralcu, so okoliščine pripovedovanja vsiljene, tako rekoč sprovočirane, ta se znajde v neavtentični, nenaravni, nepristni situaciji in netekstualne sestavine tedaj pravzaprav niso nikdar del funkcionalne komunikacijske tradicije. To je »lingua franca« interkulture, ki je v rabi le med informatorji (nosilci folklorne tradicije) in zbiralci v njihovem trudu sporazumeti se vsak s svojim načinom kategoriziranja in konceptualizacije. Gre za nekakšen »prevod« in v tej nenavadni interakciji se obe strani učita novih možnosti svojega jezika in odgovori so s stališča skupnosti, ki ji npr. pripada nosilec slovsstvene folklore, kar najbolj irelevantni. Raziskovalcu mora dopovedovati in razlagati stvari, ki jih v svojem okolju opravi z dvema besedama ali posamezno gesto.⁷⁷

Kljub takim in podobnim pomislekom nasproti smiselnosti raziskovanja življenjskega konteksta in teksture, tj. nebesednih sestavin slovsstvene folklore, naj jim novejša teoretične smeri posvečajo veliko pozornost. Ilustrativno je v tej zvezi naslednje razmišljanje Milana Leščaka: o usodi folklorne stvaritve je premišljala skoraj vsaka generacija strokovnjakov. Zdelo se jim je, da so njihove zadnje priče. Herderjevi in Heglovi nazori jim niso dovolili imeti pred očmi celostnega položaja sodobne slovsstvene folklore, načina njenega obstajanja, življenja in razširjenosti posameznih žanrov in sžejev. Svoje zbirateljsko delo so prilagodili romantičnim predstavam o pomenu folklorne narodno zgodovino. Folklor jim ni bila končni znanstveni cilj, ampak sredstvo za doseg ciljev, ki so imeli tedaj za lasten narod veliko večji

pomen. A tudi pozneje se način zbiranja in študija folklornega gradiva skoraj ni spremenil. Ohranjale so se subjektivne predstave z ne čisto znanstvenimi cilji. Sicer dragoceni zapisi niso prinašali kompleksnega pogleda na proces tradiranja. »Teoretična baza folkloristike, v preteklosti večinoma oblikovana s pogledi literarne vede in zgodovine, ni mogla dovolj odkriti pravega mehanizma v življenju (slovstvene) folklore, neposredno zvezo predmeta njene raziskave s socialnim okoljem, psihologijo ustvarjalcev itd. Mehanična obravnava sižeja, motiva ali njune poetike ni mogla dovolj upoštevati posebnosti pojavov, ki se ne le razločujejo od literarnih, ampak pogosto zahtevajo diametralno nasprotno metode raziskovanja, kar ne zmanjšuje pomena že znanih.«⁷⁸ Slovstvena folklorja je veljala za 'privilegirano področje' še nedavno popularnih strukturalističnih metod,⁷⁹ nova ameriška folkloristika pa je prav zaradi pozornosti do življenjskega konteksta svojega predmeta v trenutku njegovega izvajanja uvedla že tudi drugačne.⁸⁰ Razstavljanje pojavov na njihove elemente namreč ne omogoča, da bi jih raziskovali kot aktivne sisteme.⁸¹

Predno so se uveljavili pogledi o proučevanju (slovstvene) folklore v njeni celostni pojavnosti, sta se pri Slovencih na podlagi terenskih skušenj z njo zavzemala za njeno »živo« predstavitev Radoslav Hrovatin⁸² in Milko Matičetov,⁸³ medtem ko prispevek Slovstvena folklorja v domačem okolju⁸⁴ že sledi tudi novejšim teoretskim vidikom o obravnavi vprašanja, ki je bilo predstavljeno v tukajšnjem razdelku.

Za sklep

Usmerjenost posamezne stroke je odvisna tudi od njene tradicije. Če ta ni (več) produktivna, je treba toliko več truda, da napreduje in ne le vegetira. Strinjam se, da je v (slovstveni) folkloristiki treba prenoviti metodo, ne pa, da je treba ukiniti predmet. Tistega, ki ne uvideva potrebe po konceptualnem ločevanju etnologije in (slovstvene) folkloristike, je mogoče primerjati s človekom, ki je slep za barve in ne loči modre in zelene. Seveda se je truditi za metodo, ki je predmetu imanentna. Dokler se o njej sistematično ne razmišlja, je samorasla kot predmet, s katerim se ukvarja. Ko je stroka enkrat konstituirana, sama iz sebe generira svoje probleme in njen razvoj ima svoje zakonitosti. Vsaka se rada obnaša kolonialno. Tudi s tega stališča je smiselno razpravljanje o razmerju med etnologijo in slovstveno folkloristiko tako s teoretskega kakor z zgodovinskega vidika, saj gre pri vprašanju meja med strokami prav tako za proces: »Vsaka znanost ima svoj predmet proučevanja. Okoli njega oblikuje sistem pojmov in na osnovi teorije ugotovi njegove zakonitosti. Razen tega mora najti najprimernejšo metodo, s katero bo raziskovala svoj predmet. Torej: lasten predmet, lastna terminologija, lastna metoda... Šele tako oblikovano in ostro zamejeno znanost lahko vključimo v višjo stopnjo razvoja, v interdisciplinarno povezavo z drugimi pri reševanju še nerešenih skupnih problemov.«⁸⁵

OPOMBE

¹ Glej Zmaga Kumer, Uvod v glasbeno narodopisje, Lj., 1969, 2-5.

² Józef Burszta, Kultura ludowa-kultura narodowa, Varšava, 1974, 316-317.

³ »Pojavlja se posebno v tisku in kulturnoprosvetnih organizacijah, na radiu in televiziji in sploh je v rabi v celi družbi - razen pri folkloristih in etnologih. Tu je splošni sinonim cele tradicijske ljudske kulture. Vanjo štejejo ne le nastope ljudskih godb, svatbe po tradicionalnem vzoru in v narodnih nošah, pisanke, glinene lonce...«. Glej op. 2!

⁴ »Poleg ustnega slovstva doživljajo pozornost tudi uvere, navade, šege, glasba, drama in tudi tradicijska znanost, religija, magija, prerokovanje, igre, zabave, ples, običajno pravno«. Glej op. 2!

⁵ »Neodvisno od pogojev in metodoloških tendenc, ki vladajo v folkloristiki, je tu pojmovanje v strogem pomenu besede (sensu stricto)..., kjer se folklorja enači z ljudsko ustvarjalnostjo ali drugače - z ustnim slovstvom - in raziskave obsegajo predvsem tekstologijo, z delnim pogledom na pogoje posredovanja ali sfere življenja, s katerimi je literatura povezana in z njimi sodeluje (šege, verovanja, glasba)«. Glej op. 2!

- ⁶ Valens Vodušek, O sodobnih naloga folkloristike, 24. kongres ZDFJ = Glasnik SED 17/1977, št. 5, Piran 1977, str. 294; »To so panoge, katerih predmet raziskave se nanaša na umetnostne kategorije človekove kulture: besedna umetnost – bodisi v proznih, pesemskih ali dramskih stvaritvah –, glasbena in z njo tesno zvezana plesna umetnost ter likovna ali upodabljajoča umetnost v najširšem smislu.«
- ⁷ »... so namreč vse pravkar omenjene panoge folkloristike podobne tistim mitičnim bitjem iz antike, ki so imela telo sestavljeno iz delov dveh ali več različnih živali: imele naj bi namreč dvojna usta in dvojni jezik. Z enim jezikom naj bi govorile vsaka svoji t. i. matični stroki, npr. literarni veči oz. literarni zgodovini, muzikologiji, zgodovini plesne umetnosti, umetnostni zgodovini. Z drugimi usti pa naj bi govorile etnološki jezik, ker namreč raziskujejo pojave, ki so karakteristični za določeno etnično skupino ali za regionalne in drugačne podskupine v njenem okviru... Glej op. 6!
- ⁸ Ruski formalisti so zavračali stališče, da je »sinkretizem« posebnost samo slovstvene folklorne, češ da je navzočnost sinkretičnih tendenc v sami naravi vsake umetnosti. Glej Boris Ejhenbaum, Književnost, prev. M. Bojić, Beograd 1972, 22.
- ⁹ K. V. Cistov, Folklor i etnografija, Leningrad, 1970, 8.
- ¹⁰ Bojan Ničev, K problemu zanra v literaturi in folklori, 13, 14, 15, 16. Žal v izpiskih nisem označila, kje je bil članek objavljen.
- ¹¹ Glej op. 8.
- ¹² Naj se ji to ne šteje v slabo, takšne so danes npr. tudi psiholingvistika, biokemija itd.
- ¹³ Na sestanku, ki je pretresal težnje v sodobni slovenski etnologiji in folkloristiki, se je S. Kremenšek spraševal, ali je folkloristiko opredeljevati kot mlado. Odgovoril je: »Ne, to je znanost, ki ima svojo zgodovino.« Zapiski, Lj., 23, 3, 1983.
- ¹⁴ J. Krzyzanowski pa pojasnjuje, da je v njej interpretacija dejstev slabša kot njihova inventarizacija, da je vzrok temu mladost folkloristike kot samostojne discipline. Glej Szkiec folklorystyczne, I, Karakov 1980, 46.
- ¹⁵ Zdravko Mlinar v priložnostnem pogovoru pred leti.
- ¹⁶ Glej op. 12.
- ¹⁷ Milko Matičetov, Glasnik SED 20, 1980, 2, 115.
- ¹⁸ Aleksander Petrov, predgovor v knjigi Poetika ruskog formalizma, prev. A. Tarasjev, Beograd 1970, 15–16.
- ¹⁹ »Poetika je zasnovana na teleološkem načelu in zato izhaja iz pojma načina, a lingvistika, kot vse naravoslovene vede, ima opraviti s kategorijo kavalitete in zato izhaja iz pojma kot takega.« Glej op. 17.
- ²⁰ Glej op. 7 a, 4, 9, 10.
- ²¹ Govorim o besedni umetnosti naspolh, ker sklepam, da gre za oboje: literaturo in slovstveno folkloro, čeprav je v citiranem delu načeno beseda namenjena le literaturi, a konkretni primeri kažejo, da gre tudi za slovstveno folkloro.
- ²² Glej op. 7 a, 40.
- ²³ Glej op. 17, 64.
- ²⁴ Glej op. 7 a, 48.
- ²⁵ Na vzvodu je pač ni čutiti, saj je v smislu slovstvene folkloristike že dolgo utrjena (prim. Sovjetska zveza), na zahodu tudi ne, le da jo tu opredeljujejo dosti širše. Pač pa je čutiti stiske v tej zvezi npr. na Poljskem, Slovaškem, Češkem, v Jugoslaviji.
- ²⁶ Milan Leščák, K niektorým problémom slovenskej folkloristiky, Slovenský národopis, XX, 1972, 4, 632–635.
- ²⁷ Prim. op. 2, 76–81, 161–sl.
- ²⁸ Krzyzanowski, glej op. 12, 52.
- ²⁹ Glej op. 12, 35.
- ³⁰ Glej op. 12, 47.
- ³¹ Glej op. 12, 48, 52.
- ³² O ravninah tekst, tekstura, kontekst podrobneje v drugih člankih o (slovenski) slovstveni folkloristiki.
- ³³ Ali je hotel s tem popraviti vtis zaradi svoje Morfologije skazki?
- ³⁴ Vladimir Ja. Propp, Folklor i dejstvitelnost, Moskva 1976, 18.
- ³⁵ Glej op. 33, 20–24.
- ³⁶ Glej op. 33, 25–28.
- ³⁷ Glej op. 8, 5, 6, 7.
- ³⁸ Marija Stanonik, Iskanje identitete slovenske slovstvene folkloristike, Traditiones 17, Lj., 1988, 58–66.
- ³⁹ Herman Bausinger, Formen der »Volksposiee, Berlin 1968, 40, 41, 51.
- ⁴⁰ Max Lüthi, Volkskunde und Literaturwissenschaft, Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde, IX, letnice ni, separat, 255–283.
- ⁴¹ Ne da bi ga imenoval, vemo po zaslugi V. Novaka, da gre za teorijo R. Weissa.
- ⁴² Andrée Jolles, Einfache Formen, Halle (Saale) 1929.
- ⁴³ Glej op. 39, 280.
- ⁴⁴ Tradicijski vidik slovstvene folklorne, Marija Stanonik, v tisku.
- ⁴⁵ Glej op. 2, 76–77, 116–123.
- ⁴⁶ Božidar Jezernik, Teoretična izhodišča etnoloških raziskovanj ustne tradicije, Glasnik SED 20/1980, 2, 49–51.
- ⁴⁷ »Ker se pojem ustne tradicije le delno prekriva s pojmi, kot so t. i. ljudsko slostvo, ustno slostvo, popularna literatura itd., se pri spraševanju po dialektičnem razmerju med ustno tradicijo in udeleženci njene re-produkcije veljavnost tradicionalnega razlikovanja med miti, pripovedkami, legendami, pravljicami ipd. pokaže v vsej svoji pogojnosti.« Glej op. 45, 50.
- ⁴⁸ Za ustno tradicijo še prim. Milko Matičetov, Sežgani in prerojeni človek, Lj. 1961, 174, kjer se avtor šteje za etnologa. Zares pogobljeno je to vprašanje zastavljeno v publikaciji Erzählgut der Kroaten aus Stinatz, Wiener slawistischer Almanach, 10, Dunaj 1983, svež primer iz domačega okolja pa je zaslediti v sestavku: Ančka Tomšič, Gorjuški fajfar, Rodna gruda, XXXVI, št. 1, 1989, 16.
- ⁴⁹ Ta vprašanja so bila še bolj živa v drugih panogah folkloristike (npr. likovni: prim. nasprotujoča si stališča E. Cevca in G. Makaroviča in I. Sedeja na drugi strani).
- ⁵⁰ Milan Leščák, Prispevok k metodike terénneho výskumu súčasného stavu folklóru, Slovenský národopis 4, 14, 1966, 570–578.
- ⁵¹ Vilko Novak, Etnološko delo Stanka Vurnika, Traditiones 10–12, 1981–1983, Lj. 1984, 173–189.
- ⁵² Boris Merhar, Ljudska pesem, Zgodovina slovenskega slovstva I, Lj. 1956, 31–50.
- ⁵³ Glej op. 6, 294–296.
- ⁵⁴ Hagiologija = -grafija, delo v zvezi s svetniki; aksiologija, nauk o vrednotah, vrednotenje, F. Verbinc, Slovar tujk, Lj. 1968, 36, 251.
- ⁵⁵ Franc Veber, Estetika, Lj. 1985, 69, 512–515.
- ⁵⁶ Jan Mukařovský, Estetske razprave, Lj. 1978, 55–141.
- ⁵⁷ N. d., 59, 63, 64, 72, 75, 77, 287.
- ⁵⁸ N. d., 40, 77, 78, 87, 89, 91, 101, 102, 105, 94, 98, 99, 100.
- ⁵⁹ N. d., 40, 51, 106, 129, 130, 131.
- ⁶⁰ N. d., 172, 234.
- ⁶¹ Sam avtor o vseh treh sestavinah svoje estetike govori strnjeno v n. d., 136, 106.
- ⁶² N. d., 224–225.

- ⁶² N. d., 225.
- ⁶³ Marija Stanonik, Tekstologija slovstvene folklore kot metodološki problem, v tisku.
- ⁶⁴ Prim. v zvezi s tem tudi Meta Grosman, Zakaj se književni prevodi in spremlne studije starajo, Delo, Književni listi, 19. febr. 1987, 3.
- ⁶⁵ Dragoslav Antonijević, Kazivanje – folklorna monodrama, Folklor és tradíció, Budimpešta 1988, 20–24.
- ⁶⁶ Milan Leščak, Výskum súčasného stavu folklóru na Slovensku – metódy, problémy, ciele, Slovensky národopis XX, 1972, 2, 185–194.
- ⁶⁷ Glej op. 8, 3–15.
- ⁶⁸ Wiktor Gusiow, Estetyka folkloru, Wrocław... 1974, 341–398.
- ⁶⁹ Glej op. 33.
- ⁷⁰ Glej op. 68, 111.
- ⁷¹ Peter Bogatyrev, Funkčno-štrukturalna metoda a iné metódy etnografie a folkloristiky, Slovenské pohľady, 51 št. 10, Martin 1935, 550–558.
- ⁷² N. d., 555, 556.
- ⁷³ Igor Huršovský, Dialektika biti in kulture, Lj. 1981, prev. F. Jerman, 161. Milan Leščak, Poznámky k výskumu súčasného stavu folklóru na Slovensku, Slovensky národopis XIX, 1971, 2, 207–220.
- ⁷⁴ Tako se na kratko imenuje nove usmeritve slovstvene folkloristiky, ki prihajajo z ameriške celine.
- ⁷⁵ Milan Leščak, Po opredelitvi pojma *sodobna* slovstvena folklorica se ta v slovstveni folkloristiki precej pogosto uporablja, čeprav te zveze vsi ne razumejo enako. Glej op. 66!
- ⁷⁶ Glej op. 66.
- ⁷⁷ Lauri Honko, Genre Theory Revisited, Folk Narrativen Research, Studia Fennica 20, Helsinki 1976, 23, 24.
- ⁷⁸ Glej op. 66.
- ⁷⁹ J. M. Meletinski, Strukturna tipologija i folklor, Narodno stvaralaštvo Folklor XIV, zv. 53–56, Beograd 1975, 88–91, 92.
- ⁸⁰ Glej o tem v knjigi Povijest hrvatske književnosti I, poglavje Maje Bošković-Stulli, Usmena književnost, Zagreb 1978, 7–48.
- ⁸¹ Glej op. 79.
- ⁸² Radoslav Hrovatin, Konferenca folkloristov in festival folklore v Opatiji, Slovenski etnograf V, Lj. 1952, 257–271.
- ⁸³ Milko Matičetov, Utrinki iz ljudskega pesništva, Novi svet V, 1950, 263–270, 379–384; VII, 1952, 186–192, 378–384, 474–477.
- ⁸⁴ Marija Stanonik, Slovstvena folklorica v domačem okolju, Mentor 1984, 35–42.
- ⁸⁵ Matej Rode, Znanost in meje med njimi, Glasnik SED 20 1980, 43–44.

Marija Stanonik

ON THE RELATIONSHIP BETWEEN ETHNOLOGY AND THE STUDY OF FOLK-LITERATURE

The paper starts with a discussion of folk-literature in its relationship to the different branches of learning that have made this type of folklore a subject of their study. In some areas, folk-literature has been studied within the scope of philology (nowadays mostly literary science), and within the scope of ethnology in some other areas, with a newly independent discipline called (literary) folklore study joining the former two recently. The present paper outlines the views as proposed by J. Krzyżanowski, J. Burszta (Poland), V. Ja. Propp, K. Čistov (Soviet Union), M. Leščak (Czechoslovakia), H. Bausinger (German Federal Republic), and M. Lüthi (Switzerland). The findings of the Russian Formalists have been used in defining the rightful position of the literary folklore study both relative to ethnology and philology (linguistics + literary science).

The present paper has thus been conceived as a contribution to the establishment of the literary folklore study as an independent branch of study both relative to ethnology and literary science. This proposition has been based on three criteria that have been known before but have now been presented from a different angle and in a newly systematized way. These criteria are as follows:

1. **TRADITION-DIRECTION** ("tradicijnost"). This is not supposed to be the same as traditionalism ("tradicionalnost"), which term, as a rule, denotes something static, in a pejorative sense. On the contrary, tradition-direction is seen as a prerequisite for innovations to take rise. In the sphere of artistic verbal production, such innovations are the domain of literary science, while the oral tradition bounded by a system of genres is the domain of the literary folklore study. Not every oral tradition becomes literary folklore, or folk-literature. Its system of genres is irrelevant to ethnology while it is almost an axiom in the study of folk-literature.

2. **AESTHETIC FUNCTION**. According to J. Mukarovsky's theory of the aesthetic function, norm, and value, the sphere with a predominant aesthetic value, which, in most cases, results in a violation of the aesthetic norm, is the domain of literary science. In literary folklore, the aesthetic norm is the predominant factor; in ethnology, on the other hand, all aesthetic categories are irrelevant. In short, putting it more clearly: all things belonging to the domain of ethnology are free of the aesthetic function, those belonging to literary folklore have it, and those belonging to literature are dominated by it.

3. **TRANSFORMATION**. For literary folklore to be examinable, it is necessary that it be transcoded, converted from one code (the natural type of communication) to another (the technical type of communication). This problem is irrelevant to literature since literature exists in the very technical type of communication, i.e. it is written down. The ethnologist, of course, is compelled to record the information he has gathered, too, but the manner, or code, in which he records them is irrelevant. However, the very manner of recording/coding is of the utmost importance to literary folklore. On the other hand, admittedly all folkloric manifestations, taken in their entirety, are vitally related to *life*, finding in it their own *function*. It is in these two areas where ethnology and the study of literary folklore have much in common.

Once a new branch of study has been constituted, it starts generating its own points of interest and proceeds by its very own laws of development. Each tends to develop "colonialist" aspirations along the way. This fact adds new meaning to the discussion on the relationship between ethnology and the study of literary folklore, both from theoretical and historical points of view, since the problem of demarcating one branch of study from another also involves an ongoing process.

STAVBNA DEDIŠČINA IN DRUŽBA

ZVEZDANA KOŽELJ

V referatu želim prikazati vlogo posameznih strok: konservatorstva, etnologije in arhitekture pri obravnavi prostora, stavb in človeka v njih. Predstavila bom bistvene pomene, vloge in razsežnosti ljudskega stavbarstva, probleme te vrsti kulturne dediščine v sedanjosti ter njihovo reševanje.

Prispevek naj bi nakazal predvsem vir podatkov, metode obravnave omenjenih strok ter nakazal vsebino in pobude možnega sodelovanja etnologov konservatorjev z drugimi strokami, ki se ukvarjajo z istim predmetom – človekom in arhitekturo.

Stanovanjsko hišo, gospodarsko poslopje, občasno naseljeno bivališče ter kmečko domačijo lahko osvetlimo iz več zornih kotov:

- kot materialni vir za raziskovanje ljudskega življenja v preteklosti in danes (spomeniškovarstveni interes);
- kot pričo strukturnih dogajanj v družbi;
- kot pričo vsakokratnega življenjskega stila;
- kot materialno substanco, ki s svojim obstojem vpliva na tvorce (povratni učinek arhitekture na ljudi in njihov način življenja);
- kot pričevanje o stopnji proizvodjalnih odnosov ter sredstev itd.

Skratka, stavbarstvo se nam kaže kot rezultat mnogih dejavnosti, ki so vsaka na svoj način oblikovale človeka in njegovo okolje.

Kulturna dediščina (nasploh) je bila, je in bo ena temeljnih prvin človekovega okolja. Ustava SRS (Ur. l. SRS 6/74) jamči človeku pravico do zdravega in humanega okolja in zato ima vsakdo »pravico in dolžnost zagotavljati pogoje za ohranitev in razvoj naravnih in z delom pridobljenih vrednot človekovega okolja!« Namen varovanja je v tem, »da se zagotovijo pogoji za delo, stanovanje, počitek, kulturo in rekreacijo...«, če to izrazimo s citiranjem 104. čl. ustave. Lahko ga dopolnimo še s temeljnim načelom, da so to vrednote človekovega okolja, »ki so pomembne za zdravo, varno in ustvarjalno življenje in delo sedanjega in prihodnjih rodov«.

Človekovo okolje in nepremična kulturna dediščina, ki je njegov nedeljiv del, sta nastajala, se razvijala in se spreminjala pod vplivom človekovih potreb. Zato se praviloma še danes nahaja nepremična kulturna dediščina v urbanem okolju s tem, da služi zadovoljevanju potreb današnjega človeka, se prilagaja sodobnim družbenim potrebam.

V tem je smoter varovanja kulturne dediščine, pri čemer pojmujejo varstvo ne samo kot ohranjanje, temveč tudi kot prilagajanje dediščine ekonomskim in družbenim potrebam sedanjosti.

Kulturno dediščino varujemo zato, da ohranjamo nam izročeno okolje, da si zagotovimo pomemben del kulturnega življenja, ki nam priča o kulturnih, civilizacijskih, tehničnih, umetnostnih, zgodovinskih, eko-

nomskih itd. odnosih, o dogajanjih in stanjih v času in prostoru. Skratka, kulturne spomenike varujemo in obnavljamo zato, da jih v neokrnjeni in izvorni obliki ohranimo sebi in znancem kot eminentno pričo o človekovi kulturi in civilizaciji.

Bistvenega pomena za povečano družbeno odmevnost in zavzetost etnologije za dopolnjevanje podobe družbenega razvoja, je pomenila predvsem razširitev zanimanja slovenske etnologije od podeželja in preteklosti (ali njenih preostankov) na sodobnost in mestna območja. Stroka se je vse bolj osredotočala predvsem na proučevanje človekovih razmerij do gmotnih, družbenih in duhovnih prvin družbe, ne glede na to, ali gre za pojave ljudske ali visoke kulture: tu je merilo predvsem družbena odmevnost.

S prenosom poudarka z etnološko zanimivih sestavin na njihove nosilce oziroma na njihovo razmerje do kulturnih pojavov se je izraz »ljudsko« pokazal v popolnoma drugačni luči: kot način ali odnos med človekom in njegovim naravnim ter kulturnim okoljem. Na ravni etnološkega zanimanja se nam ta odnos kaže kot način življenja ali življenjski stil v okviru stanovanja in doma, delovnega mesta in soseske, vaškega naselja ali mestne četrti, skratka povsod tam, kjer se odvija tako imenovani vsakdanji del življenja posameznikov, ki jih proučujemo. Če povzamemo: v ospredju etnologovega zanimanja je torej družba kot celota, temelječa sicer na posameznostih, ki morajo biti natančno proučene, prvenstveno seveda v svojem odnosu do kompleksa kulturnega in civilizacijskega ustroja.

Povezava med etnologijo in arhitekturo, kot vemo, dosega v zadnjih desetih letih novo vrednost: od prejšnjega občasnega sodelovanja v okvirih bolj ali manj poglobljenega raziskovanja ljudskega stavbarstva kot izključno gmotne danosti prehaja na področje vsebine oblikovanega prostora. Način življenja, ki ga pogojujejo nastanek, razvoj ali obstoj arhitekture, je odvisen v obratni smeri tudi od že izoblikovanega okolja, ki ga človek skuša ohranjevati, dopolniti, spremeniti ali zamenjati z novim. Zaradi take medsebojne povezave je postala potrebnost interdisciplinarnega dela obeh strok v današnjem odnosu do arhitekture nujna. Etnologija daje odgovor arhitektom o zakonitostih nepretrganega razvoja odnosov med človekom, načinom življenja in arhitekturo; po drugi strani pa morajo arhitekti projektanti gledati na človeka kot temeljno sestavino tako pri oblikovanju novega v prostoru kakor v že oblikovanem, danem prostoru.

Ob predstavitvi pristopov strok: etnologije, arhitekture in konservatorstva k določeni kulturni sestavini (v našem primeru ljudskega stavbarstva) moramo poudariti, da se pristopi dopolnjujejo, lahko bi celo govorili o dialektiki medsebojnega vplivanja, kar lahko prispeva več vedenja o ljudskem stavbarstvu nasploh.

Do druge polovice sedemdesetih let je bila poglavitna »pomanjkljivost« dela etnologov konservatorjev izključno posvečanje ljudskemu stavbarstvu (tu je mišljena predvsem kmečka in obrtno-delavska arhitektura) in rurizmu. Z dosti širše pojmovano strukturo naroda, z usmeritvijo zanimanja s predmetov na odnose, še posebno pa na človeške razsežnosti in vsebino kulturnih elementov, je prišlo do pobud za uveljavljanje in vključevanje etnološkega vidika pri vseh zvrsteh spomenikov in dediščine na celotnem slovenskem ozemlju, ne samo v podeželskem prostoru. Bistvo etnološkega vidika pri ljudskem stavbarstvu je poleg že omenjenega odnosa človeka do obravnavanega objekta raziskovanje

vzrokov za njegov nastanek, predelave, dograjevanja, rušenja, prestavitve. Iščemo njegov pomen za okolico in tako tudi povratne vplive okolja (fizičnega in družbenega) na stavbo v preteklosti kakor tudi danes. Tako iz poznavanja načina, oblik gradnje, poznavanja stanovanjske opreme, pa tudi vseh ostalih zvrsti gospodarstva, družbenega in duhovnega življenja izluščimo tista spoznanja, ki označujejo njihove lastnike, uporabnike, nosilce, udeležence itd.

V ospredje in prakso vse bolj prihaja dvojnost dela etnologa v službi varovanja naravne in kulturne dediščine: iz ozko dokumentaričnega vidika etnolog podaja osnovo za izbiro tistih objektov, ki lahko služijo za raziskovanje v njegovi osnovni stroki; hkrati pa v konservatorstvo prinaša metodo svoje stroke, kjer si prizadeva z raziskavami in njihovimi izsledki sodelovati v interdisciplinarnem teamu pri vrednotenju, varovanju in predstavitvi kulturnih spomenikov tudi ostalih zvrsti.

Sočasno z navedenimi obsežnimi premiki so se začele vse bolj uveljavljati težnje po aktivnejšem vključevanju etnologov v prenovo mest in vasi ter v družbeno planiranje.

S političnega in politično sistemskega vidika (ki ima na koncu koncev tudi usodne ekonomske posledice) je pretehtano ohranjanje starejših, oblikovno, zgodovinsko ali zgolj ambientalno in posredno ekonomsko zanimivih objektov in spomenikov ter izsekov iz kulturne krajine, zaželeno in nujno. Gre namreč za humanizacijo urbanizma in s tem tudi življenja – saj smisel sedanjega družbenega reda ni le v gmotnem napredku, marveč tudi v visoki kulturi, dostopni vsem, v ustvarjanju pogojev za boljše, zdravo življenje in doživljanje in v demokratizaciji odnosov na vseh ravneh. (Napredne ideje se tudi ne kažejo zgolj v rušenju starega in v gradnji novih objektov, marveč v dialektičnem preseganju starega tako, da staro, ki je v posameznih sestavinah tudi pozitivno, vključujemo v sodobno življenje na novih ravneh.)

Pri prenovi mest in naselij v podeželskem prostoru je vsem dejavnikom že v dobršni meri prisotna zavest o vlogi etnologa: le-ta mora proučiti vse vsebinske in oblikovne možnosti prostora, da bo zaščita rezultat kakovostnih človekovih želja in da bo skladna z njegovo predpostavko o lepi stanovanjski hiši in udobnem stanovanjskem prostoru. Skratka, pri določanju kontinuitete in različnih načinov bivanja v konkretnih lupinah in okoljih.

V našem sistemu družbenega planiranja je vloga zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine omejena na to, da kot pristojne organizacije pripravljajo strokovne podlage za prostorske sestavine planskih aktov. Le-te so ugotovljena in ovrednotena območja in objekti vseh zvrsti dediščine ter pregled kvarnih vplivov in vzroki zanje. K prikazu stanja je potrebno dodati še pomen lastnosti (v našem primeru ljudskega stavbarstva) za sodobno življenje, v čem so spodbude in usmeritev razvoja. (Žal še vse premalo sledimo potrebam razvoja in gospodarskim zahtevam!)

Toliko o že izoblikovanem prostoru; spregovorimo o potrebni vlogi etnologa pri oblikovanju novogradenj. Ker krojimo prostor za vse in ker ima človek v prostoru izjemno pomembno vlogo, saj ga oblikuje, spreminja in ne nazadnje tudi uničuje, ni vseeno, kako in kje gradimo. Kakorkoli gledano, bi morala izhajati vsaka novogradnja iz potrebe, načina življenja ter iz programa, ki si ga bi po temeljitem premisleku načrtoval graditelj sam. Pri iskanju lege in oblike novih objektov je

potrebno s pretanjenim posluhom slediti starim oblikovnim, likovnim in konstrukcijskim shemam ter funkcionalnim načelom kot virom pobud za sodobno oblikovno izvedbo, ne pa na mešanico, zbirko receptov in obrazcev iz preteklosti.

Za programske zasnove in izvedbene akte, ki zadevajo že poseljen prostor in ne le območja novogradenj, si prizadevamo, da bi etnolog (gledano iz matične stroke) opravljal genetično-strukturalno analizo načina življenja. Drugače rečeno: kulturna podoba določenega zaokroženega prostora bi bila predstavljena s strani pomembnejših družbeno-zgodovinskih vidikov v vsej svoji vodoravni in navpični pojavnosti. Ta analiza naj bi imela vsaj naslednjo vsebino:

1. Proučitev sedanjega načina življenja prebivalcev naselja ali delov naselja po družbeni, zaposlitveni strukturi in tipih gospodinjstev.
2. Ugotovitev vsebine sprememb v načinu bivanja ter vrednotenje kontinuitete načinov bivanja.
3. Uveljavitev možnosti in oblik sodelovanja skozi ves proces načrtovanja ter uvajanje aktivne udeležbe uporabnikov v procesu načrtovanja.

Izsledke teh raziskav bi morali s pridom uporabljati tudi na ostalih dveh ravneh načrtovanja, pri gospodarskem in družbenem, in ne samo pri prostorskem. Zveza med načinom življenja in načrtovanja je seveda linearna. Etnologija kot stroka, ki proučuje način življenja ljudi, lahko s svojo širino in možno globino, če seveda zna oblikovati merila in kulturološko zasnovo koncepta razvoja, izčrpno osvetli probleme družbenega razvoja.

Struktura podeželske poselitve je odraz varovanja rodovitne zemlje, lokacija komunikacij pa odraz dolgoletnega opazovanja naravnih pogojev (zemeti, burja, poplave). Naselja in posamezni objekti nam govorijo o smotrnosti v zazidavi, o spoštovanju orne zemlje, o odnosu do narave, o ohranjanju ekološkega ravnovesja, o nenapisanih pravilih obnašanja in spoštovanja soljudi itd.

Bolj kot vsi kratkotrajni vplivi, kot so določila oblasti, življenjske navade, prevladujoč okus, modne norme, je prihajalo pri oblikovanju bivališč do izraza naravno okolje.

Naravno okolje tako bolj kot pri vseh drugih kulturnih sestavinah narekuje pri ljudskem stavbarstvu gradivo objektov. Le-to pa nadalje nakazuje obliko, velikost, strešni naklon, stavbna razmerja. Tako je bivališče rezultat boja z naravnim okoljem, klimo, prav tako paje tudi odsev obvladovanja tehničnih prijemov.

V ljudskem stavbarstvu odkrivamo različne oblike človekovega bivanja, preživljanja, družbenih razmer in stanovanjske ravni, medsebojne odnose, šege in navade, psihološke značilnosti, umetnostna hotenja in ustvarjalne pobude kakor tudi prepletanja sosednjih in drugih kultur v sedanosti in preteklosti. Skratka: poleg prostora za spanje, ogrevanje, kuho, prehranjevanje, celo zavetišča za nekatere živali je bivališče prostor, namenjen najrazličnejšim domačim opravilom; večkrat in v marsičem služi bivališče tudi temeljni gospodarski dejavnosti. Objekt in njegova oprema pričata o družbeni pomembnosti in gmotni moči lastnikov, kar je seveda preračunano tudi na družbeno odmevnost.

Poleg zaostajanj za splošnim zgodovinskim razvojem je potrebno pri razvoju bivališča upoštevati še nujnost prilagajanja geografsko-klimatskim, posebno pa ekonomskim razmeram, skratka osnovni gospodarski dejavnosti. Zlasti poklic ali socialna pripadnost lastnika bivališča je

odločilno vplivala na zunanjo podobo, gradivo, razporejenost in možne prostore.

Približati si moramo tudi smotrnost kmečkega doma: vsak prostor in vsak predmet v hiši sta imela svoj namen. Vse je bilo grajeno v razmerjih, ki jih primerjamo z razmerji človekovega telesa. Kmet ni ničesar naredil, postavil zaradi lepšega: vsak kamen in vsako bruno sta morala biti na mestu, kjer sta bila potrebna; nič ni bilo odveč! Po tej strani je ljudsko stavbarstvo podobno sodobni arhitekturi, ki želi biti strogo funkcionalna in se ogiba odvečnega, nesmiselnega okrasja. Kot primer in v potrdilo povedanemu je izmed vseh objektov ljudskega stavbarstva najbolj zgovoren primer kozolec, posebnost naše ožje domovine, ki služi sušenju sena in pridelkov!

Če povzamemo: arhitektura kot najpomembnejša priča o materialni in duhovni kulturi v določenem času in prostoru nam razgrinja likovne, funkcionalne, socialne in druge razsežnosti človekovega življenja. Po skrbnem študiju elementov bivalne kulture, ki kažejo predvsem kulturni in gmotni standard, pridemo do ugotovitve, da je stavbna lupina stalnica, moduli in materiali so relativna stalnica, ki jo prebivalci in lastniki postopoma prilagajajo spremembam načina življenja, izhajajočega zlasti iz sprememb osnovne gospodarske dejavnosti. Prav zato je starejša hiša na vasi, ki je v rabi še danes, vir pričevanja o življenju in času njenega nastanka in o prilagajanju kasnejšim obdobjem. Zaradi vsega povedanega in razloženega tudi varujemo etnološko stavbno dediščino zlasti kot sporočeno vrednoto in kot dokument. Odločilnega pomena za vrednotenje ljudskega stavbarstva je njegov likovni, prostorski in izrazni pomen za današnjega človeka in današnja interpretacija likov in oblik. Zato je tudi pri oblikovanju sodobnih predelov mest, pa tudi vasi, kjer srečujemo vrste starih arhitektur, postala stara stavba estetska in likovna norma, ki je hkrati vez s tradicijo in obenem že tudi nova likovna stvaritev, saj jo doživljamo in nenazadnje oživljamo v sodobnih družbenih in predvsem likovnih razmerah kot posebno duhovno vrednost in stvarnost.

Že od nekdanj so spremembe v gospodarski dejavnosti zahtevale tudi spremembe stavbne dediščine. V novejšem času pa so bile in so (od časa industrijske revolucije dalje) spremembe v osnovni gospodarski dejavnosti, beg zemlje v tovarno, neosveščenost ter neorganiziranost, spontana želja po novem, »lepem« še vedno glavna nevarnost za obstoj in ohranitev stavbne dediščine. Trezno rečeno: večina etnološkega stavbnega fonda se je ohranila zaradi revščine v posameznih kriznih obdobjih. Posebno po 2. svetovni vojni je večina objektov ljudskega stavbarstva izgubila nekdanjo funkcijo prav zaradi sprememb v načinu življenja – zaradi depopulacije, staranja, opuščanja temeljnih kmetijskih dejavnosti. Objekti tako ne ustrezajo več zahtevam sodobnega kmetijskega gospodarstva in bivanja, prav tako tudi ne s potrebno varstvenega in tehnološko gradbenega gledišča: zato so pod stalnim pritiskom obdelave, mnogo bolj kot objekti reprezentativnega značaja. Premožnejši so po 2. svetovni vojni hiše prilagodili zahtevam novega bivalnega in življenjskega standarda že pred načrtnim delovanjem spomeniške službe.

Najpomembnejša vzroka za propad ljudskega stavbarstva, posebno v zadnjih 20. letih, so predvsem neosveščenost imetnikov objektov, pomanjkanje ustreznih gradiv, stihijski način gradnje in neustrezen sistem planiranja, ki usmerja rast mest na račun vasi, zanemarja problem kmetijskih zemljišč, oblikovanja in ustvarjanja humanega

prostora tudi zunaj mest. Omeniti moramo tudi neustrezno kreditno politiko, ki daje posojila v prvi vrsti za gradnjo novih objektov. Vaščan se je tako brez strokovne pomoči zatekel k slepemu posnemaju povsem neprimernih vzrokov, da bi tako izboljšal svoje bivalno okolje v smislu zahtev sodobnega časa. S postopnim višanjem življenjskega standarda se je povečal tudi pritisk na obstoječi stavbni fond. Vedno več je adaptacij, novih gradenj in posegov v bistvene strukture spomeniško pomembnih objektov. Oblika, velikost in »modernost« hiše so poleg lastništva objekta najpomembnejši elementi družbene veljave. Obnovo in renovno hiše si zasebniki predstavljajo največkrat kot nadomestek za novogradnjo. Iz reprezentativnih, pa tudi nujnih življenjskih potreb skušajo star objekt preoblikovati tako, da bo videti kakor nova hiša. Pri takih posegih žal navadno ne opazimo nikakršnega kakovostnega reševanja bivalnega standarda in uporabnosti!

Življenje v objektih, elementih stavbne dediščine, »ustreza« zaradi kroničnega pomanjkanja zgodovinske zavesti in zgodovinskega načina mišljenja le ozkemu krogu intelektualcev. Le-ti, vezani na svojo preteklost, zemljo, individualnost, stremeči k ustvarjanju posebnega, iščejo v teh objektih vse, kar je izničila povojna nenačrtna urbanizacija in razosebljena, unificirana, materializirana »stalinistična« arhitektura.

Življenje v vaškem naselju in v objektu stavbne dediščine jim pomeni ponovno vrnitev v sosesko (kjer je vsak posameznik hkrati njen nedeljivi del, po drugi strani pa ohrani svojo individualnost), v naravno okolje, povrne se jim občutek za zasebnost, dušo, za pravo mero do vsega gmotnega, družbenega in duhovnega!

Čim več dediščine ljudskega stavbarstva bi morali prilagoditi novim življenjskim zahtevam, še posebno če gledamo z očmi sodobnega človeka, ki ga prizadenejo zaostrene gospodarske in družbene razmere. Težimo k temu, da bi se s prenovo obstoječega stavbnega fonda občutno zmanjšal problem prenaseljenosti, onesnaževanja okolja, pretirane pozidave orne zemlje in pomanjkanja stanovanj.

Večina adaptacijskih in rušitvenih posegov se odvija mimo varstvene službe, in to predvsem zaradi strahu, ki ga pogojuje zastarelo mnenje, češ da naša stroka sili ljudi k odprtemu ognjišču, k življenju v hišah brez kopalnic in električnega toka. Posamezniki žal ne poznajo usmeritve sodobne konservatorske stroke v težnji po aktivnem varovanju, po varovanju, ki bo uresničeno s pomočjo čim ustrežnejše funkcije tako za objekt kakor za imetnika samega. Zavedati se morajo, da lahko večino objektov (etnoloških spomenikov in dediščine) z nasveti naše službe – seveda v iskrenem sodelovanju z imetniki kakor tudi s celotno krajevno skupnostjo – smotrno adaptirajo. Ti posegi vsekakor ustrezajo modernim stanovanjskim zahtevam z vsemi pridobitvami modernega standarda, a ohranjajo vse pomembne značilnosti stavbe (gledano s strani varstvene stroke!).

Zavod SRS VNKD je izvedel raziskavo v zvezi s financiranjem in sodelovanjem lokalnih dejavnikov pri konservatorskih posegih na objektih ljudskega stavbarstva. Raziskavo je opravila dr. Iva Cruk.

Ugotovljeno je bilo število in odstotek posegov na spomenikih ljudskega stavbarstva v odnosu do posegov na ostalih kulturnih spomenikih. Leta 1950 je bilo konservatorsko obravnavanih 5 stanovanjskih objektov (1,5 % vseh stanovanjskih objektov), leta 1986 pa 94 stanovanjskih objektov (19 % vseh stanovanjskih objektov). Sčasoma se je izoblikovalo

spontano sodelovanje z domačimi, ki so spoznali v samih objektih in v posegu vanje sledeče pomene:

- lokalni in regionalni zgodovinski pomen,
- povezava s pomembno osebnostjo,
- navezanost na ambient,
- občutek lepega,
- ekološko ravnovesje.

S to raziskavo je bilo dokončno potrjeno mišljenje posameznikov, da je varovanje kulturne dediščine pomembno tudi za fizično (posredno pa tudi za psihično) zdravje ljudi. Ta trditev je vsekakor nujna za uspešen razvoj in uveljavljanje naše dejavnosti pri sodelovanju z drugimi strokami, ki se prav tako ukvarjajo s človekom in arhitekturo, vendar s svojega zornega kota. Kot zaključek bi rada poleg želje po izdatnejši vlogi etnologije pri sodelovanju z omenjenimi strokami izrazila še tole dejstvo; etnologija ponuja pojmovni okvir, v katerem še tako puščoben, na videz izpraznjen kulturni pojav dobi smisel, če ne drugače, negativnega. Z večkrat omenjenim poudarkom na odnosu med kulturo in njenimi nosilci postaja to veda, sposobna v luči nepretrganega kulturnega razvoja pokazati vrednote, ki se jih ne zavedamo ali pa jih zavedno rušimo. Po drugi strani pa mora z živo prisotnostjo in odzivanjem blažiti pasivnost ter krepi samozavedanje in samopoznavanje naše družbe, k čemur žal še vse premalo stremimo!

LITERATURA:

- BERCE-BRATKO, Branka: »Etnološki vidik v urbanističnem in prostorskem planiranju« (magistrska naloga na FZZ za etnologijo FF UEK Ljubljana 1985).
- CEVC, FISTER, SEDEJ, ŠARF: »Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja«, Stavbarstvo in stanovanjska oprema, Vprašalnica št. 5, Ljubljana 1976.
- FISTER, Peter: »Obnova in varstvo arhitekturne dediščine«, Ljubljana 1979.
- isti: »Etnološko raziskovalno delo v interdisciplinarni nalogi varovanja etnoloških spomenikov«, Glasnik SED 16/76, št. 3.
- isti: »Arhitekturna dediščina kot kriterij za identiteto in kontinuiteto v procesu oblikovanja okolja«, AB, št. 43, Ljubljana 1979.
- KERMAVNER, Taras: »Kras kot duhovno-arhitektonski prostor«, AB, št. 83/84, Ljubljana 1986.
- KOMELJ, Ivan (s sodelavci): »Kemeljevo berilo« (v tisku).
- KOŽELJ, Zvezdana: »Prispevki k predmetu in vrednotenju etnološkega konservatorstva«, VS 29, Ljubljana 1987.
- ista: »Vrednotenje ljudskega stavbarstva«, Etnološke sveske 8, Beograd - Kruševac 1987.
- KREMENSEK, Slavko: »Bivališče«, Obča etnologija, Ljubljana 1974.
- SEDEJ, Ivan: »Resnica in mit v teoriji spomeniškega varstva«, VS 15, Ljubljana 1970.
- isti: »Varstvo spomenikov v luči varovanja stavbne dediščine«, VS 20, Ljubljana 1976.
- isti: »Vprašanja vrednotenja etnoloških spomenikov«, Glasnik SED 17/77, št. 1, Ljubljana 1977.
- isti: »Etnološke raziskave in delež etnologije v raziskovanju pogojev za ohranjanje starih mestnih in vaških jeder«, Glasnik SED 18/78, št. 3.
- isti: »Družbeni pomen stavbne dediščine in odnos med kulturnim in naravnim okoljem (Teze za razpravo)«, Glasnik SED 18/78, št. 4.
- isti: »Etnološki spomeniki in etnologija, Poglavje iz metodike etnološkega raziskovanja« - 1, Knjižnica Glasnika SED 4, Ljubljana 1980.
- isti: »Metodološka izhodišča in etnološki vidiki preнове starih mestnih in vaških jeder«, Varstvo spomenikov 23, Ljubljana 1981.
- SLAVEC, Ingrid: »Težnje v povojni slovenski etnologiji«, Zbornik 1. kongresa jugoslovanskih etnologov in folkloristov, Knjižnica Glasnika SED 1/10, Ljubljana 1983.
- več avtorjev: Muzej na prostem v Sloveniji; Odnos slovenske etnologije do arhitekturne dediščine in sodobnega stanovanjskega načrtovanja; Zbornik s posvetovanja SED, Ljubljana 1981.
- več avtorjev: Etnološka dediščina - izročilo današnjemu času, Posvetovanje SKD, VS 26, Ljubljana 1984.
- več avtorjev: Etnologija in sodobna slovenska družba, Posvetovanje SED, Brežice 1978.
- več avtorjev: Okrogla miza, »Etnologija - Arhitektura«, (zapisnik, referati, diskusija in odmevi), Glasnik SED 20/81, št. 1; 20/80, št. 3.

Zvezdana Koželj

THE ARCHITECTURAL HERITAGE AND SOCIETY

The paper outlines the roles of art-conservation, ethnology, and architecture in the discussion of space, building, and man living in them. It describes the foremost meanings, roles, and dimensions of folk architecture, with the problems involved in this part of the cultural heritage and its preservation. The source of information and methods of the above-mentioned branches of study are indicated, with an appeal given for ethnologists to seek cooperation with experts from other fields of knowledge studying man and architecture.

ZAHTJEVI MEDIJA I ZAHTJEVI ZNANOSTI

O snimanju ciklusa TV emisija »Usmena književnost danas«

IVAN LOZICA I TANJA PERIĆ-POLONIJO

Folkloristički se radovi obično bave iznošenjem tzv. građe, njezinim tumačenjem, pitanjima klasifikacije, kompariranjem varijanata ili pojednostima izvedbe folklornih djela. Kao izvještaj o primjeni folklor, ili bolje: folklorističkog istraživanja, u obrazovnom procesu, naš se rad unekoliko razlikuje od uobičajenih folklorističkih tekstova.

Na prijedlog urednice Obrazovnog programa TV Zagreb započela je 1983. godine suradnja TV Zagreb i Zavoda za istraživanje folklor iz Zagreba na snimanju ciklusa od osam emisija o usmenoj književnosti danas. U želji da promijeni zastarjeli i neadekvatni način prezentacije usmene književnosti u obrazovnim emisijama TV, zajednička je ekipa uložila mnogo truda. Stvoren je novi tip emisija u kojem su uobičajene televizijske metode rada upotpunjene folklorističkim terenskim istraživanjima, kako bi se didaktička namjena ciklusa dopunila dokumentiranjem suvremenog stanja oblika usmene književnosti u njihovom izvornom kontekstu.

Autori ovih redaka sudjelovali su u spomenutom projektu kao scenaristi. Pri realizaciji došlo je do nekih problema i pravo o tim problemima i jest riječ. Usprkos svim teškoćama i nevoljama scenarističko nam je iskustvo bilo vrlo korisno.

Obrazovni program zagrebačke televizije i Zavod za istraživanje folklor započeli su suradnju s različitim interesima i različitim motivacijama, iako i jedni i drugi sa željom da ostvare što bolje emisije. Želja urednice bila je da na suvremeniji način pristupi temi i tako stvori kreativniji i gledaniji program. Međutim, već od samog početka rada na emisijama bila je vidljivost dvojnost pristupa: s jedne strane, obrazovni program traži didaktičnost, s druge strane potrebna je atraktivnost (»televizižnost«, »zahtjevi medija«). Didaktičnost traži izbjegavanje ekstremnih znanstvenih sudova i priklanjanje takvim znanstvenim pozicijama koje su važeće i prihvaćene. Televizijski medij također ima svoje zakonitosti i prihvaćene konvencije – program mora imati prihvatljivu dinamičnost, trajanje je emisija ograničeno na 30 minuta i dokumentarno bilježenje cjelovitih izvedbi pripovjedača i pjevača onemogućeno je samim medijem.

Zavod za istraživanje folklor bio je (poučen ranijim iskustvima) svjestan navedenih problema u suradnji s televizijom, ali je suradnja na ciklusu emisija o usmenoj književnosti ipak prihvaćena. Nisu nas privukle samo tehničke mogućnosti televizije, nego prije svega brojnost televizijske publike i popularizacija novijih folklorističkih tendencija u obrazovanju, gdje se za tim već odavno osjeća potreba. O koncepciji scenarija pisali smo opsežnije na drugom mjestu – ovdje ćemo se zadovoljiti kratkom kronologijom rada na scenariju i snimanju ciklusa, kako bismo mogli izdvojiti pitanja i probleme koje je televizijsko-folkloristička suradnja nametnula.

Prvi radni razgovori održani su u veljači 1983. Predviđene su četiri emisije. Scenaristi daju prvi prijedlog po kojemu je ciklus bio nazvan »Usmena književnost u kontekstu«. Po tom prijedlogu, prva je emisija bila »Folklor i usmena književnost«. U njoj se prikazuje usmena književnost kao dio folkloru i tradicijske kulture, govori se o pojmu usmenosti i ukazuje na uraslost usmene književnosti u svakodnevni život. Druga emisija, »Običaji i usmena književnost« govorila bi o praktičnim funkcijama usmene književnosti koja je često vezana uz običaje (životnog ciklusa, godišnjeg ciklusa, radne itd.). Treća bi se emisija bavila usmenom književnošću izvan izvornog konteksta. Bila je predviđena kritika pojma izvornosti, željelo se jasno pokazati da je izvorno ono što se mijenja i da težnja za čuvanjem i fiksiranjem zaustavlja prirodni proces, jer se izvorni oblici mogu sačuvati samo u izvornom kontekstu, tamo gdje postoje uvjeti za odvijanje folklornog procesa, procesa usmene književnosti kao komunikacijskog lanca.

Posebna je pažnja morala biti posvećena prepletanju usmene i pisane riječi i ulozi zapisa koji može biti prekid živog usmenog procesa, ali i poticaj daljenjem usmenom širenju, kao međufaza. Četvrta je emisija nazvana »Usmena književnost danas«, a u njoj smo željeli pokazati stereotipe i tipične sudove o »narodnoj« književnosti u čitankama i školskim programima. Kao suprotnost takvoj slici »pradavne« književnosti, željeli smo prikazati i mogućnosti drugih pristupa usmenoj književnosti, pristup koji u njoj ne bi vidjeli samo epiku i staru slavu zavičaja, nego bi nasuprot tome istaknuli manje poznate žanrove usmene književnosti, internacionalnost motiva i oblika, raznolikost tematike itd. Željeli smo pokazati da usmena književnost i dalje traje u usmenom obliku, na selu i u gradu, kroz predaje, dječje i druge viceve, glasine itd.

Redatelj i urednica bezrezervno su prihvatili skicu scenarija. Složili su se s idejom da građu snimamo na lokalitetima gdje već postoje stariji zapisi, kako bi se komparacijom starijeg i današnjeg stanja, kontrastiranjem glumačkih izvedbi i terenskih snimaka, pokazala dijakronija, folklorni proces. Prihvatili su i našu želju da se u scenariju dociranje stručnjaka svede na najmanju moguću mjeru i da se uvijek pokuša pokazati uz naše snimke materijal iz drugih zemalja, da bi se pristup tako internacionalizirao. Složili smo se da je u emisijama potrebno stvoriti drugačiji odnos prema pripovjedačima i pjevačima, do sada uglavnom anonimnim. Redatelj je zadatak shvatio vrlo ozbiljno i uz pomoć odabrane literature informirao se o predloženim terenima i suvremenim tokovima naše folkloristike.

20. 03. 1983. scenaristi su predali urednici i redatelju prijedlog scenarija za četiri emisije. Prijedlog je u potpunosti zadržao koncepciju prve skice, uz manje izmjene – taj je tekst poslužio kao glavni materijal za snimanje na terenu.

Prvo snimanje obavljeno je u svibnju 1983. u Slavoniji (Šaptinovci, Otok, Komletinci). kako ZIF uglavnom nije imao novijih istraživanja na predloženim terenima, prije dolaska televizijske ekipe suradnici Zavoda obišli bi lokalitete, snimili tonski dostupan repertoar, odabrali kazivače i pripremili snimanje. U Slavoniji to je učinila Maja Povrzanović, a na snimanju su sudjelovale T. Perić-Polonijo i Lj. Marks. Slavonski je teren izabran zbog poznate monografije o selu Otok J. Lovretića. Istraživanje je, međutim, pokazalo da je u Otoku usmeno-književni repertoar danas slabiji nego što smo pretpostavljali, pa je veći dio slavonske građe snimljen u Komletincima i Šaptinovcima. Na

tom prvom snimanju redatelj je snimao nošnje i pejzaž i više nego što je bilo potrebno, vjerojatno zbog straha da »televizičke« usmenoknjiževne građe neće biti dovoljno. Istodobno, pojavio se problem koji će se na svim snimanjima ponavljati – za snimanje pripovjedačkih i pjevačkih situacija redovito nije bilo dovoljno filmskog materijala. Na tonskom se materijalu, srećom, nije toliko štedjelo. Taj problem štednje materijala na izvedbenim situacijama nije slučajna – snimanje ljudi koji govore ili pjevaju nije »televizično« – u ljudskoj svijesti, pa i u svijesti televizijske ekipe, književnost je tekst, koji i kad se usmeno izvodi može biti na ekranu »ilustriran« nečim »televizičnijim«. Takav pristup mnogo oduzima usmenoj književnosti, njezin višestruko kodiran i polisemičan jezik svodi samo na auditivnu komponentu. Kao scenaristi odlučivali smo se uvijek za kraće i efektivnije usmenoknjiževne oblike, no i oni su bili za televiziju predugi. Televizijska žed za kratkoćom djelovala je i na kazivače: kazivačica N. M. je na snimanju toliko sažela predaju koju je pričala da je snimanje moralo biti ponovljeno. Način snimanja, koji od kazivača traži da po nekoliko puta ponavlja dio priče ili pjesme, dok se drugi dio uopće ne izvodi i ne snima, nužno ukida svaku spontanost izvođenja i stvara situaciju koja je bitno različita od uobičajene, novi kontekst koji mora utjecati na samu izvedbu. Poseban problem na koji je ekipa naišla bile su rekonstrukcije običaja u Komletincima (*filipovčice, kraljice*). Sve (ili gotovo sve) usmenoknjiževne izvedbe u ciklusu dogodile su se za potrebe snimanja – situacije u kojima su snimane rekonstrukcije običaja bile su čak dvostruko »lažne jer su se za snimanje izvodili već u lokalnom kulturnoumjetničkom društvu rekonstruirani običaji. Scenarij je predvidio da se u slučajevima rekonstrukcija to jasno naglasi u tekstu komentara, ali ostaje otvoreno pitanje kakve promjene u običaju nastaju rekonstrukcijom.

Već u prvom snimanju pokazale su se i razlike u ponašanju na terenu. Televizijski su ljudi kazivačima važniji i toga su svjesni, spremnije prihvaćaju ponuđenu hranu i naročito piće. Problem »vatrene vode« značajan je problem u radu televizijske ekipe na terenu. Ni istraživači folkloristi nisu anđeli, ali u istu kuću obično dolaze i po nekoliko puta, ne skrivaju se iza imena svima poznate institucije, pa im je važnije kakav će kontakt uspostaviti i kakav će dojam ostaviti. Folklorist nastupa kao čovjek pojedinac iz (kazivačima) anonimne ustanove, dok TV ekipa nastupa kao zbir anonimnih pojedinaca iz kazivačima znane i važne ustanove. Razlike, međutim, nisu samo unutar naše zajedničke ekipe – razlike u ponašanju prema snimanju i ekipi mogu se uočiti i između pojedinih sela. U Šaptinovcima, gdje nema kulturnoumjetničkog društva, uspostavljen je s ekipom drugačiji odnos nego u Komletincima gdje je folklorno društvo već naviknuto na scenske nastupe, pa i pred kamerama.

Kao drugi teren odabrali smo Hvar. Ovaj put su nam kao polazište poslužile rukopisne zbirke O. Delorka i M. Bošković-Stulli, nastale pedesetih i šestdesetih godina. Imali smo sreću, pa smo uspjeli snimiti i neke njihove kazivače, što je zgodno pokazalo kako i koliko se s godinama mijenja repertoar istih kazivača. Pripreme za snimanje obavile su Lj. Marks i M. Povržanović, a na snimanju u lipnju sudjelovali su Lj. Marks i I. Lozica. I pri pripremanju terena i za vrijeme snimanja na Hvaru dragocjenu pomoć nam je pružio Centar za zaštitu kulturne baštine koji u hvarskim selima ima svoje povjerenike. Ivica Tomićić iz Velog Grablja pomogao nam je pri rekonstrukciji jurjevskog

obreda skakanja preko zapaljenog pelina, a i sam se pokazao kao izvrstan kazivač; Ivo Radovanović stvorio je u Gdinju izvanrednu atmosferu za snimanje. Uz probleme na koje smo naišli još na snimanju u Slavoniji, ovdje su se pojavili i neki dodatni: dijalekt koji je živo tkivo usmenoknjiževnog teksta ponekad otežava razumijevanje izvan lokalne sredine, a to u obrazovnom programu može biti neugodno, pogotovo kad se spoji s nerazgovijetnom artikulacijom starijih ljudi. Osim toga, pokazalo se da za stare tekstove, naročito one koji su se izvodili uz određene poslove, danas više nije lako pronaći ili rekonstruirati adekvatnu radnu situaciju. Neke tekstove kojih su izvedbe kalendarski utvrđene morali smo snimati u krivo godišnje doba (Gospin plač, kolede), što znači izvan prikladnog konteksta. Unatoč želji redatelja i urednice da se snimateljska ekipa ne mijenja, identičnu ekipu ipak nije bilo moguće okupiti. Srećom, promjene u ekipi nisu bitno utjecale na karakter snimljenog materijala.

U ljetnom periodu zajednički rad na emisijama je zamro, nastupila je sezona godišnjih odmora. N. Rittig-Beljak u kolovozu je pripremila teren za snimanje u Poljicima. Nakon slavonskog i hvarskog terena scenarij se razrađuje, snimljeni se materijal transkribira i utvrđuje se mjesto pojedinih primjera u emisijama, što je kao prijedlog za montažu (uz dovršen scenarij za ukupno 6 emisija) redatelj primio u listopadu. Zbog organizacijskih problema na televiziji treće je snimanje obavljeno tek u prosincu u Poljicima. Na terenu je došlo do izraženih neslaganja u koncepciji između redatelja i scenarista, govorilo se o »uprizorljivosti« i »neuprizorljivosti«. Glavna su neslaganja bila na planu definiranja kulture, folkloru, tradicije, a osjetljivost na pojedine izraze i sudove scenarista redatelj je prikrivao željom da se poštuju zakonitosti televizijskog medija. U Poljicima smo srećom imali izvršnu suradnju s predsjednikom KUD »Mosor« iz Gata, I. Pivčevićem, i s klapom »Dalmacija« iz Dugog Rata, pa je snimanje proteklo uspješno. Scenaristička i redateljska tolerancija i želja da emisije uspiju prigušile su sukob, koji je i dalje ostao latentan. Krajem prosinca (26. 12.) snimljena je lovačka zabava u Gorici Svetojanskoj. Dok nam je za Poljica kao polazište poslužila monografija F. Ivaniševića, za Goricu Svetojansku oslonili smo se na monografiju V. Rožića. Komparacije starog i novog sloja ipak nije bilo, jer smo na tom terenu snimili samo inicijaciju novih članova u lovačkom društvu. Redatelj se koncentrirao isključivo na lovce, snimivši puno više filma, nego što je scenarij tražio; tekstovi osuda i obrana mladih lovaca mogli su tek manjim dijelom ući u emisiju, jer pripadaju rubnom području usmene književnosti. U prosincu su snimljeni i tekstovi voditelja (K. Šarić i T. Perić-Polonijo) u prostorijama ZIFa i Etnografskog muzeja u Zagrebu. U veljači traju montaže emisija – od predviđenih šest nastaje (zbog bogatog materijala) osam emisija. Scenarij je pri tom pretrpio tek manje izmjene – koncepcija je ostala ista. Petog ožuljka emitirana je prva emisija. Krajem svibnja snimljen je u Zagrebu i okolici voditeljski tekst za svih osam emisija, te glumačke interpretacije zapisa usmenoknjiževnih tekstova. Vepar, poklon lovačkog društva, konzumiran je na jednom od posljednjih snimanja u uredničkoj vikendici.

Rezimiramo li rezultate suradnje ZIFa i TV Zagreb pri snimanju ciklusa emisija o usmenoj književnosti danas, usporedimo li zamisao, scenarij i snimljene emisije, pored svih vrijednih rezultata morat ćemo uočiti ipak relativno brojne probleme, koje bismo mogli podijeliti u tri

osnovne grupe. Prvo, tu su problemi nastali zbog nedostataka u koncepciji i radu scenarista. Npr. naša koncepcija nije polazila od izuzetnih kazivača, pa u emisijama ima i loših kazivača i pjevača. Zatim, naglašavanje internacionalnosti usmene književnosti i isticanje urbanog folkloru današnjice nasuprot folkloru u ruralnim sredinama ostalo je samo deklarativno. Scenarij je i jednome i drugome morao posvetiti više pažnje. Ciklus je prvobitno zamišljen kao ciklus od četiri emisije i za to nažalost nije bilo dovoljno prostora. Da smo kao scenaristi odmah u početku znali da imamo na raspolaganju osam emisija, tada bi i koncepcija scenarija bila razrađenija, pa bi i internacionalnost i urbani folklor više došli do izražaja. U scenariju je bilo važno pokazati postojanje usmenoknjiževnih procesa u našem vremenu, pokazati usmenu književnost sa svim njezinim funkcijama u praktičnom životu. Prikazane u sinkretičkom sklopu s glazbom i plesom u svakodnevnom kontekstu, literarne vrijednosti usmenoknjiževnih djela ostale su ume-koliko razvodnjene, nedovoljno koncentrirane i možda zato nedovoljno vidljive. Također bi se moglo scenariju zamjeriti i to što lokaliteti i ljudi u samim emisijama ostaju donekle anonimni, ali zbog relativno velikog broja kazivača i brze izmjene lokaliteta unutar jedne emisije, taj problem nismo tehnički mogli riješiti.

Drugo, tu su problemi koji su nastali zbog načina rada TV ekipe. Sama organizacija suradnje sa ZIFom bila je stihijska – scenariji su bili već odavno gotovi, bilo je obavljeno nekoliko terena, a nikakav ugovor o suradnji nije postojao, nismo imali nikakvu financijsku konstrukciju i sve je teklo na temelju usmenih kontakata i obećanja. Televizija se, što se toga tiče, u suradnji ponašala kao što se i inače ponaša prema honorarnim suradnicima i to što je ovdje postojala suradnja dviju institucija nimalo nije promijenilo postupak – jednostavno je ZIF jednog dana dobio pismo da ispostavi fakturu na određeni iznos (koji je televizijska strana sama odredila). Drugi ozbiljan problem bila je neupućenost same ekipe u ono što snima – scenaristi tu nisu mogli mnogo učiniti, jer je to bio način rada samog redatelja, koji je jedini (uz urednicu) imao uvid u cjelinu ciklusa, pa i u scenarij sam. Treći je ozbiljan problem bila (selektivna) štednja filma. Filma nikad nije bilo dovoljno da bismo dokumentirali pjevanje ili pripovijedanje, polazilo se od činjenice da i tako u emisiju ne mogu ući dulji blokovi usmenoknjiževnih izvedbi i situacija izvedbe. Da smo imali pri montaži na raspolaganju dulje sekvence pjevanja i pripovijedanja, izbor bi bio lakši i kvalitetniji. S druge strane, na filmu se *nije uvijek* štedjelo i snimljeno je dosta materijala za koji se unaprijed moglo znati da se u emisijama neće biti potreban. Štedjelo se i na glumcima, a ne samo na filmu. Scenarij na mnogo mjesta predviđa glumačke interpretacije zapisanih tekstova, s namjerom da se pokaže umjetnička vrijednost teksta, što uglavnom nije realizirano. Isto tako nije bilo nikoga tko bi mogao pročitati i ono malo komparativnog materijala na stranim jezicima, početne stihove stranih varijanti, pa je i ta mogućnost da se pokaže internacionalnost građe propala. Redatelj je dugo odbijao upotrebu arhivskog materijala s televizije, pa smo i tu, kao scenaristi (unatoč našim brojnim pokušajima) prekasno dobili uvid u arhivske snimke. Zatim, scenarij je na nekim mjestima predviđao osvjetavanje nekih obilježja usmenoknjiževne izvedbe uz pomoć televizijskog medija. Htjeli smo tako televizijski zapis raslojiti kako bismo pokazali verbalne i vizualne komponente usmenoknjiževne izvedbe, puštanjem

slike bez tona, tona bez slike, usporavanjem slike, kadriranjem koje bi pokazalo gestikulaciju i mimiku kazivača. Ništa od toga nije ostvareno, bilo zbog tehničkih ograničenja filmske tehnike, bilo zbog drugačije režijske zamisli, koja ipak takvim mjestima u scenariju nije uspjela naći adekvatnu zamjenu. Suprotstavljanje ruralne i urbane usmene tradicije djelomično nije uspjelo i zbog nepokretnosti televizijske tehnike, spore i birokratizirane organizacije koja traži da svaki izlazak ekipe bude utvrđen mjesecima unaprijed. Mnoge zanimljive pojave urbanog folklora zato su ostale nezabilježene (odlazak regruta u vojsku, ophodi maturanata, brucošijade itd.). Ako svemu tome dodamo brojnost ekipe, glomaznost rasvjete i druge opreme, što sve razara spontanost usmenoknjiževnih izvedbi, postaje jasno da nipošto nije lako snimiti dobru dokumentarnu emisiju o usmenoj književnosti.

Kao treće, postoje i problemi koje nameće današnje stanje usmene književnosti. U naše dane teško je naći reprezentativne izvedbe većih usmenoknjiževnih vrsta kao što su pripovijetke i dulje epske pjesme. Stanje usmene književnosti danas ipak se razlikuje od stanja u ranijim razdobljima, jer promjena načina života i prodor pismenosti, filma, radija i televizije ipak čine svoje. Usmeni se tekstovi teže nalaze u praktičnim funkcijama i u situacijama izvedbe, velikim dijelom još žive kao pasivna sjećanja kazivača koja tek inicijativa istraživača i snimatelja aktivira u usmenoknjiževne izvedbe. Uloga folklorista kao inicijatora izvedbi nosiocima tradicije pokazuje važnosti i vrijednost tekstova, značajna je i za čuvanje tradicije.

Naravno, najviše problema u zajedničkom radu nastaje uzajamnim djelovanjem folklorista-scenarista, televizijske ekipe, kazivača i ostalih suradnika na terenu. Sukobi motivacija, želja i načina rada svih tih ljudi neminovni su i istodobno zanimljivi kao predmet antropološkog, sociološkog i psihološkog proučavanja. Nije nam namjera da se na ovom mjestu bavimo svim aspektima takvog proučavanja – htjeli bismo samo na jednom zamišljenom primjeru pokazati do kakvih promjena dolazi u *teksturi*, *tekstu* i *kontekstu* usmenoknjiževne izvedbe kad se ona (filmski) snima za potrebe obrazovnog programa televizije.

Pretpostavimo da kazivačica A pjeva uspavanku. U svakidašnjoj situaciji A pjeva uspavanku svome unuku. Unuk ima pet mjeseci i ne razumije verbalni tekst uspavanke, dok glazbeni tekst prima kao uspavljujući ritam. Funkcija uspavljivanja dominantna je u takvoj situaciji. Izvedba je orijentirana prema primaocu (unuku), ona zamjenjuje imperativ (»Spavaj!«) i u tom je smislu, jakobsonovski rečeno, *konativna*. Kodovi koji sudjeluju u izvedbi *verbalni* su, *glazbeni* i *kinetički*, pa je u tom smislu višeslojna i tekstura izvedbe, ali svi su teksturni slojevi podređeni uspavljivanju. Ako je A sama s unukom, tada pjesničke kvalitete verbalnog teksta povratno djeluju isključivo na nju samu. Ukoliko osim A i unuka uspavanku slušaju i drugi, ona će za njih biti estetski doživljaj. Svatko od slušatelja potencijalni je pjevač u nekoj novoj izvedbi, eventualni nosilac tradicije. Pretpostavimo da se, dok A uspavljuje dijete, u prostoriji našao i folklorist istraživač. On zapisuje verbalni tekst i (eventualno) glazbeni tekst uspavanke – iz izvornoga konteksta izdvojen zapis bit će shvaćen kao glazba i poezija, imat će dominantnu estetsku funkciju (jakobsonovski, poetsku funkciju). Ali, folklorist obično nema te sreće da bude nazočan pri spontanoj izvedbi uspavanke. On je od susjeda čuo da A lijepo pjeva uspavanku, nalazi A samu u kući i moli je da za njega (i njegov

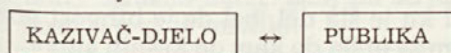
magnetofon) otpjeva uspavanku. U tom je slučaju situacija izvedbe bitno drugačija, promijenjen je primalac (unuka zamjenjuje folklorist), promijenjeni su kontekst i funkcija (A ne želi uspavati folklorista), a promjene možemo zamijetiti čak i na razinama teksta i teksture. Ako folklorista zanima samo verbalni tekst, tada A neće pjevati. Čak ako folklorist želi čuti pjevanje, sigurno je da u toj izvedbi neće biti uključeni ritmički pokreti ljuljanja zipke – kinetički aspekti teksture izvedbe promijenjeni su. Pored toga, A nastoji pjevati ljepše, razgovjetnije, a uz to će naknadno folkloristu ispričati od koga je uspavanku naučila i što znače dijalektalni izrazi u verbalnom tekstu uspavanke. Emotivna (ekspresivna) funkcija izvedbe sad je jača nego kad je A pjevala unuku. Folklorist zapisuje uspavanku da bi je znanstveno proučio ili da bi je (eventualno) primijenio izvan izvornog konteksta (u antologiji ili u obrazovnoj emisiji televizije). Naš folklorist želi upravo ovo drugo. On dovodi televizijsku ekipu da snimi A kako pjeva uspavanku. Dvoja televizijska kola zaustavljaju se pred kućicom A. U njezinom selu već svi znaju da će je snimati televizija, tko je ikako mogao došao je da to vidi. Iz kola izlaze organizator, scenarist, urednica, redatelj i pomoćnik redatelja, filmski snimatelj i njegov asistent, majstor tona i mikroman, šef rasvjete, šoferi. U kuću se unose: kamera sa stativom, magnetofon s priborom, četiri reflektora s postoljima, kablovi, role s filmom, razmješta se namještaj, traže se prikladne utičnice, instalira se oprema, pali se cca 6000 W reflektora i u blještavilu, nakon mjerenja svjetla udara se klapom pred nosom A, koja prebrzo počinje pjevati uspavanku prestrašenom petogodišnjem dječaku za tu priliku posuđenom iz susjedne kuće. Dok sve to teče, ekipa ispija i izjeda sve što je na stolu ponuđeno. Usred trećeg pokušaja redatelj prekida pjevanje (za emisiju je potrebno samo pola uspavanke), gase se reflektori, pakira se oprema, svi se rukuju s izbezumljenom bakom A, popiju još po jednu rakiju i odlaze. A je uspavanku otpjevala korektno, ali situacija je bila »lažna«, i ona i dječak glumili su situaciju uspavljivanja za publiku koja će emisiju gledati godinu dana kasnije. To je višemilijunska publika koju A ne poznaje, i ona i dječak nastojali su ulogu odigrati što je moguće bolje (ekspresivna, emotivna funkcija) čitava izvedba bit će sekvenca unutar emisije koja ima referencijalnu didaktičnu funkciju (TV ne želi uspavati publiku, nego je želi obrazovati i u isto vrijeme zabaviti). Nakon gledanja emisije A i dječak su nezadovoljni, jer su na ekranu bili mnogo kraće nego što su očekivali. Folklorist je nezadovoljan, jer snimljena građa za njega je više dokument o načinu rada TV nego o načinu pjevanja uspavanke, redatelj i urednica su nezadovoljni jer su se namučili s nevještim scenaristima i naputovali lošim cestama da bi snimili monotonu i kreštavu bakicu A u nerazumljivom dijalektu. Obrazovni je program u ovoj suradnji saznao i to da postoji opsceni dječji folklor, da narod priča političke viceve itd, što su uglavnom pedagoški neprimjenjive informacije za širi auditorij. Folkloristi su utvrdili da bi TV mogla biti idealan medij za folklorističku dokumentaciju kad bi to htjela, da didaktičnost TV i životnost usmene književnosti tešku idu zajedno, da se izravna usmena komunikacija usmene književnosti bitno razlikuje od tehničke usmene komunikacije televizije. Televizijski zapis nije samo dokument o usmenoknjiževnoj izvedbi – usmenoknjiževna izvedba postaje dio televizijske obrazovne emisije kao kolektivnog kreativnog djela. Pri usmenoknjiževnoj izvedbi izvođač i djelo su nerazdvojni, izvođač izvodi djelo svojim glasom, pokretom, gestikulacijom, mimikom, on prati reakcije

publike i modificira tekst prema tim reakcijama. Djelo ne postoji izvan izvedbe, osim kao obrazac, okosnica u sjećanju koja omogućuje nove izvedbe. Nasuprot tome, usmenoknjiževna izvedba za televiziju nešto je sasvim drugo* – snimljena izvedba dio je emisije koja kao montirani zvučni film postoji izvan svojih tvoraca. Urednik, scenarist, redatelj, filmski i tonski snimatelj, montažer i još mnogi drugi tehničari sudjeluju u stvaranju emisije. Iako je emisija obično rađena za određeni tip publike, ipak se televizijska publika razlikuje od publike usmenoknjiževne izvedbe, jer ne može izravno djelovati na samu izvedbu.

Rezimirajmo: pravljenje obrazovnih TV emisija kreativan je posao, i mi kao scenaristi zadovoljni smo ukoliko smo pomogli da ciklus emisija o usmenoj književnosti danas bude uspješan. Folkloristička dokumentacija usmenoknjiževnih izvedbi profesionalnom televizijskom tehnikom nešto je drugo – to je, još za sada i za naše uvjete posebno – stvar budućnosti.

* Shematski sasvim pojednostavljeno, to bi izgledalo ovako:

A. Usmenoknjiževna izvedba u izvornom kontekstu:

B. Televizijski zapis usmenoknjiževne izvedbe:

Ivan Lozica and Tanja Perić-Polonijo

THE DEMANDS OF A MEDIUM VS. THE DEMANDS OF SCIENCE

At the suggestion of the editor of the Educational Programme with Zagreb TV station, cooperation was started in 1983 between the same station and the Institute of the Folklore Study, Zagreb, with the purpose of producing a series of broadcasts on the oral folk-literature today. The series was started under the title Oral Folk-Literature in Context, with four broadcasts planned to be made. From the very outset, the joint team has made great efforts to give a new, more appropriate form to the outdated manner of presentation of the oral folk-literature prevailing in educational broadcasts to that time. However, the actual production has given rise to several issues as discussed in the present paper.

On the one hand, an educational programme itself is based on didactic principles; on the other hand, it is required that any such broadcast be media-appealing. Didactic aims call for a simplification of any scientific observations, and the TV medium calls for a certain amount of dynamic quality in broadcasts. The limiting of the broadcasts to just 30 minutes for each has ruled out the presentation of the narrators' integral versions, etc.

Although the producer had okayed the screenplay in all its details, the very first shootings made it clear that not everything would work out as smoothly as the screenwriters had thought it would. The director would go on shooting paysages and traditional costumes at the expense of shooting the narrators, saying that people talking in front of the camera were not "filmic" enough. The spontaneity of performance also suffered on account of reconstructing seasonal customs at an inappropriate time of the year (when the TV crew was not busy elsewhere!). Furthermore, the tensions between the screenwriters and the producers never ceased even during the filming of the series. Thus, the conclusion has to be drawn that television, such as it is now, is not the most appropriate of media for the documentation of the folklore studies.

DEKLICA IN RAUBARJI

*Objavljamo ljudsko pripovedko,
ki jo je na Otlici zapisala BRIGITA KRAPEŽ, novembra 1988.*

V prvem zapisu

je ohranila narečne posebnosti, ponekod v fonetični transkripciji.

I.

Zde, enkrat je bla ana družina velika, so meli pohnu otrok. Jn ana punca ne bla neč rada doma, zmerm je mlela, de bi šla proč, kinede, od tiste družine, doma.

Ne porajtala ne za brata, ne za sestro, neč, sama, zmerm je bla rada sama, jn de je hodila.

No en dan si zmisli, de bo šla kje po enmu gozdi, mal pogledat taku. Jn gre kje noter strěšnu delč. Bel ku je šla děl, bel de je bil góst gôzd, kinede. Jn de si je mislna: »No, bom že pršla do kam do kešnih aldi.«

Jn zde de gre kje noter strešnu delč noter v grič, pe v dolino, pe v grič de je blu. Jn se ji je že zdelu, de tu de je že, na ve, če bo konca, de kam bo pršla. De se je bala zde, k' je tolk cajta hodila. Nobene žive duše de ne blu slišat, ne tički de bi peli, ne neč, neč. Jn de je blu že, de je pršla v no dolino, de jo je že, anmal de je blu, ku de b' jo blu groza, de kam de bo zde uana pršla. No, pole de gre nazaj gor v an grič pole pride gor na grič, jn de vidi, ma delč, de se je neki kadilu. No jn pole de gre do kje – de je to tizga dima pršla. – Vndi more bêt kešn člok. – Jn de gre res kje, ma strešnu delč je blu. Po nih mjejech de je mogla hott, po nih skalah, po stopnicah – vse sort de je blu. Jn de pride kje, jn de se ji je zdelu, de tu na morjo bêt tapravi aldje noter, kinede. Jn de je blu vnd pred tisto barako, de ja bla ku ana baraka ena velika hruška. Jn tista hruška de je bla noter pro votla, sam albad de je bil okuli jn noter de je blu vse votlu.

Jn zde de si je mislna: »Ma jèst na smem jèt kje v tisto hišo!« Ma de ne blu več slišet, de bi bil kešn člok noter. »Jèst morm počakat, bom vidla, ke so tàm noter uza eni aldje, kinede.«

Jn pole zde de gre kje noter v tisto hruško. Ma de ju blu komednu, de je lohk stala, al' sidela, tolk de je bla velika, tistu je blu votlu, kinede. Jn zde de čaka vndi, de čaka cel božji popudán. Obenga človeka de ne blu ne čutt, ne vitt. Zde taku kr se je začela tēma delat, de je blu pe slišet en strěšn šundr, de gre pohnu aldi, kinede. Jn uana de se je tišala zmerom v tisti hruški, ma bala de se pe je, de bojo pršli do nje, de če je kešn med njimi napčn.

No jn pole de so pršli eni raubarji, vse taku razkocáni, kocinedol, vse brade strešne jn nu (enu) orodje de so meli v nih boršeh.

»Aha,« de si je mislna, »ke je pe tu zde? Tu pe na morejo bêt res tapravi aldje. Zde si bom pe mogla jutre zjutru pomagat vèn s tega debbla,« de si je mislna.

Nu jn pole de čaka tàm, pe de so si zanetli ogenj, de je blu vse vitt, k' so meli odprte vrata, pe de so si strešnu kuhali jn pekli mesu jn de so meli vsega pohnu tàm.

*Drugi zapis je približala knjižnemu jeziku,
vendar je skušala ohraniti ljudski pogovorni slog.
Za lažje razumevanje je pripravila slovarček narečnih besed.
Pripovedko je pripovedovala BURGA LIKAR, rojena 1900 na Otlici.*

II.

Enkrat je bila ena velika družina, so imeli polno otrok. In ena punca ni bila nič kaj rada doma, zmeraj je želela, da bi šla proč od tiste družine, od doma.

Ni porajtala ne za brata ne za sestro, nič, sama, zmeraj je bila rada sama in da je hodila.

No, en dan si izmisli, da bi šla po gozdu malo pogledat, tako. In gre tja noter strašno daleč. Bolj ko se je oddaljevala od doma, gostejši je bil gozd. Pa si je mislila:

»No, bom že prišla kam do kakšnih ljudi.«

In gre naprej, strašno daleč noter v en grič, pa v dolino, pa spet v grič, jo je vodila pot. Zdelo se ji je že, da ne ve, če bo prišla na konec poti, kam bo prišla. Bala se je že, saj je že zelo dolgo hodila. Nobene žive duše ni bilo ne slišati ne videti, niti ptičkov, da bi peli, nič. In potem, ko je prišla v eno dolino, da jo je bilo že malo..., kot da bi jo bilo groza, ker ni vedela poti naprej. No potem pa gre nazaj v en grič in ko pride na vrh, vidi, ma daleč, da se je nekaj kadilo. Kar naravnost tja se je namenila in je do tistega dima prišla.

»Tu mora biti kakšen človek.« Ja, in predno je do tistega dima prišla, je bilo še daleč. Skozi grmovje se je morala plaziti, pa po enih skalah – vse táko je bilo. In potem je le prišla do tja. – Zdelo pa seji je vendarle, da tu ne morajo biti pravi ljudje notri. Tam pred barako pa je bila ena velika hruška in tista hruška je bila notri prav votla, okrog je bilo samo lubje, notri pa je bilo votlo.

Mislila si je: »Ma ne smem v tisto hišo!« Ma ni bilo nikogar slišati, da bi bil kdo noter. »Jaz moram počakati, da bom videla, kakšni ljudje hodijo tja noter.«

Kam bi šla. – Zagleda tisto hruško in gre tja noter. Prav kômodno je bilo tam, da je lahko stala ali sedela, toliko je bila velika votlina. In je čakala, čakala cel božji popoldan. Nobenega človeka ni bilo ne slišati ne videti. Začelo se je že mračiti, temno je postajalo, takrat pa se je zaslišal strašen hrup, kakor da gre veliko ljudi. Ona pa se je tiščala vseskozi v tisti hruški, ma bala pa se je, da jo bodo našli, ali če je kdo med njimi hudoben...

No, in potem so se prikazali eni ravbarji, vsi taki razkuštrani, kocine so jim visele z glave dol, vsi so imeli strašne brade, v velikih boršah pa so nosili orodje.

»Aha,« si je mislila, »kaj je pa to sedaj? To pa res niso pravi ljudje. Jutri zjutraj si bom pa morala pomagati ven iz tega debla,« si je mislila. Tam je čakala in jih opazovala.

Zanetili so ogenj in vse je bilo videti, ker so imeli odprta vrata. Kuhali so si in pekli meso in vsega so imeli dosti.

I.

Jn pole de si je mislna de: »Ma tu morejo bêt kešni raubarji al' kešna reč.« Jn de celo noč ne spala, de je bla tàm noter v tisti luknji.

Zde, zjutru, k'se je dan začel delat, de se je že luč posvetla tàm, de so že plindrali sèm jn kje jn se prprávele nazaj, kamr so hodili. Jn zde uana je vse tist ošpegavala jn pole de je djela: »Zde morem sištèt, kolk jih je!« Jn de jih je šištéla jn de jih je blu petnajst, tistih dedcu, ma taki grdi, vsi raztrgani, ku raubarji. Jn pole de je djela: »Zde morem bêt cel dan to, jn čakati, če jih bo vseh petnajst pršlu nazaj drevi.«

Jn zde de čaka spet cel dan, lačna de je bla, kinede, bala de se je jét noter, de bo kešn ostal noter, k' ne prej vedla, kinede, kolk jih je, kinede. Pole de se je bala, de tàm de je pe vidla, de so imeli vsega na razpolago.

Zdej zvečer de spetlih šteje kr pridejo, de jih je spetlih pršlu petnajst. Pole spet drugi večer, de je mal zadremala, ma tàm taku de se je mal naslonela kje na tist pajn jn mal zadremala jn zmerm gledala, kdaj se bo luč posvetla zjutru.

Zdej zjutru de se spet posveti, de hodjo okul bajte, de se napravlejo, de spet grejo, spet de je štela, spet de jih je šlu petnajst.

»Aha,« de si je mislna, »zdej bom pe šla pogledat, zdej bom pe šla pogledat, pršlu jih je petnajst, šlu jih je petnajst, zdej já ne obenga noter, no.«

Jn pole de gre, taku počasce de gre kje noter, tàm na mizi de je blu vsega, kar s' tla, za jest, za pêt, vsega. Jn vse opucanu, vse, jn taku fajm de so meli noter. Jn zde de se vnd mal najé, de si je vzela mal putice, mal mesa pohanga, pečenga. Kar je tla, de je blu vnd na mizi, de so pistili, kine res. Jn pol de se vndi fajm najé, jn napije, ma de se je zmerm bala, de bo vnd kešn pršu, kinede.

Jn pole de gre nazaj noter v deblu, de si je tud nesla s sabo, de je mela za noter v debli.

Jn de je spetlih: »Zvečer morm strešnu natenku gledat, če bojo vsi pršli!« Zde jih spetlih pride petnajst.

»Dobru,« de je djela jn de se je spetlih vnd najela jn de je pe že zaspala brez skrbi en mal.

Zde de pridejo tevi vnd.

Ja, pe pre, kokr je šla uana vèn, jim je vse zrihtala, vse spravla, posodo omila, jn kar ne blu jn kar je blu za spavt, je vse spravla.

Zde kr so tevi raubarji pršli, de so . . . : »Ma gdu nàm hodi noter po tevi baraki, ma gdu hodi . . . , tu more kešna baba hott noter jn nàm spravle,« de so se menli.

Jn pole de neso déli neč glihe, de so djeli, de grejo, de so šli vsi delat, kinede.

No jn pole tadrugi dan spetlih, zjutru uana de je zmerm štela, de je bla brez skrbi, de je šla kje.

Pole ta drugi dan de so pspet: »Ma neč,« de je djel tist komendant, »adn more dâns ostat doma, de bo vidu, gdu hodi noter v to hišo. Lohk nàm tud ke pokrade, se na vemo,« de so djeli. Jn de so se zadužili. – De adn more hott po hiši.

Jn zde de res lih tist dan de ne štela tista punca tàm. Jn de gre, kr jr vidla de so šli, de je šla počasi kje v tisto barako, se najela, spetlih vse spravla, vse zrihtala, pomela vse, vse naštimala jn pole de se zuleče z ne omare en raubar. Jn de se je tolk strešnu ustrašla.

»A ti nàm hodiš spravlet, ti, neč se nàs na bój,« de je djel tist raubar, »Neč se nàs na bój, jn od ki s' pršla?« vse de je tel vett, deod ki je pršla.

II.

Ta v hruški pa si je mislila: »Ma to morajo biti kakšni ravbarji ali kaj podobnega...« Tisto noč se je tiščala v hruški in vso noč ni zaspala. Zjutraj, ko se je že dan začel delati, se je že luč svetila od tam in so že hodili sem in tja in se pripravljali, da bodo šli nazaj na delo. Ona pa je vse tisto ošpegávala in potem si je rekla: »Zdaj moram sešteti, koliko jih je!«

In jih je seštela in jih je bilo petnajst, tistih dedcev, ma tako grdih, vsi raztrgani, kot raubarji...

Potem pa je mislila: »Zdaj moram biti ves dan tukaj in čakati, če jih bo vseh petnajst prišlo drevi nazaj.«

In čaka, lačna je že bila, vendar se je bala iti noter, saj bi lahko kakšen ostal, ker prej ni vedela, koliko jih je. Od tam pa je videla, da so imeli vsega na razpolago.

Zvečer spet šteje, ko pridejo, in spet jih je prišlo petnajst. Šele drugi večer je malo zadremala, ma tako, da se je naslonila tja na tisti pajn in je malo zadremala, vseeno pa je bila pozorna, kdaj se bo zjutraj posvetila luč.

Zgodaj zjutraj se je že posvetila luč in so hodili okrog bajte in se napravljali in spet so šli, ona pa je spet štela in spet jih je šlo petnajst.

»Aha,« si je mislila, »zdaj bom pa šla pogledat, prišlo jih je petnajst, šlo jih je petnajst, zdaj ja ni nobenega notri, no!«

In se odpravi počasi in previdno tja. Tam na mizi je bilo vsega, kar se ti je zahotelo, hrane, pijače, vsega. Vse je bilo na svojem mestu, prav lepo so imeli tam. Vzame si nekaj hrane, malo potice, malo pohanega mesa, tudi pečenega, kar je bilo tam na mizi. Malo se najé in napije, vendar pa se je zmeraj bala, da bi kdo prišel, kajnede.

Potem pa se odpravi nazaj v deblo, nekaj je seveda tudi s seboj vzela.

In spet: »Zvečer moram zelo natančno opazovati, če bodo vsi prišli!«

In spet jih je prišlo petnajst.

»Dobro,« si je rekla. Nekaj je povečerjala, potem pa je že malo brez skrbi zaspala.

Ja, predno je šla nazaj v svoje skrivališče, jim je vse uredila, vse spravila, posodo pomila in kar je bilo in kar ni bilo potrebno, vse je pospravila.

Ko pa so ti ravbarji prišli, ...: »Ma kdo nam hodi noter po tej baraki, ma kdo hodi..., to mora kakšna baba hoditi in nam spravljati,« so se menili.

Pa vseeno niso bili toliko pozorni in naslednji dan so šli vsi delat, kinede. Zjutraj jih je vedno preštela, da je lahko brez skrbi šla tja.

Nekega dne pa spet: »Ma, nič,« je rekel tisti komandant, »ened mora danes ostati doma, da bo videl, kdo hodi noter v hišo. Lahko nam tudi kaj pokrade, saj ne vemo!« Tako so enega zadolžili, da je ostal doma.

In zdaj res, ravno tisti dan ni štela. Ko je videla, da so odšli, je šla počasi tja v tisto barako, se je najedla, potem pa iz omare skoči en raubar. Tako zelo se je ustrašila.

»A ti hodiš k nam pospravljat, ti, nič se nas ne boj,« je rekel tisti raubar.

»Nič se nas ne boj. In od kje si prišla?« vse je hotel vedeti.

Pole de je povedla, de jih je doma velika držina, jn de je uana rada šla, jn de je hodila po enmu gozdi, jn de je ta dêm zagledala taprvu jn vse de mu je povedla natenku, kaku je pršla to.

»Vi, ki ste pa spala?« de jo je prašu jn pole de mu je povedla – »Ja, tãm v debli . . .,« de je mela prou že taku no stoličko jn tãm de je sidela jn spala pokonci.

Jn pole . . . »Zde boste pe luhk to prnas spala,« de je djel tist, »boste to prnas jela jn vam bomo še plačo dali, če nãm boste skuhala, spravla,« de je djel tist raubar, »Jej, kaku bojo naši dedci veseli, kr bojo pršli,« de je reku.

Uana de se je pe še zmerm bala, de zdej, kr bojo pršli, de jo bojo lohk ubili, de s' je mislna. »A zdej,« de je djel, »neč se na bojte, boste vidla, kolk bo dobru závas to prnas,« de je djel tist raubar.

Zde res, uan de je šo kje vèn, de ji je na drva prnésu, de je nétla ogenj, de je kuhala mesu, župo, krampir, solato – vsega de so meli, seveda, k' so krali kje okuli.

A, jn zde de se je uana bala, de kdaj bojo pršli damó.

»Neč se na bojte,« de je reku, de je tla uitt nazaj v tisto hruško, jn de ji ne pestu.

»Neč se na bojte, se sèm jèst to, vam povem, de vam na bojo neč nardili.«

Jn zde de se prkalajo unih šternajst raubarju. Uana de se je tolk bala. – Jn vsi strešnu veseli so bli, jn kje okul nje, de so bli. Jn de nej bo prnih, de jim bo uana gospodina, de so bli strešnu zadovolni, kinede. Jn zde res de so šli vsi, drugi dan zjutru, de so šli vsi, ma uana de je pe še vseglh šla kje noter v tisto hruško spat, kinede, tist večer. Jn pole de se je zmerm bala, de bo prš' kèpn kje jn de jo bojo ubili ponoči, kr je vidla de so taki ku ni razbojniki.

Jn pole drugi dan vse je naštimala, južno je skuhala, jn de so šli vsi delat, kinede. Jn pole, de k' so pršli damó, je vse na mizo napravla, de so bli strešnu veseli jn strešnu radi de so jo méli.

Jn zde adn de je djel: »Ma, ke ste bla vi že poročena?« de j' jo prašu.

»Ne, ne,« de je djela, »nésm,« de je djela, »tud se na bom. Če b' se mela mángo poróčt, nèbi tod hodila,« de je djela.

Pol de je djel adn: »Ma jèst jèst bi vas pe vzal, če bi se vi poročila z mano.«

»Ej,« de je djela, »nikdár se na bom jèst poročila. Jèst bom šla zdej nazaj damó, bom vidla, če so še naši doma živi. Jn če ne bom pe taku sèm jn kje že kam šla slušt al' z taku.«

»Ma se lohk prnas slušte.« Jn de jo je tolk tisti, adn nadélu, ma de je bil strešnu lep jn fajn, kr se je preboku, de je bil ku an general, tak faj člok de je bil. – Tolk cajta de jo – de jo je prprávu, de sta se začela mént, kinede.

Jn pole de so bli pe tadrugi še bel veseli, de zdej de bojo meli pe prou gospodino v hiši jn taku, de k' smo taku adn z drugm vsi, kinede, de k' je taku pridna jn de so jo meli strešnu radi jn de so ji dali še pohnu plače na mesc jn za jèst jn za oboučt, za obt, vse, de so ji dal pohnu sóudu.

Jn pole . . .

Jn pole de se je tolk cajta . . ., se onégala s tistm, desta se poročila. Jn pole de je pe djela: »Ma kam bomo pe šli zdej, če se poročimo, to noter zdej na bo placa?«

»Vi se neč – ti se neč na boj,« de ji je reku, »jèst bom že vse preskrbu, de bova midva dobru žvela, jn tebi na bo treba neč delat, ku sam nãm skuhat,« de je djel tist raubar.

II.

In mu je povedala, da je bila doma iz velike družine in kako je rada šla in hodila po gozdu in da je zagledala dim in vse mu je povedala, kako je prišla.

»Vi, kje ste pa spala?« je vprašal in potem mu je povedala. »Ja, tam v deblu...« Tam pa da je imela prav že kot eno stoličko in tam je sedela in spala pokonci.

Potem pravi: »Zdaj boste pa lahko pri nas spala,« je rekel tisti »Boste pri nas jedla in vam bomo še plačo dali, če nam boste skuhalo, spravljala,« je dejal tisti ravbar »Jej, kako bodo naši dedci veseli, ko bodo prišli,« je rekel.

Ona pa se je še vedno bala, da jo bodo lahko ubili, ko bodo prišli, tako si mi je mislila.

»A zdaj,« je dejal, »Nič se ne bojte, boste videla, kako bo dobro za vas tukaj pri nas,« je dejal tisti raubar. In res, on je šel ven, ji je prinesel drva, da je netila ogenj in je skuhalo meso, juho, krompir, solato. Vsega so imeli, seveda, ker so kradli povesod naokrog.

Bala se je, kdaj bodo prišli domov.

»Nič se ne bojte,« je rekel, ko je hotela nazaj v tisto hruško in ji ni pustil. »Nič se ne bojte, saj sem jaz tu; vam povem, da vam ne bodo ničesar naredili.«

No, takrat pa pridejo še ostali, onih štirinajst raubarjev. In vsi so bili strašno veseli in so se zbrali okoli nje. Prosili so jo, naj bo pri njih, da jim bo kuhala in gospodinjala – bili so zelo zadovoljni, kajnede.

Ma tisti večer je šla vseeno spat v hruško. Vedno se je bala, da bo kdo prišel tja, da jo bodo ponoči ubili, ko pa je videla, da so taki kot eni razbojniki.

Nasljednji dan jim je vse pripravila, skuhalo južino, ko so vsi šli delat. Potem pa, ko so prišli domov, je vse na mizo pripravila in zelo veseli so bili, zato so jo imeli nadvse radi.

Nekega dne pa je eden dejal: »Ma, ali ste bila vi že poročena?« jo je vprašal.

»Ne, ne,« je dejala, »nisem,« je rekla, »tudi se ne bom. Če bi se imela poročiti, ne bi tod hodila,« je povedala. »Ej,« je dejala, »nikdar se jaz ne bom poročila. Sedaj bom šla nazaj domov, bom videla, če so še naši živi. In če ne bom pa že kam šla služiti, ali takó.«

»Ma saj lahko pri nas služite,« jo je pregovarjal. Pa je bil strašno lep in fajn človek ko se je preoblekel, da je bil kot kakšen general. Toliko cajta jo je pripravljal, da sta se začela meniti, kajnede.

Drugi pa so bili še bolj veseli, saj bodo sedaj imeli pravo gospodinjo v hiši in je tako pridna. Imeli so jo zelo radi in dajali so ji dosti plače na mesec in jesti, obleko, obutev, vse, in še veliko soldov so ji dali. Vsi so bili eden z drugim, kajnede.

In potem se je toliko časa s tistim pripravljala, da sta se poročila. Potem pa je enkrat rekla:

»Ma kam bova pa šla sedaj, če se poročiva, tukaj notri sedaj ne bo več prostora?«

»Vi se nič... ti se nič ne boj,« je rekel, »bom že jaz za vse poskrbel, da bova midva dobro živela. In tebi ne bo treba ničesar delati, le da bi nam kuhala,« ji je rekel tisti raubar.

I.

Jn pole res, de se poročista. Tako ohcet de so napravli. Vsi de so znali gott, de so godli ku norci, na obenga družga človeka. Vnd, k' jeblu sred gozda, de ne blu obene žive duše, sam oni, sami.

No, jn pole de je pe res tàm bêt, je blu pe tàm, de je naredu no alseno barakco, noter de je naredu kuhno, de je sprejèmna, de je bla soba, kjer sta spala jn vnd noter de so bli. Jn tèm de je hodila kuhat sèm. Jn pol de so bli tevi strešnu revni, de k' je šla kje od neh proč, kinede.

No, jn pole de je bla taka strešna vesele reč, jn ohcet, še men so dali en kos putice, jn plesali ku uasli de so pole.

Jn tàm na róni je an zgončk, jn je teve pravce končk.

SLOVARČEK

- albad – ljubje
aldje – ljudje
ana – ena
bêt – bolj
bêt – biti
borša – torba
cajt – čas
če ne – če se ne bo drugače zgodilo
člok – človek
čutt – slišati
de – da
dêl – dalj
dêm – dim
djelč – daleč
(po) gozdi – po gozdu
(neso dali neč) glihe – niso bili pozorni
jn – in
kinede – kajneda
kineres – kajneda res
kje – tja
kômednu – komodno, prostorno
(imeti) mángo – imeti namen
(so se) menli – so se pogovarjali
mlela – (si je) želela
mogla – morala
nadelu – nadlegoval, pregovoril
napčn – hudoben
natenku – natančno, pazljivo
ne – ni
obouč – obleči

II.

In potem sta se res poročila. Tako ohcet so napravili. Vsi so znali igrati in so godli kot norci, ma nobenega drugega človeka ni bilo zraven. Ker je bilo sredi gozda, ni bilo nobene žive duše, samo oni, sami.

Potem pa res je tam pri kraju naredil eno leseno barak'co. Notri je naredil kuhinjo, sprejemno sobo, sobo, kjer sta spala in tam sta živela. Ostalim pa je hodila kuhat tja, še tako so bili zelo revni in žalostni, ker je šla od njih, kajne.

No, takrat pa je bila tam strašno vesela reč in ohcet, še meni so dali en kos potice in plesali so kot osli.

In tam na travniku je bil en zvonč'k in je te prav'ce konč'k.

ošpegavala – skrivoma opazovala, ogledovala

pajn – štor

pe – pa

(ne) pestu – ni pustil

plac – prostor; (drugače pomeni tudi: trg)

plindrali – hodili

počasce – počasi, nalahko, previdno

pohnu – polno

porajtala – ji ni bilo nič za koga

(se je) prebóku – se je preoblekel

(se) prkalajo – pridejo eden za drugim

pro – prav

punca – dekle

(so bli) razkocani – so bili razkuštrani, nepočesani, neurejeni

(biti) reven – biti žalosten

róna – travnik

soudi – denar

spetlih – ponovno, spet

šundr – hrup, ropot

tel – (on je) hotel

tevi – ti

vitt – videti

vndi / vnd' – tam

zde / zdej – zdaj

zdelu – (se mu je) zdelo

zaluče – vrže

zanetli – (so) zakurili

bili so eden z drugim – bili so prijatelji, držali so skupaj

ni bilo nobene žive duše – nobenega živega (človeka) ni bilo

SMRT STARCA NE POKVARI SMRTI

Šege ob smrti pri plemenu Agni

(ODLOMEK IZ SEMINARSKE NALOGE)

SILVIJA SOVIČ

Civilizacija je pri nas prodrla že skoraj v vsako, tudi najbolj odročno vas ter potisnila v ozadje marsikateri tradicionalni običaj. Znanost je izpodrinila ljudske predstave o nadnaravnih pojavih in tako tudi na neki način spremenila mišljenje preprostega človeka.

Ob vsej tej modernizaciji človeške družbe si sodobni človek kaj težko predstavlja, da še kje obstajajo družbe, kjer ima tradicija globoke korenine in igra pomembno vlogo v vsakdanjem življenju ljudi.

Želja srečati se s to pristno, skoraj prvobitno kulturo, ki ima svoj izvir daleč v davni predniki in ki se še danes pojavlja v skoraj nespremenjeni obliki, je tudi mene privedla med njene nosilce.

Slonokoščena obala je znana po velikem številu plemen (60) in zaradi tega tudi po številnih jezikih.

Ljudstvo je razdeljeno na štiri velike etnične skupine:

- Akan na JV
- Krou na JZ
- Mande (Malinke) na SZ.

V skupino Akan spada tudi pleme Agni. Afričani imajo bistveno drugačno mentaliteto – so sicer zelo gostoljubni, vendar do tujcev nezaupljivi. Tako za svojo nalogo skoraj ne bi mogla dobiti podatkov oz. informacij brez posredovanja misionark, ki delujejo na tem področju.

Šege življenjskega cikla so me vedno izredno privlačile, zato sem se že pred odhodom odločila obdelati eno izmed teh tém.

Kot animisti pripisujejo Afričani največji pomen smrti. Iz tega razloga sem tudi obdelala šege ob smrti.

Imela pa sem precej težav, kajti pogovor o smrti pomeni delikatno temo, saj tamkajšnje prebivalstvo meni, da bi s tem vznemirjali svoje umrle prednike, ki bi se jim maščevali z različnimi nesrečami. Pojmovanje smrti je pri animistih ovito v skrivnost, o kateri razpravljajo v glavnem starejši moški v poznih večernih urah. Informacije so mi bili pripravljene dati samo pod pogojem, da jim prinesem darila, s katerimi bi opravili obred za pomiritev duhov. Zahtevali so veliko vsoto denarja, živo ovco, ki pomeni na vasi pravo premoženje, ter pijačo. Tipično zanje pa je, da vse zahteve precenjujejo, in tako se nam je po dolgotrajnem pogajanju uspelo dogovoriti samo za pijačo, kar je bilo v okviru mojih finančnih zmožnosti.

Poudariti moram, da je to le majhen vpogled v doživljanje in obravnavanje smrti pri plemenu Agni. Za obširnejše in natančnejše obravnavanje bi bilo potrebno preživeti med domačini več kot en mesec.

Pleme Agni razlikuje dve vrsti smrti: dobro in slabo. **Dobra smrt:** Predstavlja jo naravna smrt. Pravijo: »Kala ga je ubila.« (Kala je življenjski princip, ki zagotavlja značaj in usodo nekega posameznika; ustvaril ga je Bog in ob smrti se oseba vrne k Bogu.) »Njegov čas je prišel. Smrt je nastopila zato, ker ga je Bog poklical ob izteku pogodbe.« **Slaba smrt:** Oseba je umrla zaradi skrbi, žalosti, neuspeha ali zaradi delovanja njene okolice. Smrt so povzročili:

- predniki
- zemlja
- Amoa (božanstvo, ki ima značaj varuha).

Dobra smrt je npr. smrt starca, ki ima za seboj plodno življenjsko pot. Od tod tudi njihov značilni pregovor: »Smrt starca ne pokvari smrti.« Po njihovem mišljenju se je treba izogibati nenadne smrti. Svoj negativni odnos do takšne smrti pogosto izražajo z besedami: »On je umrl, kljub temu da ni bil bolan.« Idealno je podleči boleznim, ki traja najmanj dva dni in ne več kot en teden. Kdor umre iznenada, je obsojen na to, da bo umrl sam. Toda tako umre žival, človek pa se na vso moč trudi, da bi temu ušel. Umirajoči hoče imeti okrog sebe sorodnike, da bi mogel bolj človeško umreti.

NAPOVED SMRTI

Vaščani poznajo posebno besedo be - ci, ki pomeni napoved nesreče in smrti. Predznaki smrti se lahko pojavljajo v živalskem, rastlinskem svetu, na nebesnem svodu, lahko pa se kažejo tudi skozi sanje.

Prevladujejo predznaki smrti v živalskem svetu. Velik črn polž, ki pleza na drevo, naznanja človeku, ki ga vidi, pogreb čez tri ali štiri dni. Podobno je tudi v primeru, če ptič doman kriči podnevi, kajti običajno se oglašaja ponoči. Smrt napoveduje tudi črna kača, ki je razširjena predvsem na gozdnem področju. Običajno jih srečujejo plazеče se po zemlji. Če pa jih vidijo plezati po drevesu ali plaziti se v luknjo, potem to naznanja smrt človeka v bližnji prihodnosti. Prav tako lahko tudi veverica postane znanilka smrti, če jo vidijo plezati z zelenim listom v ustih. Za to žival je namreč značilno, da ni rastlinojedka. Touracot je velik ptič z značilnim blestečim modrim perjem. Poje zjutraj, opoldan in zvečer; toda če ga slišijo peti ponoči, naznanja smrt kralja. Pleme Agni pozna tudi majhno žuželko, podobno stonogi, ki jo imenujejo »žuželka ali žival pogreba«. Opaziti to žival zjutraj pomeni imeti pogrebščino še isti večer.

Pogled na truplo, najsibo živalsko ali človeško, ne napoveduje smrti. Izzove le grozo pri slabotnih. Izjema so mrtve podgane, pri katerih ni sledov nasilja, ki torej niso podlegle zaradi pasti ali udarcev. Pogled na truplo mrtve podgane naznanja smrt v vasi.

Smrt bližnjega sorodnika naznanja ovca, če se postavi pred kako osebo, jo nepremično gleda ter meketa.

V rastlinskem svetu napoveduje smrt bananovec, če se nenadoma utrga zelen list ali šop banan ter pade na tla. Za osebo, ki ta pojav vidi, pomeni to napoved smrti.

Mavrica na nebesnem svodu prav tako naznanja smrt, vendar se v tem primeru mnenja razhajajo. Nekateri vztrajajo pri trditvi, da je to znamenje smrti pomembne osebe, drugi pa trdijo, da je to predznak smrti noseče ženske.

Velik svetel sij, ki se oblikuje okrog sonca, pomeni, da so se »veliki« zbrali, ker pričakujejo pomembno osebo, ki se bo kmalu pridružila njihovemu bivališču mrtvih.

Na splošno naštetih predznaki nikoli ne določijo osebe, ki bo umrla. V najboljšem primeru lahko posameznik samo ugotovi kateri kategoriji ljudi bo oseba, ki bo umrla, pripadala. To je lahko navaden vaščan, poglavar, nosečnica itd. Tako lahko touracot naznani smrt poglavarja, marvrica lahko pomeni isto ali pa bližnjo smrt nosečnice.

V glavnem pa so vsi ti predznaki neosebni ter se nanašajo na smrt nekoga drugega. Nasprotno pa se predznaki sreče nanašajo na osebo, ki določen pojav opazi.

Pomen teh predznakov smrti so domačini ugotovili iz lastnih izkušenj.

UMIRANJE VAŠČANOV

Vsak bolnik želi umreti doma, kajti tam se počuti najbolje. Tudi če je pri sorodniku, hoče, da ga odpeljejo domov.

Zelo pogosto tisti, ki mora umreti, skliče vse člane svoje družine z namenom, da jim oznani oporoko ali izda določene skrivnosti, ki jih je morda vse življenje držal zase. To stori šele takrat, ko čuti, da bo res umrl.

Za pleme Agni je značilen matriarhat, zato po umrlem deduje sin njegove sestre. Ta mora biti resen in sposoben obdržati imetje.

Posameznik z neozdravljivo boleznijo ne more narediti koraka nazaj in ozdraveti. Agni ponazarjajo poslednji boj umirajočega s stavkom: »Pleza na goro.« Po njihovem mišljenju se kraljestvo smrti in pribežališče mrtvih nahajata na vrhu neke gore, ki jo mora umirajoči preplezati. Ta pot je zelo težavna in s tem si družba razlaga določene stalne pojave, ki se porajajo v agoniji. To so vidni znaki poslednjih moči, ki spremljajo umiranje. Po navadi umirajoči težko diha, se poti, muči ga žeja, ima vročino...

Ob dolgotrajni bolezni se sorodniki zatečejo k *komiu* (kultni duhovnik z nadnaravno močjo, ki varuje vas). On naj bi določil primerno žrtvovanje, da bi se proces umiranja hitro končal. Skupaj s tistimi, ki so prišli bolnika spodbujati, je enakega mnenja: če bolnik tako trpi, ne da bi mogel najti olajšanje v smrti, je moral biti zelo slab človek. Zato ga je neka nadnaravna sila (Zemlja, mrtvi) pustila, da tako trpi. *Komia* bo torej posredoval in to nadnaravno silo prosil, naj osvobodi svojo žrtev. Istočasno pa pove tistim, ki so ga prosili za nasvet, kakšne darove naj darujejo, da bi dosegli spravo med bolnikom, okolico in nadnaravno silo.

Bolnika vzdržujejo in negujejo žene, ki ga vedno obdajajo. Razen tega tudi one prve opazijo poslabšanje bolezenskega stanja.

Poslednje trenutke življenja skušajo olajšati umirajočemu tako, da ga položijo na tla v sedeči položaj, s hrbtom oprtega na prsi ene izmed žena, glavo pa ima med svojimi rokami. V tej drži umirajoči lažje diha. Na glavo mu polagajo mokre obkladke in ga tolažijo z besedoyako, s katero sicer izražajo sožalje. Razgorele ustnice mu močijo z vodo, da bi mu pogasili žejo. Če je umirajoči zelo nemiren, mu držijo noge, da bi ga umirili in preprečili kretnje, ki mu bolečine še povečujejo. Po njihovem naziranju je tudi spodobneje, da človek umre mirno.

Umirajoči lahko prosi navzoče, naj mu pomagajo olajšati smrt tako, da mu pripravijo strup ali pa prenehajo z zdravljenjem. Navzoči so vedno pripravljeni ustreči zahtevam umirajočega, čeprav vidno pokažejo svojo žalost in nezadovoljstvo nad to odločitvijo. V primeru, da umirajoči želi umreti tako, pristopijo k njemu stari ljudje in rečejo: »Truplo vas vleče v svojo zanko in vas obtožuje, ker ste ga ubili.«

Prošnjo mu sicer izpolnijo, vendar jadikovaje, čeprav je na tihem vsakdo olajšan, ker se je bolniku tako trpljenje skrajšalo.

OBVEŠČANJE

Tisti, ki so bili priče smrti, pošljejo svojega poslanca, ki je sorodnik umrlega, k poglavarju rodu, da bi mu sporočili novico o smrti enega izmed članov rodu. Formule, ki jih uporabljajo za takšno novico, so različne. Pogosto je slišati izraz: »Postal je razbita stvar.« Umrli je torej postal podoben nekemu predmetu, ki je zlomljen, neuporaben. Nekateri pravijo: »Mrtev je.« Drugi se izrazijo z besedami: »Ni mogel prenašati svoje bolezni,« ali bolje: »Velika past ga je zgrabila.« Tradicionalni jezik se bogati z novimi predstavami in formulami. Tako besede »Veliki voz se je prevrnil« namigujejo na vsakdanje smrtonosne dogodke na Slonokoščeni obali – nesreče z vozili.

Ko poglavar rodu izve za dogodek, pošlje odposlanca k poglavarju vasi, da mu pove novico. Odposlanca izberejo glede na njegove govorne sposobnosti. Obvladati mora besedo, da ne bi poslabšal vpliva smrti. Ko odposlanec poroča o smrti poglavarja vasi, uporabi enega od prej navedenih izrazov.

Poglavar vasi pošlje odposlanca, ki naj bi ugotovil, če je tisti človek resnično mrtev.

Odposlanec, ki je obvestil poglavarja vasi, o dogodku obvesti stare ljudi in ugledne osebe. Takrat postane smrt posameznika zadeva cele vasi. Bobnar oznani novico vsem, ki so šli v gozd. V ritmu zvoka izraža sožalje, ime umrlega in jih prosi, naj se takoj vrnejo v vas.

Novica o smrti pa se ne ustavi v vasi. Doseči mora očetovo mater ter vse člane po materini strani – v primeru, da umre moški.

Da bi našli odposlanca, se poglavar vasi obrne na dve vrsti oseb.

Najprej vzpostavi stik s tovariši umrlega, najraje pa se obrne na družine tistih, ki so se poročili s hčerami umrlega.

Kar zadeva obleko, na zunaj ne morejo razločiti, da sel prinaša novico o smrti. Če nosi steklenico alkohola, ki služi za to, da bi z njim takoj potolažil objokane sorodnike, jo skrbno skriva pod svojim pagnom. To torej ne more biti zunanji znak, ki bi označeval nosilca novice o smrti. Vendar zelo pogosto, ne da bi spregovoril, prebivalci vasi, toliko bolj člani njegovega rodu ali sorodniki, ki tam prebivajo, razumejo motiv njegovega prihoda.

Dejansko ni običajno, da kaka oseba pride na dan, ki je namenjen delu.

Če ta oseba ni šla na polje, je gotovo imela važen in nujen razlog, da se je odrekla delu in odšla na pot. Razen tega ljudje, ki so v odposlancu spoznali člana neke vasi, kjer imajo sorodnike, takoj razumejo, da jim je prišel sporočiti slabo novico. Prinašalec novice se ne odpravi takoj k starejšim ljudem tega rodu. Najprej se predstavi poglavarju mladih, prvi ugledni osebi za poglavarjem vasi; temu sporoči novico, ki je motivirala njegov prihod. Poglavar mladih zbere člane svojega rodu in končno skliče starejše člane rodu, ki jih zadeva smrt. Ponudi jim sedeže in ti sedaj resno poslušajo novico o smrti. V njihovi bolečini jih takoj obkrožijo in tolažijo navzoči, ki jih je prav tako sklical poglavar mladih. Tako je z močjo besede smrt brezčutno vdrla v prostor vasi in rodu.

UMIVANJE TRUPLA IN PRIPRAVLJANJE PAR

Poglavar vasi da dovoljenje za pripravo par takoj, ko mu odposlanec potrdi novico o smrti.

Preden položijo mrliča na pare, ga morajo umiti. Oseba, ki naj bi ga umila, nikoli ni točno določena, v vsakem primeru pa mora biti nekdo izmed sorodnikov. Moški umiva moškega, ženska žensko. Strogo pa je prepovedano, da bi umivali otroci svoje starše, kajti umivalec mora biti vedno starejši ali pa vsaj približno enake starosti kot umrli. Temu najbolj ustreza brat ali sestra oziroma nekdo, ki je družini zelo blizu. Pojem družine pa ne zajema samo staršev in otrok, temveč vse sorodnike.

Umrlega umivajo na enak način, kot se je ta umival v času svojega življenja. Umivanje se odvija na prostem, kjer imajo za to poseben prostor.

Po končanem umivanju začno s pripravo par. Pred hišo na dvorišču postavijo posteljo, ki je okrašena z najlepšimi pagni, kar jih premore družina. Pri tem se pokaže tudi socialni status: bogatejše družine okrasijo prostor, kjer se nahaja mrlič, bistveno lepše. Večkrat se celo zgodi, da umrli tedaj prvič leži na postelji. (Iz tega lahko vidimo, kako velik pomen pripisujejo smrti.) Nato v zemljo okoli postelje zabijejo kole, preko katerih razprostrejo ponjavo.

BEDENJE IN »LIČENJE« ŽIVLJENJA UMRLEGA

Naličenega in okrašenega mrtvega mladi ljudje izpostavijo na svečani postelji. Rod tako dokaže, da te osebe ni ubil, temveč da je umrla naravne smrti. Če so koga ubili ali usmrtili, se zadovoljijo s tem, da rečejo: »On je izgubljen«, in ga več ne pokažejo.

Končno pa to izpostavljanje trupla pomeni nekakšno priznanje v dvojnem smislu: potrdilo o človeški in osebni identiteti umrlega in njegovo hvaležnost svojcem. S tem dogodkom pa se tudi začne proces ponovnega rojstva: častljivo truplo se je zmožno spodobno predstaviti prednikom. Da pa bi to dosegli, toaleta in priprava telesnih ostankov ne zadoščata. Prav tako je treba urediti in »naličiti« njegovo življenje, njegov značaj in preteklo obnašanje, da ga bodo njegovi predniki sprejeli. V zvezi s tem so ves čas izpostavljanja trupla zaposlene ženske. Na dvorišču umrlega se udeleženci pogreba zberejo po dveh načelih. Prvo zahteva ločitev po spolu, po drugem pa se razporedijo po starosti in družbenem položaju: mladi z mladimi, stari pa so razmeščeni okrog poglavarja rodu.

Mesto različnih skupin v prostoru, kjer leži umrli, je različno. Ženske so v bližini trupla in oblikujejo okrog njega krog ali posvečeno ograjo. Ta razporeditev dopušča pomembno simboliko. Tu gre za primerjavo. Ob rojstvu se ženske iz okolice, posebno stare, hitro zberejo okrog porodnice. S seboj prinesejo materialne dobrine, predvsem pa v imenu rodu in cele vase sprejmejo novorojenčka v družbeno življenje.

Ob smrti se prav tako razvrstijo okrog umrlega, da bi v imenu cele vasi simbolično prikazale rojstvo človeka za življenje med predniki. Vsako žival, ki prestopi krog, ki ga oblikujejo ženske, ubijejo. Menijo, da okrog mrtvega deluje silna nadnaravna moč v trenutku rojstva za novo življenje. Sovražniki mrtvega in uničevalci duše hočejo izkoristiti to priložnost, da bi zadostili svoji želji po maščevanju in požrešnosti.

S tem, ko ženske pojejo, »obdelajo« neke vrste biografijo umrlega, ki predoči važne trenutke njegovega življenja in trenutke, vredne pohvale. S temi pesmimi govorijo prednikom o umrlem. Obveščajo jih o prihodu novega člana, ki ga spoštuje vsa vaška skupnost. Med prednike bo

sprejet kot spoštovanja vredna oseba in bo našel med njimi prostor, ki mu pripada. To petje je pomemben element v procesu ponovnega rojstva.

Enak pomen ima tudi jadikovanje, ki ga je prav tako veliko slišati. V nasprotju z običajnim jokom, ki je vedno nerazumljiv, ženske govorijo: »Ti si mrtev in pustil si me samo,« ali pa pojejo dolge želostinke. Te smejo peti samo stare ženske ali pa tiste, ki so rodile najmanj šest otrok. Mlada dekleta se jadikovanja ne smejo udeleževati. Verjamejo namreč, da bodo v tem primeru postale neplodne ali pa jih bo doletela celo smrt.

To žalno jadikovanje izvajajo posamezno, brez kakršnegakoli reda. Oseba, ki poje, sedi poleg mrtvaške postelje ali na kateremkoli drugem mestu, najpogosteje pa stoji poleg mrtvega, ki ga s svojimi pesmimi ne neha pozivati na odgovor in ki mu govori, kot bi bil še živ. Vendar je videti ženske, ki tako jadikujejo pred posteljo, na kateri je ležalo truplo, tudi nekaj ur po pokopu.

To jadikovanje je v bistvu improvizacija, ki opeva dobre lastnosti umrlega in njihovo uresničenje med zemeljskim življenjem. Ženske se ne bojijo pretiravati o izpolnjenem delu umrlega, o njegovem bogastvu, lepoti, moči, varujejo pa se, da bi se spominjale njegovih napak ali nesreč, ki jih v času življenja ni mogel premagati.

Ženske so pooblašene, da se spominjajo v tem žalnem jadikovanju nekaterih žalostnih dogodkov iz preteklosti. Tako se spominjajo predhodnih smrti ter se pritožujejo, jadikujejo, ko primerjajo sedanjo veliko nesrečo s podobnimi dogodki v preteklosti. Tako lahko smrt kralja ali neke druge osebnosti povzroči obujanje spominov temnih strani zgodovine rodu ali klana.

Žalno jadikovanje se ne nanaša v prvi vrsti na živeče, ki obdajajo umrlega in ki ga v svojih pogovorih s sosedi kritizirajo. Nanaša se tudi na že zdavnaj umrle in na prednike, na vse tiste, ki bodo umrlega sprejeli. Umrli se mora častno predstaviti svojim prednikom v bivališču mrtvih. Da bi izbrisale vse sence in da bi podčrtale vse svetle točke, stare ženske dobesedno »ličijo« njegovo življenje in njegov značaj. Tako pomagajo umrlemu vstopiti v novo življenje. Dajo mu svoje kreditno pismo, da ne bi srečal nobene težave, ko bo vstopil v vas mrtvih ter tam zavzel častno mesto.

Vse povedano velja tudi za primer vladarjeve smrti. Kralj se mora prav tako častno predstaviti prednikom. Umrlega slavijo s plesi in petjem, ki običajno služijo slavi najvišje moči, katere lastnik je bil. Najsvečanejši trenutek tega slavljenja je označen s pradavnimi plesi, med katerimi žrtvujejo tudi ljudi. S tem obvestijo prednike, da je imel umrli, ki prihaja, veliko moč. Tako so povabljeni, da umrlemu v onostranstvu poklonijo prostor, ki mu bo ugajal.

Od pomembnosti umrlega je odvisno, kdaj ga bodo pokopali. Nepomembnega človeka, ki je umrl zjutraj, lahko pokopljejo že zvečer. V nasprotnem primeru pa človeka, ki je bil priljubljen in je imel pomembno funkcijo, pustijo dlje časa, lahko celo več dni.

Posebno vlogo pa ima efeuva. Tako imenujejo prvega, drugega in tretjega otroka, ki so zaporedoma umrli v kaki družini.

Takoj ko umre efeuva, ga položijo na dvorišče. Umijejo ga z vodo, v kateri so namočena zdravila.

Tistega, ki je umrl prvi, pokrijejo z enim, drugega z dvema in tretjega s tremi belimi pagni. Družina, ki ji še ni umrl noben otrok, ne sme videti efeuve. Prav tako ga ne smejo videti otroci. V nasprotnem

primeru bi smrt prizadela tudi to družino. Strogo je tudi prepovedano jokati za efeuvo.

POGREB, POGREBŠČINA IN PRINAŠANJE DAROV

Sorodniki umrlega poskrbijo tudi za krsto. Gredo k mizarju, ki krsto izdelata po njihovi želji. Nekoč so namesto krste služile preproge, ki so jih imenovali dengele. Izdelovali so jih starejši.

Vsi pagni in rjuhe, ki so bili na postelji poleg mrliča, morajo biti položeni tudi v krsto. S tem hočejo pokazati, da so bili v času, ko je umrl še živel, z njim v dobrih odnosih.

Pri polaganju trupla v krsto morajo biti navzoči samo sorodniki. Krsto za tem položijo na sredino dvorišča. Sledi izpraševanje vdove oziroma vdovca pred zadnjo, dokončno ločitvijo. Vprašajo jo (ga), ali sta imela kakšne težave. Ona (on) mora povedati vse, kar ji (mu) je zaupal mrtvi, tudi oporoko.

Nato se odpravijo proti pokopališču. Krsto nosi več fantov, ki se med seboj menjavajo. Nosač krste namreč ne sme čutiti utrujenosti, kajti v nasprotnem primeru ga bo doletela bolezen. Takoj ko se utruji, ga mora zamenjati drug fant. Informator je povedal tudi to, da imajo nosači v času nošenja krste posebno nadnaravno moč. Tako lahko neodvisno od sebe tečejo s krsto na glavi, kakor da jim ta daje moč. Nosači tečejo med množico ljudi z namenom spoznati krivca smrti. Morilec naj bi bil po njihovem mišljenju tisti človek, v katerega se bodo nosači med tekom zaleteli. Takšen način ugotavljanja krivca pa je bil v starih časih tudi vzrok za izredno majhno število navzočih na pogrebu. Vsakdo se je namreč bal, da bi ga izbrali za morilca. To osebo so nato tudi ubili. Kajti če je imel toliko poguma, da je umoril človeka, ga mora imeti tudi sedaj, ko bo sam umrl.

Če po »ustaljeni« potji niso našli ubijalca, pristopi k umrlemu najstarejši možki ter mu reče, naj on kot duh ubije človeka, ki je ubil njega.

V današnjem času naj bi vsi ti obredi izginili iz vsakdanjega življenja, vendar so le-ti še v veliki meri ohranjeni.

Preden položijo krsto v jamo, molijo ter krsto poškopijo z vodo. Med polaganjem krste v grob je strogo prepovedano poklicati po imenu fanta, ki opravlja to delo. Na vprašanje zakaj, informatorji niso znali ali pa niso hoteli odgovoriti.

Fantje, ki so kopali jamo, jo nato tudi zasujejo.

Po končani pogrebni slovesnosti se zberejo člani družine ter razpravljajo o različnih težavah, nastalih v zvezi s to smrtjo, in jih hočejo sedaj razrešiti. Najpomembnejši problem je dogovor glede pogrebščine. Bogačje družine lahko nadaljujejo s pogrebščino takoj, tisti, ki pa za to nimajo dovolj sredstev, določijo kakšen drug dan, celo čez nekaj mesecev.

Pri Agnih traja pogrebščina tri dni. Prvi dan je namenjen bedenju. Drugi dan zjutraj ubijejo ovco ali kravo ter jo na ustrezen način pripravijo. Jed nato razdelijo med navzoče.

Pri uporabi (pogrebni) dobrin je treba skrajno vestno spoštovati dve načeli. Prvo določa, da mora biti vse, kar je bilo prineseno, uničeno ali porabljeno. Ne sme se prihraniti za poznejšo uporabo. Drugo načelo prepoveduje vrniti nek dar darovalcu, kar bi pomenilo, da je daroval premalo. Pozneje se smejo uporabiti samo svečani pagni, ki so krasili

FA (prostor kot odprta soba, ki ji manjka ena stena; tu jedo, razpravljajo o stvareh ali pa se vanjo umaknejo, kadar dežuje ali sonce premočno sije).

Pri pogrebščini pogostijo vse navzoče s hrano in tudi s pijačo; najbolj priljubljena pijača je gin ali vino iz palme – bangi.

Pogrebščina je pomemben del celotnega obreda, povezanega s smrtjo, kajti zapustil jih je človek, ki je živel z njimi. Zaradi tega je treba narediti pogrebščino, da bi bila ta ločitev čim bolj zaznamovana. Njen glavni pomen pa je očiščenje slabosti, ki so se pojavile v družini, na drugi strani pa čim lepši sprejem umrlega v svet prednikov.

LITERATURA

J. P. ESCHLIMANN: *Les Agnis devant la mort*, kathala, 1985

Silvija Sovič

AN OLD MAN'S DEATH DOES NOT MAKE DEATH ANY DIFFERENT

The text is an extract from a seminar paper describing death customs of the Agni tribe on the Ivory Coast. In addition to this, the author describes the troubles she had in acquiring the information because the natives, practisers of animism, feared that by answering any questions relative to death they might disturb the spirits, who, in turn, would avenge themselves by inflicting all kinds of evils on the informants.

The Agni tribe distinguishes two kinds of death:

- The good death, which occurs when one is in their old age, "at the expiration of their contract with God", as it were. Such is the death of an old man who has died old and satisfied with days. Hence the commonplace proverb "An old man's death does not make death any worse".

- The evil death, which usually occurs suddenly. Hence, one is sentenced to die a solitary, animal-like death. It is the dying person's only natural wish to die surrounded by their relatives, the only dignified death one could hope for.

All portents of death and misfortune are indicated by the term *be-ci*. Omens of death may appear in animal or plant life as well as in the sky.

To the Agni mind, the state of illness has a negative connotation, because the way the Agni natives see it a well person cannot "just" be taken ill. The sick person may have disturbed the spirits who have now taken revenge.

The Agnis have a way of visualizing the death struggle as a mountain ascent: the halls of death, the refuge of the dead, are situated on top of a mountain that has to be climbed. The toilsomeness of the ascent is thought to be the cause of certain manifestations of the death struggle.

Those who have witnessed to the event of death will send a messenger, one of the dead person's relatives, to the head of the family. The head, in turn, sends his own messenger to the chief of the village, reporting at the same time to the elders and prominent members of the village on the incident. Now the individual's death has become a common affair of the entire village.

Before the dead body is placed on a catafalque, it has to be washed. In doing this, the rule is that corpses of males be always washed by males, and those of females only by females. It is strictly against the rule for children to wash their own parents: the person doing the washing always has to be older than, or at least about the age of, the departed.

The exposure of the dead body is thought to represent the process of re-birth, which is why the body has to be tidied up and adorned for the ancestors to be willing to welcome the departed as one of themselves.

The women standing around the body all the while will sing dirges giving an account of the dead person's life and pointing out their good qualities. The degree of the dead person's prominence in the village will decide the time of the burial: an ordinary member of the tribe may be buried the same day, whereas a prominent member of the community will get to be buried only a few days' - or even weeks' - time.

With the Agni tribe, the funeral repast normally lasts for three days. It has to be as solemn as possible since it stands for a farewell from the departed as well as for the hope for his/her happy arrival at the place of their ancestors.

The author specifically states that this description is just a brief outline of the death customs of the Agni tribe since it would take much more time spent with the Agni natives in order to make a depth-in study of the subject.

GORENJEČ

JOSIP LAPAJNE

V objemu prelestnih višav, na bregovih divotnih planin ob srebrnočistih studenčnicah, sredi šumljajočih gozdov je njegov dom, dom izrazitega kmeta, našega Gorenjca. Trd kakor kremen ob potoku in kakor skala v planini je njegov značaj, neupogljiva volja se kosa z mogočnimi hrasti, s kljubujočimi bučečimi viharji, ki pretresajo mogočne sklade tisočletnih prirodnih stvarov.

Divota prirodnih veličin je vplivala najizraziteje na duševne velikane, ki so vzkli v kmečkemu domu in ponesli iz njega slavospeve gorenjskega raja v širni svet.

V bregovih divnega planinskega sveta se je porodila slovenska poezija, v skrivnostnem šelestu planinskega višavja je zajel Gorenjec vire blaženim zvokom bratske jugoslovanske harmonije in idila prirodnega življenja je ustvarila temelje naši umetnosti.

On sam, naš kmet – da ga opišem – nosi v sebi zdravo jedro in se ti prikupi kaj hitro, če znaš občevati z njim. V nasilju naletiš na odpor, kakršnega ne bi pričakoval. Sicer je Gorenjec rad vesel, se zanima za napredek, dasi je pri tem skrajno previden in nezaupljiv.

V medsebojnem občevanju je zelo dovtipen, večkrat občutno piker, ne vselej brez posledic. Nov naseljenec dobi še pred svojim prihodom vulgarno ime, ki ga navadno ne razveseli. Temu se ne morejo izogniti niti cele vasi, ki jih obdare sosedje s priimki, izvirajočimi iz kakih neljubih dogodkov. Svoječasno so taki nazivi in kriva pe-

resa za klobuki služila kot fantovski bojni pozivi, ki so se navadno odigravali pred mrtvaško krsto in sodnijo. Dandanes je to minilo.

Ker je vsa Gorenjska preplavljena s tujci, letoviščarji, planinci in smučarji, se je Gorenjec nehote navzel tuje navlake in pričjenja izgubljeni na pristnosti svoje izrazite »gorenjščine«. In to v svojo škodo.

Jezik ga sicer še veže na domačnost, zlasti Gorenjko, tako da tudi najmodernejša obleka ne prikrije njenega pokolenja. Izraziti »č« in »v« jo izdajata, »če je biva in te kva« njena zibelka, pa naj je tudi odeta v najfinejšo svilo.

Narodna noša, ki je Gorenjcu v vsi svoji slikovitosti tako lepo pristojala in ki je v harmoničnem skladu s narodo svedočila toliko zdravega, bujnega življenja, se je umaknila modernemu, nenavadnemu lišpanju in čaka po skrinjah, ki so se z njo vred umaknile neokusnim, navadnim omaram, da jo razgloje zob časa.

Z narodnim odelom je preminula ona nepozabna idila kmečkega življenja, idila, ki je tvorila bistvo pristnega Gorenjca od zibeli pa do rakve.

Ob trticah se je započejala ljubezen gorenjskih parov, pri pranju štren se je hladila vroča kri razpaljenih skrivnosti, s platnom so oblagali težke skrinje nevestam, vonjavo zapeljivi so bili snežnobeli rokavci mlade devojke, na domačem platnu je vzkliko mlado življenje krepkih novorojenčkov, ki so se razvijali v zdravem odelu

iz domačega platna v krepke mladenci in ponosne može vse tja do mrtvaškega odra in preko.

S kmetij so izginile črede ovac, izginile idilične pastirske piščali in skoraj ni več sledov o težkih jerhovinah, simbolu gorenjske kremenitosti. Značilni krivci so se umaknili polugospodskim klobukom, mehki dolgi škornji modernim nizkim čevljkom.

Zimski kožuhi, volnena odela se pomilovalno ozirajo po zmrzujočih mladeničih, s svilo obloženih dekljih.

O zlati časi, ki ste bili res zlati! Za vaše dni je bahavi Gorenjec rožljaj z zlatniki v svojih težkih mošnjah, danes pa toži o težki gospodarski krizi, ker hčerki niti žepa ni več treba pri lahkem modernem krilcu.

V borbi za kruh in proti tuji konkurenci si je moral Gorenjec že opetovano preurediti in izboljšati vse svoje gospodarstvo, deloma seveda prisiljen tudi po oblastvenih odredbah.

Širne pašne dobrave, z grmičevji porasle, je moral – rad ali nerad – spremeniti v plodna polja, največ pa jih pogozditi. Ni torej čudno, da se sredi najlepših ravnin razprostirajo temni gozdi, zlasti smrekovi nasadi. Drobni je bila na ta način odvzeta paša, izgubila je svoj pomen in morala zginiti s površja dolinskih pokrajin.

Kot poljedelec napreduje Gorenjec znatno. Z umetnimi gnojili zvišuje plodnost svoje zemlje, s pomočjo strojev pa se razbremenjuje pri svojem težavnem delu. Obilo strojnih in drugih zadrug pričuje, da ima gorenjski kmetovalec mnogo smisla za gospodarsko solidarnost in da močno zaupa složni zadržni sili.

Ker pa mu poljedelstvo kljub temu ne donša dovoljnih dohodkov, se intenzivneje peča z živinorejo, ki najlepše procvita v onih krajih, kjer razpolagajo s planinskimi pašniki, ki nanje odganjajo živino o

kresu in jo vračajo ob Malem Šmarnu. Taka živina – večinoma pingavska – je odporna, zdrava ter donša pri malenkostnih stroških lepe dohodke. Gorenjski sir zaostaja kaj malo tudi za izvrstnimi tujezemeljskimi izdelki te vrste.

Sadjarstvu Gorenjec doslej še ni posvečal zadostne pozornosti, in sicer največ zato ne, ker pomladanski mraz, ki ga povzročajo zasnježene planine, navadno ogroža razvoj cvetja, ob dobrih letinah pa ni mogoče spraviti sadje na trg, tako da je kmet primoran, porabiti ga za mošt in žganje. Če se uvede enotna, vztrajnejša sadna vrsta, se bo dalo premostiti tudi neprilike.

Gorenjska zima je dolga, sega v april in tudi še v maj. V teh dolgih, a vendar kratkih dneh ropočejo po bregovih, drčah in rinžah ogromne množine lesovja, bukev, smrek in mecesna, dočim se na zapečkih kmečke hiše prav marljivo razvija domača obrt, kakorpletarstvo, slamnikarstvo, čipkarstvo, sitarstvo in metlarstvo; le statve so se kaj znatno umaknile tovarniškimi izdelkom.

Gorenjec je kremenite narave in dočaka navadno visoko starost. Pri malenkostnih neprilikah si pomaga z domačimi zdravili. K zdravniku se zateče navadno šele tedaj, ko je opravil obračun s svojo vestjo, in redkokdaj že prepozno. Mazaštvo, kolomanov žegen, homeopatija in zagovarjanje je po dolinah domala že pominulo, ne tako v bolj oddaljenih hribovitih seliščih, kjer so se ohranili sloviti vseznalci, domači zdravilni pripomočki, zaupanje v mnogovrstna planinska zelišča ter razne živalske masti (lisičja mast zoper trganje, zajčja in polhova pri ozeblinah, jazbečeva proti prisadu, jelenova za omehčanje otrplih udov, pasja za otekle ude, mačja zoper reumo, smola za celitev ran itd.).

Vsake vidne bolezni se je gorenjski korenjak že od nekdanj sramoval, zato jo po nemškem nazivu (Schande) še dandanes imenuje »šanta«, ki jo skrbno prikriva; največkrat tudi popolnoma zanamari. Notranje bolezni povzročajo pogosto krče, zato jih je Gorenjec kratkomalo krstil za božjast, in to brez razlike.

Ker praznoverje ni pominulo niti pri izobražencih, je naravno, da se ga ne more otresti tudi priprosti kmetič, zlasti oni v samotnih seliščih, izpostavljenih skrivnostim vremenskih nepravil.

Na »šace« – zaklade – sicer ne veruje več, ohranil pa je spomine na pradede, ki so na križiščih klicali »hudiča« na pomoč. Da bi se znebil še teh, je postavil na križpotja božja razpela ali kapelice, ki ga varujejo zlih skušnjav in strahov.

Nepojmljiva je vera v uročenje, bodisi živine, pridelkov ali celo otrok. (Zagovor: »Ne bod' uročen od mojih oči!«) Da Gorenjca še vedno straše spomini, je pač pripisovati težkemu slovesu ob mrliški postelji in tesni skupnosti družine, ki jo medsebojno vežeta dan in noč, hiša in soba, miza in skleda.

Vse njegov up, vse njegovo delo je odvisno od neba, zato globokoverno izroča vse svoje premoženje, družino in živino v božje varstvo. Na najvidnejših obronkih si je sezidal cerkvice v čast patronom, ki jim najbolj zaupa. Svetniki mu izročajo ob rojstvu ime, oni mu odločajo čas setve, košnje in žetve,

kažejo vreme, k njim se obrača ob raznih nepravilnostih, boleznih in nesrečah, njim se izroča v varstvo, nje zahvaljuje za prestane bolezni in nesreče. Skratka, ves kmet in vsa kmetija sta živ koledar.

Dasi se je kmétiško življenje v teku zadnjega stoletja znatno spremenilo, je vendar Gorenjec obdržal mnogo narodnih običajev, ki ga spremljajo od krsta do ženitve, od pusta do kresa, od Velike noči do Božiča, od pogreba do Vseh svetnikov. Težave življenja si krajša s svojimi skromnimi zabavami in redkimi družinskimi prazniki. Oko se mu navzije le ob molččem pogledu na družino in dom, na polje in živino. Čas tira Gorenjca tako kakor ostale kmete k prosveti, ki mu edina more od pomoči v današnjih težkih gospodarskih nepravilnostih.

Gorenjska se ponaša z dobrimi občili, lepimi cestami, lepo urejenimi selišči, modernimi gospodarskimi stavbami (ki prednjačijo semtertja stanovanjskim hišam), vsa je preprežena z električnimi in telefonskimi žicami in ostalimi napravami sodobne kulture.

Če je kljub vsem tem dobrinam težko vzdrževati kmetijo v gospodarskem ravnotežju, bo nujno potrebno, da Gorenjec preuredi oni pretirani napredek, ki ga je odtujil od nekdanje pristne gorenjske domačnosti in ga pognal v vrtinec meščanskega razkošja, neprimerne kmečki grudi.

Vse na svojem mestu!

Ponatisnjeno iz:

GORENJSKA

LETOVIŠKA, INDUSTRIJSKA, TRGOVSKA, OBRтна

Uredil Karl Mohorčič Novo mesto 1931

Izdal in založil »PROGRES«,

Zavod za pospeševanje mednarodnih trgovskih zvez v Novem mestu

OPOMINJAJOČA ZBIRKA SLOVSTVENE FOLKLORE IZ PREKMURJA

MARIJA STANONIK

Zlepa se katera slovenska pokrajina ne more pohvaliti s strokovnjakom, ki bi po svoji strokovni afiniteti še iz daljave tako bedel nad njo, kakor slavist in etnolog prof. dr. Vilko Novak skrbi za svoje ljubljeno Prekmurje. Že od mladeniških let spremlja in raziskuje njegovo kulturno delovanje v širšem (etnologija) in ožjem pomenu besede (slavistika).

Ena od spodbud za to njegovo prizadevanje izhaja iz ugotovitve, da so naporji za ohranitev narodne identitete Slovencev, ki so živeli pod ogrsko oblastjo, tistim njihovim rojakom, ki so se klanjali avstrijski kroni, še zmeraj premalo znani.

Tokrat je posebno slovstvene folkloriste razveselil s sadovi zbirateljskega dela Števana Kūharja (Bratonci 1882–1915), ki se bi utegnil razviti v obetavnega kulturnega delavca, ko ga ne bi onemogočala dolgoletna jetika in končno pobrala prezgodnja smrt. Kljub vsem nadlogam je pustilo Kūharjevo delo neizbrisne sledove v deželi onkraj Mure, predvsem z dragoceno zbirko folklornega gradiva in nekaj lastnega slovstvenega oblikovanja ter poskusom slovnice iz govora okolja, v katerem je bil doma.

Knjiga *Ljudsko izročilo Prekmurja* (Pomurska založba, 1988) prinaša po zaslugi Vilka Novaka na enem mestu celotno Kūharjevo folkloristično bero in je po tej plati monografska in avtorska, zato je prav, da je na naslovnici

to tudi nesramežljivo priznано. 210 pesemskih in 182 proznih enot, od katerih jih je 26 napisanih v tedanji knjižni prekmurščini, nekaj čez 100 pa je pregovorov in drugih rekov ter psokv in vzdevkov.

Vilko Novak je knjigi dodal uvodno besedo z naslovom Števan Kūhar in njegovo delo, v katerem nadrobno popisuje Kūharjevo življenje, njegovo delo pa je razdelil v štiri enote, in to: Narodno-obrambno delo, Zapisovanje ljudskih pesmi, Kūharjevi zapisi ljudskih pripovedi, pregovorov in rekov, Kūharjevo slovnično delo.

Za pravilno in pravično ovrednotenje strokovnega in publicističnega dela Števana Kūharja je nujno »poznati politično, narodnostno in splošno kulturno ozadje v življenju prekmurskih Slovencev v njegovem času, trdi Vilko Novak in z nekaj kritičnosti ugotavlja: »O vsem tem je bilo sicer v zadnjih desetletjih mnogo napisanega, toda premalo prebranega in upoštevanega.« Pomadžarjevalna politika je največ ob sodelovanju učiteljstva naperila svojo ost proti narodno zavednim posameznikom, posebej ji je bil trn v peti »najveljavnejši predstavnik slovenstva dr. Franc Ivanocy«, ki je javno opozarjal na gospodarsko zanemarjanje Prekmurja, se zavzemal za poimenovanje »szloven« (= slovensko) namesto uradnega »vend« in s tem za enotnost Slovencev na obeh straneh Mure. Najhujše napade je doživljalo šir-

jenje mohorskih knjig in z njimi slovenski knjižni jezik in njihova narodnostna vsebina. Madžari so skušali preprečiti širjenje slehernega slovenskega tiska in stike čez Muro. V takem ozračju pritiska je potekalo življenje prekmurskega Cepenkovca. Kot najslavnejši makedonski zbiralec slovsstvene folklore se je namreč tudi Š. Kūhar izučil krojaštva, z velikim trudom je še končal gimnazijo, seveda madžarsko, nadaljnji študij pa je moral zaradi boleznih opustiti. Dokler je mogel, je obiskoval prekmurske kraje, zapisoval njihovo ustno izročilo in proučeval jezik, in čeprav je bilo za življenja objavljeno le del tega njegovega truda, so njegov pomen priznali že ob njegovi smrti. Tedaj so poudarjali tudi njegovo vlogo pri uvedbi slovenskega črkopisa (gajice) v pisanju »ogrskih Slovencev«, v katerem so l. 1913 začeli tiskati prvi prekmurski tednik Novine. Bil je torej eden najpomembnejših delavcev za narodno prebujenje svojih rojakov. Nadvse pomembno je bilo njegovo pisanje in prekmurska glasila, zbiranje in objavljanje folklornega izročila, širjenje slovenskega tiska s štajerskega porečja Mure in njegovi stiki s slovenskimi izobraženci v tedanji Avstriji. Ne nazadnje je spodbudno deloval njegov živi zgled in vpliv na prekmurske izobražence in vsakogar, s komer je prišel v stik. Tako Vilko Novak, ki je tudi uredil Kūharjevo v pričujoči knjigi objavljeno gradivo. Sklepa, da je Avgust Pavel nagovoril Kūharja s posredovanjem prijatelja Mihaela Sreša za zbiranje pesmi okrog l. 1909. Ko skrbno razčlenjuje potek Kūharjevih objav pétih folklornih besedil, ugotavlja celó, da sta z dijakom Ivanom Jeričem pripravljala njihovo samostojno zbirko, in to približano tedanji knjižni prekmurščini. Novak visoko ocenjuje Kūharjevo zapisovanje pe-

smi, saj se po njegovem lahko meri z zapisi poznejšega velikega jezikoslovca Antona Breznika, ki je tudi zapisoval pesmi v svojem domačem kraju. To navaja k misli, da je najbolj posrečeno in tudi strokovno najbolj zanesljivo, če je mogoče, da izhajajo zapisovalci iz tistega narečnega okolja, v katerem zapisujejo.

Seveda je mogoče pritrđiti V. Novaku, da imajo Kūharjevi zapisi veliko jezikoslovno, a tudi folkloristično in estetsko vrednost, ker se trudijo podati živo ljudsko besedo »v vsej njeni pristnosti in polni pesniški melodioznosti«. Po sporočilni plati pa so pomembni tudi zaradi vsebinskega, motivnega in pesniško izraznega bogstva in ne nazadnje zaradi dokazov, ker pričajo, da so (bile) tudi Prekmurcem splošno znane tiste snovi kakor sosednjim Štajercem in Prlekomi in so torej v najtesnejši zvezi s pesmimi iz drugih slovenskih pokrajin sploh.

O pobudah za zapisovanje prozne folklore so podatki bolj konkretni kot za pesmi. Sprožil jih je K. Štrekelj, ker da se iz proznih zapisov dá bolj prepričljivo ugotavljati jezikovne posebnosti kakor iz pesmi, ki so prinešene večinoma od drugod. V. Novak nazorno pojasnjuje, kako se je Š. Kūhar razvijal od amaterskega v profesionalnega zapisovalca. Sprva ni zapisoval skladenjsko in slogovno dobesedno tako, kot so mu pripovedovali, ampak je – kot se to dogaja še dandanes – pripovedi sam oblikoval. Od tod v prvi seriji tovrstnih objav v ČZN 1910 marsikdaj uporaba oblik in besed, ki jih narečje ne pozna, npr. veznik i namesto pa; dal se je tudi zavesti književni prekmurščini in je namesto končnice -n pisal -m.

Nekaj napak je zagrešil Štrekelj, ki je dobil v roke njegove zapise, nekaj jih je nastalo pri kočljivem

tisku. Naslednje leto so objavljeni zapisi, prav tako v ČZN, že bliže narečni izgovorjavi in fonetičnemu zapisu, kar je rezultat Kühharjevega temeljitega učenja materinščine in proučevanja dólinskega narečja, katerega slovnico je že začel pripravljati. Toda ko je Štrekelj l. 1912 umrl, je Kühhar izgubil svojega dobrega svetovalca in vodnika. Avgust Pavel je bil zadovoljen s Kühharjem glede napredka v fonetičnem zapisovanju – s pridržkom le do popolnoma ustreznega zapisovanja vokalov.

Kot hujšo pomanjkljivost pa tudi pri drugi seriji objav omenja Števanovo samostojno prikrajanje od ljudi slišanih besedil, tj., da torej pripoveduje on in ne ljudstvo, čeprav v natančnem ljudskem jeziku. Še zmeraj je torej čutiti nekolikanj izgube ljudskega sloga in načina neposrednega pripovedovanja. A V. Novak ga upravičeno zagovarja, da je bil pač samouk, ki pa je kljub temu dosegel zavidljivo raven svojega početja, ki se ga ne bi sramoval niti strokovnjak. Sploh pa: komaj kateri slovenski zapisovalec je ohranil toliko ljudskega sloga kot prav Š.

Kühhar. Zato, ker je stalno živel med ljudstvom in imel izreden čut za njegov jezik, ki ga je, po lastnih besedah, tudi silno ljubil.

Na koncu dodane pripovedi, ki jih je Kühhar objavljajl v pravopisu tedanjih prekmurskih publikacij so kljub jezikovno manj popolnim zapisom nadvse dragocene, saj omogočajo dober temelj za primerjalno študijo, v čem so razločki med posameznimi vrstami zapisov pri enem in istem avtorju. V. Novak se zaveda strokovnega prispevka, ki ga je doprinesel z ureditvijo Kühharjevega folklorističnega dela, saj, sedaj zbrano na enem mestu, naravnost vabi k različnim poglobljenim obravnavam. Hvalevredno je tudi, da se je uredniku v spremni besedi posrečilo približati tudi zbiralčevó osebnost, k čemur prispevata tudi njegova fotografija in rokopis v pismu Matiji Murku. S tem je dal tudi dovolj ustrezen vzorec, kako predstaviti javnosti zaslužne slovenske zbiralce slostvene folklore. Tudi tu ima slovenska folkloristika še veliko dolgov: Matija Valjavec, Gašper Križnik, Franc Kramar idr.

GLASNIKOVE ČESTITKE

PROF. VILKU NOVAKU

OB NJEGOVM VISOKEM JUBILEJU

Do vrha, Benjamin, točaj!
Ex! – trčimo, bratje, in sedaj
kar je, to vam zapojem.

Najprej: kdor zemlje pravi je sin,
ima pogum do bolečin –
zakaj, povej, si pa rojen?!

Oton Župančič

PROF. VILKO NOVAK NA ČELU ŠTUDENTOV ETNOLOGIJE

ZAPOUDNEM V TRENTI, LETA 1967. EKSKURZIJA ŠTUDENTOV ETNOLOGIJE. FOTO: JANEZ BOGATAJ

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

»CULTURELE ANTROPOLOGIE« NA NIZOZEMSKEM

BORUT BRUMEN

Antropološki oddelek nizozemskega sociološkega in antropološkega društva izda v vsakim novim desetletjem zbornik, v katerem je predstavljen razvoj antropologije v minulem desetletju.¹ Za obdobje med leti 1970–1980 je zbornik uredil dr. Peter Kloos, znanstveni delavec univerze v Amsterdamu, ki je na kongresu ICAES v Zagrebu predstavil glavna področja delovanja in probleme nizozemskih antropologov. Na osnovi razgovora in literature, ki jo je poslal dr. Kloos, sem pripravil predstavitev razvoja antropologije, metodoloških izhodišč, sistema študija, odnosa med muzeologijo in antropologijo ter urbane antropologije na Nizozemskem.

Korenine antropološkega delovanja na Nizozemskem segajo v 19. stoletje, ko se je pričelo znanstveno raziskovanje in predstavljanje zbirk »kuriozitet«. To delo je bilo usmerjeno v predstavitev ljudstev tedanjih nizozemskih kolonij v jugovzhodni Aziji in na Karibih. Leta 1865 je bil v Harlemu ustanovljen Colonial Muzeum, predhodnik današnjega Tropen Muzeuma v Amsterdamu, ki je z izdelanim sistemom akademske klasifikacije in interpretacije muzealij pomenil dokončno ločitev muzejev od zbirk »kuriozitet«. V začetku 20. stoletja se izoblikuje znanstvena disciplina, imenovana »volkenkunde«, katere temelje sta postavila evolucionist S. R. Steinmetz (1862–1940) in začetnik nizozemskega struktura-

lizma J. P. B. de Josselin de Jong (1886–1974). Nizozemska antropologija je bila v tem obdobju usmerjena izključno v raziskovanje neevropskih področij (še posebej nizozemskih kolonij), z raziskovanjem Nizozemske in Evrope pa so se pričeli ukvarjati sociologi. Amsterdamska sociološka šola kot nosilka te usmeritve je sestavljala povezavo med sociologijo in humano geografijo, zato so jo poimenovali sociografija. Ukvarjali so se predvsem s specializiranimi tematskimi študijami, ki so jim v tridesetih letih sledile prve monografije mest in vasi pod močnim vplivom takratne »nove etnografije«. Značilnost te usmeritve je izrazita metodološka usmeritev v raziskovanje sedanosti etnokulturne podobe Nizozemske in uvedbo metode opazovanja z lastno udeležbo. Najpomembnejša nosilca dela tega obdobja sta Henk Dijkhuis s študijo o delavski četrti v Amsterdamu in F. van Heeks z znanstveno predstavitvijo položaja kitajskih priseljencev na Nizozemskem.

Tudi po II. svetovni vojni se antropologi niso odločali za raziskovanje Nizozemske in Evrope. Vrstile so se redke posamične študije vasi in šele v šestdesetih letih je opazna močnejša usmeritev v raziskovanje domače kulture kot posledica:

- a. politične osamosvojitve nekdanjih nizozemskih kolonij;
- b. univerzitetno usmerjenega raziskovanja industrijsko nerazvitih dežel zahodne Evrope;

c. tretjega sveta v lastni deželi, saj 5 % nizozemskega prebivalstva predstavljajo priseljenci.

V metodološkem okviru sta se izoblikovali dve usmeritvi, ki danes določata mesto antropologije na Nizozemskem. Prva in najmočnejša je strukturalna usmeritev univerze v Leidenu, katere začetnik je bil J. P. B. de Josselin de Jong. Nizozemski strukturalizem ne pomeni homogenega vzorca jasnega sistema idej, vrednot in pravil, s katerimi se izdelata teorija in osnova za raziskovanje. Je primer, kako lahko neka splošna načela posplošimo v določene strukturalne skupine tako, da je nek pojav razpoznaven kot znak, to pomeni, da je nek socialnokulturni pojav determiniran s položajem, ki ga zavzema v strukturi totalne kulture. Zaradi tega sem empirični podatek v končni analizi nima odločujočega pomena. Empirični podatek je pomemben pri analiziranju pojava kot predmet razpoznavanja prioriternih določujočih zakonov ali dejstev. Če je namen strukturalne analize razkrivanje teh determinirajočih načel, pa je značilnost nizozemskega strukturalizma v poudarku zavestne funkcije pomena (meaning) in vplivu konkretnega dogodka (kot posledice) na vsebinske (underlying) strukture. Gre za dopolnjujoč odnos med strukturo in pomenom ter strukturo in dogodkom, kar prispeva k lažjemu in boljšemu razkrivanju vsebine socialnokulturnih pojavov.

Druga usmeritev je transakcionalna metodologija univerze v Amsterdamu, nastala na osnovi predavanj Jeremyja Boissevain leta 1966. Določa jo dolgoročno raziskovanje kulturne podobe Evrope na osnovi Marxovih in Norbert Eliasovih dialektično materialističnih metodoloških izhodišč. Predmet dela ni posameznik, ki je že določen s socialno pripad-

nostjo ali življenjskim stilom, temveč človek, ki zaradi dialektičnih zunanjih in notranjih vzrokov zavzema točno določeno mesto v družbi. Rezultati te šole se od leta 1974 predstavljajo v publikaciji »Papers on European and Mediterranean Societies«.

Študij »culturele antropologie«, za katero Nizozemci pravijo, naj bi se prevajala z izrazom socialna antropologija, traja uradno pet let, povprečna doba za uspešno zaključen študij pa je osem let. Na začetku študija se študentje spoznavajo s pomenom teoretskih osnov in delovnih metod. V drugem delu študija mora vsak študent opraviti raziskavo, katere osnova je najmanj trimesečno terensko delo, ob katerem pa zadnje čase prihaja v ospredje vprašanje o realnosti in veljavnosti subjektivnega antropološkega terenskega dela. Že Malinovski je ugotovil, da ni nujno, da se spoznanja terenskih delavcev pokrivajo z dejanskim stanjem na terenu. Zato so nizozemski antropologi poiskali rešitev v Radcliffe-Brownovem modelu družbe kot sistemu med seboj povezanih posameznih delov, ki predstavljajo terencu tisto ogrodje, s pomočjo katerega skrči podatke na bistvene in ki mu omogoča razdelitev snovi na razumljive strukture. Empirično terensko delo je tako bistvena metodična značilnost študija antropologije. Ob jasnih metodoloških usmeritvah in s skupno delovno metodo so se v univerzitetnih središčih specializirali za posamezna tematska področja.

a. Univerza v Amsterdamu se ukvarja z razkrivanjem dolgoročnih kulturnih sprememb na vasi, oblikovanjem kulturne podobe skupnosti in interakcijske povezave med centrom in periferijo.

b. Univerza v Leidenu je usmerjena v študij različnih etničnih skupin, teoretsko obdelavo tega

vprašanja in raziskovanje migracij, asimilacij in akulturizacijskih problemov.

c. Univerza v Utrechtu je središče urbane antropologije in je usmerjena v raziskovanje kulturnih pojavov, nastajajočih v urbanih okoljih.

Znanstveno antropološko muzejsko delo se je na Nizozemskem pričelo leta 1865 v že omenjenem Colonial Muzeum v Harlemu. Merilo za zbiranje muzealij ni bilo več njihova eksotičnost, temveč so pričeli zbirati muzealije kot predmete iz vsakdanjega življenja. Vse do II. svetovne vojne so bile muzejske ustanove močno povezane z univerzami, vendar namenjene bolj ali manj samo znanstvenim delavcem. Po II. svetovni vojni se muzeji ločijo od univerz zaradi izključitve samostojnega predmeta materialna kultura iz univerzitetnih učnih programov. Značilnost antropoloških muzejev na Nizozemskem postanejo opisne in primerjalne študije iz materialne kulture, opisovanje človeka in analiza ter predstavitev vseh oblik njegovega vsakodnevnega udejstvovanja. Dokončno se izoblikujejo tri najpomembnejše muzejske ustanove: Tropen Muzeum v Amsterdamu, Rijks Muzeum voor Volkenkunde v Leidenu in Muzeum voor Land-en Volkenkunde v Rotterdamu.

Danes muzejsko delo bolj kot kdajkoli prej upošteva obiskovalca in njegove želje. Zato doseданje študije in razstave »tradicionalnih« tem (lov, ribolov, roko-delstvo...) zaradi »homogenizacije« materialne kulture ne morejo več ponuditi senzacionalnih razstav. Muzeji se tako preusmerjajo v predstavitev socialnih, političnih in ekonomskih problemov držav tretjega sveta, saj če so za ta svet značilni divergentni ekonomski in socialni sistemi, prenaseljenost, nezaposlenost, lakota in

onesnaženost, se mora to poznati v njihovem vsakdanjem življenju in ga tudi spreminjati.

Osnova predstavitve je še vedno muzealija, ker je preprosto materialni dokaz in dokument o tem, kaj je njen nosilec. Vendar ne gre več za funkcionalno predstavljanje zgodbe nekega predmeta. Novim muzejem je ta »zgodba-muzealija« samo osnova, iz katere se prikažejo razvoj, spremembe in današnje stanje. Pri postavljanju razstav si nizozemski antropologi pomagajo s spoznanji tistega dela vizualne antropologije, ki se ukvarja z »jezikom stvari« (the language of things). »Jezik stvari« kot združitev otipljivosti, vizualnosti in slišnosti predmeta je ključ za razumevanje in predstavitev muzealij, tehnična sredstva pa so samo pripomoček za boljše razumevanje zgodbe. Uporaba tehničnih sredstev temelji na spoznanju, da medij ne pogojuje sporočila, temveč sporočilo določa izbiro medija.

Tradicionalna muzejska triada zbiranje-raziskovanje-razstavljanje se je zaradi vseh zgoraj navedenih usmeritev spremenila v nov model, raziskava-zbiranje-muzeološka obdelava-razstava, ki ga določata:

- a. znanstveno raziskovanje materialne kulture kot materialnega dokaza o človeku in njegovem razvoju, iz česar izhaja tudi merilo za zbiranje;
- b. izdelava sodobnih interdisciplinarnih in primerjalnih razstav, vključenih v razvojno politično problematiko.

Urbana antropologija je mlada veda in jo zanima urbano okolje kot prostor človekove naselitve v vsej totalni prepletenosti socialnih, ekonomskih, kulturnih in političnih elementov. Za teoretično osnovo svojega raziskovanja je urbana antropologija uporabila Webrovo dualistično koncepcijo kri-

tične primerjave centra in okolice. Ta teorija se je v praksi uveljavila predvsem zaradi nujnosti interakcijskega raziskovanja vplivov mesta na okolico ter obratno. Iz raziskav, ki so temeljile na dualističnem konceptu center-okolica, je prišlo do spoznanja, da razvoj mesta velikokrat poteka na račun odvisnosti okolice. Oscar Lewis je ta pojav poimenoval s terminom »kultura revščine«, kjer si določene skupnosti z dna družbene lestvice vzpostavijo lastno subkulturno strukturno shemo, ki jo označuje razmeroma majhna participacija posameznika v družbi. Enostranski Lewisov pristop je leta 1974 razkril in razvrednotil nizozemski antropolog R. Lambregts. Postavil je tezo, da o »kulturi revščine« ne moremo govoriti, zato ker nimamo opravka s homogeno kulturo, kjer bi se posamezni vzorci lahko prenašali brez njihove dialektične povezanosti. Bistvo raziskovanih skupnosti je v razmerah, zaradi katerih zavzemajo točno določen položaj v družbi. Te razmere pa kažejo na nenačnost medsebojnih odnosov, porazdelitve moči in lastnine. Zato Lambregts model »kulture revščine« zamenja s »strukturno revščine« kot povezavo strukturalne analize in dualističnega koncepta. Iz teh osnov so ob intenzivnem terenskem delu nastale raziskave J. J. van der Lindena (*The bastis of Karachi, types and dynamics*),

L. M. van der Berga (*Sqatterhouses: to remove or to improve?*) in G. J. Telkampa (*Urban history and European expansion*), ki pomenijo vrh sedaj že razmeroma visoke znanstvene podobe načina življenja v urbanem okolju.

Trdno izdelani teoretski temelji nizozemske antropologije so dokaz in porok njihovega nadaljnega razvoja. Poleg urbane antropologije prihajajo vse bolj v ospredje politična in vizualna antropologija ter neverbalna komunikacija.

Za 80. leta pa znanstveniki napovedujejo spremembe še v dveh smereh:

- a. večji delež terenskega znanstvenoraziskovalnega dela na področju Nizozemske in Evrope;
- b. »feminizacija antropologije« kot pomemben prispevek k raziskovanju novih tem in spremenjenemu pristopu do interpretacije ustaljenih tem.

Na Nizozemskem se različne vede (antropologija, zgodovina, geografija, sociologija...) ne prerekajo med seboj, kdo komu »hodi v zelje«. Z izdelano metodiko in metodologijo je predmet dela samoumevno interdisciplinarno porazdeljen. To pa je področje tiste prakse, s katero bi morali v Sloveniji prekiniti v prid interdisciplinarnosti, če ni le-ta zgolj ideološki obrazec, saj so potem stvari tako ali tako jasne.

¹ Peter KLOOS and Henri J. N. CLAESSEN, *Current issues: in anthropology the Netherlands*, Rotterdam 1981

Marija Makarovič

STROJNA IN STROJANCI
NARODOPISNA PODOBA KOROŠKE HRIBOVSKÉ VASI

Mladinska knjiga, Ljubljana, 1982. – 558 str.

Narodopisna podoba koroške hribovske vasi, kot je navedeno v podnaslovu knjige, govori o samotnem, avtarkičnem, razseljenem naselju Strojni in njenih prebivalcih. Opisuje jo v vseh razsežnostih etnološkega proučevanja načina življenja skozi čas, do tedaj, ko se je raziskava časovno ustavila.

Knjiga je postavila časovne mejnike od sredine 18. stol. do leta 1979. Tako velik korak nazaj v preteklost so avtorici omogočila razna starejša arhivska gradiva. Podatki, ki temeljijo na arhivskih virih, so objavljeni in tudi statistično obdelani v obliki grafov in tabel. Prav tako pa so bili vir primerjanja z uporabljnimi novejšimi statističnimi podatki. Te podatke pa dopolnjujejo Strojanci z zgodovinskim spominom, ki seže v čas pred 1. svetovno vojno. Objava podatkov iz starejših arhivskih gradiv, pa hkrati pomeni tudi svojevrsten dokument. Gre za vrednotenje in predstavitev le tega širšemu krogu prebivalcev, ne le strokovni javnosti. Tako se na nevsiljiv način seznanijo s podatki, ki bi jim drugače ostali nedostopni in nepoznani.

Da je namen knjige opisati vsa področja kulture, medsebojno odvisnost in prepletenost procesov in iskati vzroke za posebnosti, nazorno kažejo poglavja, ki si sledijo: O Strojni in Strojancih – Strojanci sami, prišleki in sosede, Oris za Strojno in Strojance važnejših družbenih, političnih in gospodarskih sprememb in posameznih krajevnih dogodkov, Družbeni sestav in razlikovanje, Gibanje prebivalstva, Stavbarstvo in stanovanjska kultura, Viri za preživljanje, Delo, Potrošnja, Poglavitni življenjski mejniki, Medsebojni odnosi v družini, Medsebojni stiki in sodelovanje, Družabno življenje, Znanje, obzorje in ustvarjalnost, Zdravstvo in Verovanja. Na koncu avtorica povzame vsa poglavja v Pogledu na Strojance.

Zahtevnega raziskovanja, ki je trajalo tri leta, se je avtorica zavzela lotila. Poleg ostalih metod dela je uporabljala metodo udeležbe in neposrednega opazovanja, kar ji je, kot pravi, prineslo določene prednosti. Z anketiranjem 40 vaščanov je prišla do odgovorov na vprašanja, ki so zadevali njihovo sedanost. Odkrila

je njihove poglede, odnose, mnenja na vrsto vprašanj od svetovno-nazorskih do intimnih.

Vse tabele z vprašanji in odgovori, prav tako tudi ostale uporabljene vprašalnice so objavljene na koncu knjige. Rezultati ankete so deskriptivno obdelani. Izvzveneli bi suhoparno, zato avtorica podkrepi posplošitve z navajanjem zanimivih, konkretnih odgovorov. Tako si lahko ustvarimo živo predstavo o ljudeh, ki posredujejo odgovore. Gre za predstavitev njihovih sodobnih teženj, ki so delno obremenjene s tradicijo. Razveselila sem se, prav tako na koncu knjige objavljene Sorodniške mreže in vrste medsebojnih pomoči med posameznimi gospodinjstvi v Strojni l. 1979. Mreža ponuja natančen, sistematičen in hiter vpogled v socialno strukturo vasi, hkrati pa predstavlja komparativno vrednost za morebitno nadaljnje delo kot ta vrednost pripada tudi celotni raziskavi.

Knjiga, kot sem že povedala, zajema v splošnem vsa področja kulture in načina življenja. Zaradi obsežnosti vsebin, ki so avtorici zanimale, je jasno, da pri-

haja do bolj ali manj podrobne obdelave posameznih področij. Manj poglobljeno zanimanje se je pokazalo npr. pri prehrani, kjer bi se z veliko verjetnostjo dobili popolnejši in obširnejši podatki ipd.

Avtorica si v splošnem prizadeva zapisati pomembnejše značilnosti, celovitost procesov in zakonitosti, vzdušje in utrip vasi v vsej širini. Kadar pa so dosegljivi specifični podatki in na voljo dobri informatorji, takrat stvar tudi po-

drobneje problematizira. Zaradi tega pa knjiga odpira tudi možnosti za nadaljnje usmerjene in temeljite raziskave.

Knjiga ima tudi druge kvalitete. Nenehno in neprisljano vpletanje narečnih izrazov in rekel ter njihovo sprotno pojasnjevanje v besedilu, ki je tekoče in berljivo, popestrijo pripoved. S tem je avtorica pokazala določeno stopnjo razumevanja in približevanja ljudem, o katerih govori. Dodatno

vrednost daje knjigi poleg fotografij, ki so bolj ali manj povedne, tudi zajeten slovar narečnih besed.

V spremni besedi govori avtorica z očitnim navdušenjem o opravljenem delu in o ljudeh, s katerimi je sodelovala. Strokovni javnosti je poleg primerne knjige posredovala tudi izkušnje, ki si jih je pridobila ob samem raziskovanju. Hkrati z drugimi pa so bili v tihi sreči zadovoljni tudi Strojanci s »svojo« knjigo.

Brigita Rapuc

Tone Cevc, Ignac Primožič

KMEČKE HIŠE V KARAVANKAH STAVNA DEDIŠČINA HRIBOVSKIH KMETIJ

POD KEPO, STOLOM,
KOŠUTO, OBIRJEM, PRISTOVŠKIM STORŽIČEM IN PECO.

Izdal: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana,
Inštitut za slovensko narodopisje, Ljubljana 1988. 252 strani, 175 ilustracij.

Ni naključje, da je bila v marcu 1989 publikacija ocenjena kot »grafično delo meseca«, saj prav bogastvo skrbno zrisanega, odlično fotografiranega in natančno urejenega grafičnega gradiva že na prvi pogled izstopa in je v primerjavi z drugimi podobnimi deli o ljudski kulturi resnična izjema.

Obenem pa je knjiga postala tudi izziv bodočim avtorjem, saj se ne bi smelo ponoviti, kar je bilo zamujeno pri Slovenskem ljudskem izročilu, kjer je namesto reprezentativne publikacije nastala bleda in neprivlačna monografija. Grafični del knjige o

kmečkih hišah v Karavankah je morda do neke mere celo preglasil vsebino, kar je postalo očitno tudi ob predstavitvi knjige v Cankarjevem domu v Ljubljani ali na Selah. Na Selah je namreč s stalno postavitevjo krajevne razstave zamisel dobila domovinsko pravico. To delu seveda ne škoduje, saj le dodaja tiste sestavine, ki jih sicer pogrešamo v podobnih razpravah o aritekturi, ki je vendarle materialna in likovna prvina. Objavljeno gradivo pa bo ostalo odličen primer vrhunske dokumentacije, ki jo bodo uporabljali tudi bodoči raziskovalci.

Avtorja, ki bi jima kot soavtorja skoraj morali dodati še vsaj fotografa Edvarda Primožiča, sta delo razdelila v uvodno razmišljanje arhitekta o raziskovanih stavbah in v etnologovo študijo o njih. Na koncu dodane opombe in lietaratura se dopolnjujejo, žal pa ni dodanega niti krajevnega kazala niti razlage narečnega in strokovnega besedja, kot je v neposredni predhodnici te knjige (T. Cevc, Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem), čeprav bi bila razprava s tem še temeljitejša. Razširjeni povzetek v nemščini in prevod kazala

ter podpisov k slikam žal ne moreta nadomestiti enake publikacije v nemškem jeziku, ki bi prav gotovo morala zbuditi pozornost pri naših nemško govorečih sosedih, pa tudi pri marsikaterem koroškem Slovencu, ki prav strokovne knjige raje bere v nemškem jeziku kot v slovenskem.

Razmišljanje arhitekta odraža strokovno in tudi čustveno navezanost na obravnavano kulturno dediščino, čeprav kaže, da kljub nekaterim pobudam o načinu nove uporabe te ostarele arhitekture še dolgo ne bo dozorela zavest o potrebnosti njenega varovanja, kar kažejo tudi nekateri odmevi v koroških časopisih. Analizo stavbarstva arhitekt v celoti prepušča etnologu.

Za razliko od dosedanjih Cevčevih del o arhitekturi uporablja avtor tokrat skoraj »arhitekturno« metodo. Ves napor posveča stavbarstvu in le na začetku določa okvire in merila načina življenja, ki je pogojevalo nastanek kmečkih stavb, kakršne so si raziskovalci izbrali za svojo obravnavo. Vsa razprava je razdeljena na tri enote, od katerih je prva namenjena opisom splošnih, skoraj geografskih okoliščin. V drugem delu, ki je avtorju še posebej pri srcu in ki je tudi v drugih njegovih delih težišče, kmečke hiše razčleni v dveh tipoloških analizah. V prvi podrobno opisuje gradiva, strehe, stavbne detajle, okrasje, dodaja pa še opise

prostorov, svojo tipološko razčlenitev »prostorskega sestava« in doda gospodarske stavbe, znamenja ter v zelo kratkem opisu odnose med kmečkimi domovi in naselji. V drugi analizi pa sledi opis izbranih stavb v sedmih vaseh na obeh straneh Karavank.

Prav gotovo je že pobuda, da se od v začetku ozkega obsega raziskav stavb na Selah gradivo razširi na obe strani Karavank, novost, ki jo je potrebno pohvaliti. Ker je to hkrati politično občutljivo področje, seveda ni mogoče mimo nekaterih tovrstnih kritičnih pripomb, ki se jim tudi Cevc ne izogiba, a kljub temu skuša arhitekturo čim bolj objektivizirati s tem, da vedno znova podrobno popisuje posamezne tehnične ali likovne sestavine stavb.

Za etnologa pa morda le nekoliko preveč opušča drugo pomembno sestavino: življenje v teh stavbah, iz njega izhajajoča merila ali zahteve za opisane oblike in pa seveda tudi povratni učinek arhitekture na življenje človeka. Tako so tudi njegovi predlogi »tipologije« prej vezani na način raziskave, ki si ga je izbral, kot pa na resnično podobo in smisel razvrščanja stavb v določene skupine. Razdelitev kmečkih hiš po prostorski zasnovi, v kateri naj bi bilo temeljno izhodišče veža, je seveda mogoča, a s tem nastane vrsta novih vprašanj, na katera je opozoril že Vilfan v prispevku

Kmečka hiša (GDZS, str. 592). Po Gerambu povzeta misel o najskromnejši leseni stavbi z odprto vzdolžno vežo kot o prvotni (in ne pozabimo: po Gerambu tudi za Slovence edino značilni...) hiši v tem delu Koroške postane vprašljiva, če vzamemo za njen dokaz le stavbe iz konca 18. stoletja ali še mlajše, posredno pa potrjuje izmišljeno trditev o manjvredni kmečki arhitekturi Slovencev – to pa je hotel ovreči že Vurnik! A to so podrobnosti, o katerih bi bilo mogoče razpravljati šele potem, ko bi bila mogoča primerjava tudi z vsem tistim prostorom, ki je v resnici posredoval zamisli ali celo vzore za arhitekturo iz dolin, mest, trgov – saj avtor sam opozarja na potrebnost take razširitve.

V zadnjem sklopu o »tipologiji stavb« si je avtor izbral za izhodišče kar krajevno merilo. V najdrobnejšem merilu je to povsem upravičeno, saj opis še ohranjenih »starosvetnih« stavb, kot jih imenuje, dajejo vtis, da je bilo stavbarstvo res različno od kraja do kraja. Ti opisi pa so morda še najbližji umetnostnozgodovinskim ali arhitekturnim opisom, saj odlično povzemajo vse, kar je deloma zabeleženo z grafiko in fotografijo, ter dopolnjujejo, česar ni mogoče narisati. Dodanih je še nekaj dragocenih podatkov o razvoju, ki bi bili morda še boljši, če bi upoštevali arhivsko gradivo, ki se, vsaj za

stava o nevezanih silah je mlajša in je predhodnica procesa teizacije (še višje stopnje abstrakcije), ki pa je pri Srbih zelo slabo dokumentirana. V procesu teizacije postanejo predmeti, ki so jih prej naseljevali duhovi ali demoni – atributi bogov, ki obvladujejo določeno področje življenja ali narave.

Na podlagi analize avtor ugotovi, da so ti negativni predpisi sicer utrpeli nekaj preoblikovanja, predvsem pod vplivom krščanstva, vendar njihove značilnosti kažejo, da izvirajo iz animistično-monističnega koncepta sveta. V okviru tega se starejša in mlajša predstava o vezanih in nevezanih silah prepletata, obe pa se mešata s krščanstvom.

Krščanstvo je k spremembam tabujev prispevalo predvsem novo vsebino, medtem ko je oblika ostala dokaj nespremenjena. Nekateri tabuji so bili vključeni v krščansko obredje, drugi pa so živeli vzporedno z njim. Nekateri predmeti, živali, rastline in osebe, ki so bili prej naseljeni z duhovi ali pa so bili atributi bogov, preidejo pod zaščito svetnikov. Poleg te spremembe pa pomeni spremembo vsebine predvsem uvedba pojma »greha«, kar pomeni prenos posledic napačnega ravnanja iz popolnoma zunanje in praktične sfere odnosov človek–nadnaravna sila na notranjo človeško sfero »vesti«, na moralne sfere. Pred »vedbo« greha je kazen za

prestop ek enaka (in za naše pojme zelo kruta), neglede na to, ali je prestop ek storjen namerno ali nevedoma, demoni in duhovi »ne vidijo človeku v dušo«, šteje samo dejanje, neglede na namen. Poleg tega vključuje ta vsebinski preskok spremembo časa in kraja kaznovanja: božja kazen doleti krivca (in ne vse njegove družine, sorodstva, vasi) po smrti – v pekl u. Vendar je tudi v tem primeru prišlo do sožitja krščanstva in poganstva; čeprav je prekršek tabuja »greh«, se svetniki maščujejo kot razjarjeni demoni, duhovi ali poganški bogovi: takoj in konkretno (s točo, boleznijo...).

Poleg verske je avtorja zanimala tudi družbena funkcija tabujev. Ti namreč ne urejajo samo odnosov med človekom in nadnaravnim, ampak tudi odnose v skupnosti. Skupnosti, na katere se prepovedi nanašajo, sta gospodinjstvo in redkeje vas. Gospodinjstvo in morda tudi vas sta bili torej osnovni enoti družbene ureditve, v kateri so nastale omenjene prepovedi. Da ta enota ni družina v današnjem pomenu besede, dokazuje dejstvo, da take prepovedi kot kazni zadenejo člane gospodinjstva, se pravi vse tiste, ki živ e v hiši. Tako avtor ugotovi, da je treba nastanek tabujev postaviti v čas rodovno–plemenske ureditve in da so se tabuji lahko obdržali le v okviru srbske »patriarhalne« ali »všaške« družbe.

Tabuje loči glede na njihovo mesto v človeškem življenju na:

1. tabuje v zvezi s »kritičnimi« življenjskimi obdobji (rojstvo, smrt)
2. tabuje v odnosu človeka do narave (živali, drevesa, voda)
3. tabuje v kmetijstvu (poljedelstvo, živinoreja)
4. tabuje v medčloveških odnosih (med spoloma, sorodstvo, tujci, nosilci verskih funkcij). Znotraj teh razdelkov opozarja na vezanost tabujev na čas (noč, zima, določeni dnevi v tednu) in kraj (dom, pokopališče, polje).

Gradivo črpa iz ogromnega števila del predvsem srbskih in hrvaških avtorjev od Vuka Karadžića dalje (seznam literature obsega 335 enot). Tako tematsko nadaljuje tradicijo srbske etnologije. Tradicionalen pa je tudi v izbiri predmeta obravnave. Segment srbskega prebivalstva, pri katerem išče tabuje oziroma njihove ostanke, so izključno vaščani. Za to uporablj a izraz »narod«, za njihovo kulturo pa izraz »narodna« ali »tradicionalna« kultura.

Izbiri tradicionalne teme nikakor ni mogoče oporekati, saj je glede na razsežno zbrano gradivo logično in koristno napraviti še globalen in sintetičen prikaz pojavov. Manj razumljiva pa je avtorjeva omejitev na vas, saj sam ugotavlja, da je bila v času, ki ga zajemajo razpoložljivi viri, »tradicionalna kultura« v Srbiji »uveliko

ki) in metodološki (o proučevanju in upoštevanju ustnega slovstva, o zgodovinskih in sodobnih vidikih obravnave itd.). Poleg tega se pridružujejo krajše beležke, razmišljanja, uvodi, povzetki in bibliografije. Prvi del knjige prinaša splošna teoretska razmišljanja o celovitosti in avtonomnosti ustne književnosti, o ambientalnih pogojih, o zgodovinsko-družbenih osnovah pa o kategoriji ustnosti in pisanosti, o poetiki ustnega slovstva ter o samem predmetu, metodah in pomožnih znanostih.

Že samo kazalo Čubelićeve knjige obsega sedem drobno tiskanih strani, zato, žal, ni mogoče niti naštetih vseh razprav, člankov in beležk, ki jih je okrog dvesto. Kazalo se drži vsebinskega načela in ne člankov po straneh, kot smo bili do sedaj vajeni.

Če se omejimo samo na ljudsko liriko, so naj-

prej predstavljena kratka razmišljanja (uvod), nato poreklo, beleženje in zbiranje ljudskih pesmi, njihova klasifikacija, pomen in povzetek. Vsi navedeni naslovi so potem podrobno obdelani vsak v svojem posebnem poglavju, z dodatnimi članki in beležkami.

Npr. poglavje o poreklu in zbiranju ljudskih lirskih pesmi obsega naslednje članke: 1. O poreklu in starosti ljudske lirike, 2. O združni teoriji o nastanku lirskih pesmi, 3. O zapisovanju ljudske lirike, 4. O pomenu Vuka Karadžića in Matice Hrvatske pri zbiranju lirskih pesmi in 5. Beležke. Podobno so obdelana še druga poglavja iz ustnega slovstva.

Treba je dodati, da ne gre za delo, ki bi nastalo v celoti in ni plod enkratnega avtorjevega razmišljanja, ampak gre za številne Čubelićeve (starejše) članke o

ljudskem slovstvu, ki jih je avtor v svoji plodni karieri objavljaval v domačih revijah in zbornikih. Tak avtorjev poskus že poznamo, saj smo pred leti v Glasniku (št. 2, 1. 23/1983, Lj. 1984) predstavili Čubelićevo knjigo Na stazama usmenog narodnog stvaralaštva, ki je nastala na enak način. Večina člankov iz prejšnje knjige je zdaj ponatisnjena še v novi, le da so tej dodane še nove razprave in beležke. Z dodanimi razpravami in beležkami ter z ureditvijo knjige so Čubelićeve življenjska razmišljanja sistematično skoncentrirana okrog temeljnih izhodišč ljudske književnosti in na enem samem mestu je avtorsko obdelana celotna ljudska slovstvena ustvarjalnost. Knjiga predstavlja oseben, a časovno širok razpon Čubelićevega razmišljanja in dela v hrvaški slovstveni folkloristiki.

Marko Terseglav

ROZAJANSKE KOLINDREN ✓

Konec leta 1988 je izšel prvi rezijanski stenski koledar. Pobudo zanj je dala pesnica SILVANA PALETTI, ki je prispevala tudi fotografije in pesmi. Na vsakem listu koledarja je ime meseca, črna bela fotografija z rezijanskim motivom, koledar z imeni v rezijanščini, Silvanina pesem, šaljiv zdravniški nasvet in za vsak mesec še posebno pesniško posvetilo.

Za poskušino objavljamo rezijanska imena mesecev in znano Silvanino pesem Zemja ma.

ČANAR, FAVRAR, MARČ, AVRIL, MAJ, JUNJ, ŠUŽLUDOR,
AVOŠT, SETEMBAR, OTOBAR, NOVEMBAR, DICEMBAR

Zemja ma

*Rozajanska zemja ma
ti, ti si makoj ma,
te nesnji din,
usaki din
bujè nu bujè,
ti mi si na lepa
ko sunce uer te gore
Čaninave
use mi posviti
na tvej dolini.
Romonenj od judi,
od rožicom,
od utiacou, od uadè.
Od usake pačè,
sama je bisida
od te armonije
od togà sveta risnaga,
ke na mej Rozajanske
zemjè živi.
»Zemja ma hauà
pruča vilažo
da ti bodi žiua
zalimer«.*

In še »zdravniški« nasvet:

*Če maš uojo bit žiu
nu vesel,
maš itet spat di
kokoš
nu maš ustet di
pitilen.*

(NK)

2. LETNA KONFERENCA MUZEJSKO DOKUMENTACIJSKEGA ZDRUŽENJA

CAMBRIDGE, 20. 9.–25. 9. 1988

Predstavnici Muzeja ljudske revolucije Slovenije – mag. Marjeta Mikuž in Slovenskega etnografskega muzeja – Alenka Simikič sva se ob denarni pomoči slovenske in ljubljanske kulturne skupnosti ter ZAMTES-a udeležili 2. letne konference Muzejskega dokumentacijskega združenja (Museum Documentation Association – MDA), ki je bila od 20. 9. do 25. 9. 1988 v Cambridgeu. MDA je CIDOK (Komisija za dokumentacijo pri ICOM-u) oz. njihov predlog dokumentacijskem obdelave muzejskega in galerijskega gradiva predlagal kot mednarodnega. Tako njihov računalniški paket MODES (Museum Object Data Entry System) uporablja že več kot 100 muzejev in galerij po svetu. MDA je hkrati tudi koordinator dela na tem področju. Svojo koordinacijo opravlja predvsem s prirejanjem vsakoletnih srečanj, v okviru katerih so letos pripravili študijske obiske londonskih narodnih muzejev in galerij in posvetovanje o muzeološki terminologiji. Srečanja oz. letne konference se je udeležilo skoraj 100 strokovnjakov iz 20 držav.

Ker je bila kotizacija za udeležbo na celotni konferenci precej visoka, sva se odločili, da se udeleživa prvega dela – to je študijskih obiskov londonskih narodnih muzejev in galerij – saj bodo referati s posvetovanja kasneje objavljeni.

Glede na vnaprej pripravljena obvestila o stanju računalniške obdelave dokumentacije v posameznih muzejih sva se odločili za ogled Britanskega muzeja in Narodnega tehniškega muzeja.

Deset oddelkov Britanskega muzeja skrbi za 5,5 milijona muzejskih pred-

metov. Od 1971. leta se muzej intenzivno ukvarja z računalniško obdelavo tega izjemno bogatega gradiva.

Ob obisku Britanskega muzeja so skupino vodili najprej skozi zbirko egiptiške kulture, nam dovolili vstop v njihove depoje in nas na koncu seznanili z delom na dokumentacijskem oddelku, kjer so nam predstavili novi računalniški program MAGUS.

Če naj omeniva kratko zgodovino uvajanja računalništva v Britanskem muzeju, morava najprej povedati, da 5,5 milijona muzejskim predmetom vsako leto dodajo še okoli 4.000 predmetov. Tako so že v 70. letih po priporočilu MDA začeli uporabljati program GOS na 1.000 računalnikih Hewlett-Packard. V nekaj letih so ugotovili, da jim ta sistem ne zadošča več, in so na natečaju za najboljšega ponudnika (računalniške in programske opreme) med 72 firmami izbrali firmo, ki jim je najbolj ustrezala.

Tako so namestili 70 novih terminalov, 1.000 osebnih računalnikov in 600 laserskih tiskalnikov ter pripravili računalniški program z imenom MAGUS, ki so nam ga predstavili.

Prijetno presenečenje sva doživeli ob prikazu zajemanja podatkov oz. ob določitvi standardov za obdelavo muzejskega in galerijskega gradiva, ki je istoveten z zajemom podatkov, ki sva ga naredili lansko leto. To in pa pogo- vori z ostalimi udeleženci srečanja so pokazali, da je najina usmeritev pravilna ter da je način obdelave muzejskega in galerijskega gradiva posebno področje v muzeologiji, kjer še vedno niso rešena vsa vprašanja, kot na primer muzejska terminologija, klasifikacija in standardizacija; temu

področju muzeologije šele v zadnjih letih posvečajo večjo pozornost tako pri nas kot v svetu.

Dokumentacijski oddelek nam je poleg že omenjenega problema enotne terminologije brez zadreg prikazal še en problem: problem negativnega odnosa kustosov do računalnikov in že vnaprej pripravljenih računalniških programov. Svojo predstavitev so končali z besedami, da je Britanski muzej ustanova mednarodnega pomena, zato mora biti pobudnik pri nepretrdnem uvajanju nečesa novega, računalniški sistem pa bi moral biti že vsakdanji del poti v prihodnost.

V Narodnem tehniškem muzeju so nam računalniško obdelavo podatkov (računalniško obdelanih je že 180.000 predmetov) predstavili z drugega zornega kota, s strani potreb kustosov po računalniški obdelavi gradiva, za katerega je vsak zadolžen.

Tako nas je kustos vodil »skozi« predmet od prihoda v muzej do prvega vpisa (vse za ročno obdelane kartone, ki jih priporoča MDA), konservacije

ter vpisovanja v računalnik. Narodni tehniški muzej uporablja računalniški program ADLIB; z njim obdeluje tako muzejsko kot knjižnično gradivo. Tako so predstavitev tega programa kustosi pripravili skupaj s knjižničarji – programa sta med seboj povezana on-line.

Ob obisku obeh muzejskih ustanov naju je najbolj presenetila odkritost vseh kolegov iz tako eminentnih sorodnih ustanov in diskutiranje o problemih, ki so nam skupni po vsem svetu, kajti vsi smo se strinjali, da se je težko odločiti, katero programsko opremo si boš izbral za katere vrste računalnik, soočaš se z odporom do računalnika in seveda s čisto muzeološkimi problemi, kot sta klasifikacija in terminologija.

Z veseljem sva se odzvali vabilu prirediteljev konference MDA iz Cambridgea za drugo leto v Yorku, kjer naj bi predstavili prizadevanja pri uvajanju računalniške obdelave muzejskega dokumentacijskega gradiva pri nas.

*Alenka Simikič
mag. Marjeta Mikuš*

VI. PREGLED ETNOGRAFSKIH FILMOV ✓

LODZ, 9. 11.-11. 11. 1988

V Lodzu na Poljskem je od 9. do 11. novembra 1988 potekal VI. Pregled etnografskih filmov (Przeglad Filmow Etnograficznych) s podnaslovom Etnologija in film.

Od leta 1980 dalje ga skupaj pripravljata Arheološki in etnografski muzej ter Oddelek za etnografijo na Univerzi v Lodzu.

Vodilni osebnosti te prireditve sta dr. Bronislawa Kopczynska-Jaworska in dr. Ewa Nowina-Sroczyńska, obe z Oddelka za etnografijo (Katedra Etnografii Uniwersytetu Lodzkiego).

S stališča razvoja vizualne antropologije na Poljskem je ta prireditev izredno pomembna. Mi vemo, da vizualne raziskave spreminjajo način razmišljanja v vseh znanstvenih panogah, zlasti v humanističnih. Kot, da gre pri uporabi sodobnih medijev za osvobajanje iz okvirov dogmatskega mišljenja. S pomočjo študija vizualne dokumentacije se odpirajo novi pogledi na realnost. Ni slučajno, da so se demokratične in liberalne pobude v vzhodni Evropi in v Jugoslaviji začele s širšim zanimanjem za računalnike in video opremo. Naj ostane moja teza zaenkrat v grobem stanju. Težko bi jo tudi dokazal ravno na primeru Pregleda etnografskih filmov v Lodzu. V vzhodni Evropi imamo morda boljše zglede v Estoniji in na Madžarskem. Poljske še ni zajela videorevolucija. Prevladujeta standardna 35 in 16 mm film. To pa sta formata, ki zanju še vedno skrbi (in ju nadzoruje) država. Privatnik si ju ne more privoščiti.

V Lodzu je sedež znamenite, mednarodno znane filmske visoke šole, kar daje tamkajšnjim dokumentarnim filmom dobro profesionalno osnovo. Na žalost pa ta »veliki« film ne more

stopiti v intimnejšo zvezo z etnološkim raziskovanjem. Ni pripraven za terensko delo. Etnologi so povabljeni k sodelovanju v glavnem kot konzultanti režiserjem-umetnikom. V tem pogledu imajo najbogatejše izkušnje pri Podjetju poučnih filmov (Wytworna Filmow Oswiatowych) v Lodzu. Znani režiser Maciej Lukowski je izdelal celo metodologijo sodelovanja med etnologi in cineasti, ki jo je na Pregledu tudi predstavil. Etnolog predlaga temo in preskrbi režiserju strokovne podatke (lokacijo, tekst), potem pa je izključen iz nadaljnega delovnega procesa. Režiser je zadovoljen, da s pomočjo filmskega medija ustvari primerno komunikacijo med etnologom in publiko. Ni treba posebej poudarjati, da v tem primeru ne gre za vizualne raziskave v pravem pomenu besede, ampak zgolj za vizualno posredovanje etnoloških informacij. Rezultati so večinoma zelo kompromisni. Skoraj ne moremo govoriti o etnoloških ali antropoloških filmih, ampak o dokumentarnih umetniških filmih z etnološko tematiko.

O antropologiji sodobne poljske družbe nam tako več pove npr. film Kieszlovskega Kratki film o ubijanju, kot pa omenjeni dokumentarci. Večina dok. filmov, ki sem jih videl v Lodzu, se loteva marginalnih kulturnih pojavov na poljskem podeželju, ki pa so vselej prikazani kot prave avtorske opsije. Prevladuje razmišljanje o smrti in religiji. Avtorji se poslužujejo zapletenih, večkrat izredno patetičnih metafor in konotacij, ki jih lahko dekodiramo šele po predhodnem seznanjanju s poljsko družbeno in politično problematiko. Prave misli so skrite globoko v tkivu teh dok. filmov, kot da je bistveno resnico skriti, ne pa razgaliti. Filmi so polni starih umirajočih ljudi na

robu družbe. Vzdušje ustvarja mračna fotografija in težka sentimentalna glasba, ki so je polni vsi filmi. Informatorje slišimo večinoma v offu.

Znajdemo se v situaciji, ko izbor tematike in specifični tretman povesta več o poljski družbi, kot pa bi nam to povedala individualna avtorska artikulacija. Kot da nasproti monolitne oblasti realnega socializma stoji kolektivni filmski avtor.

Seveda pa iz tega splošnega vtisa izstopajo nekatere izjeme. Ena je režiser Witold Żukowski z zelo korektnimi etnografskimi filmskimi zapisi. Videl sem samo njegov zadnji film o izdelavi sveč iz leta 1984. Sicer je Żukowski od leta 1952 do svoje smrti izdelal več kot 80 dok. filmov, večinoma z etnografsko tematiko. Drugi zanimiv fenomen sta zakonca Ewa Nowina-Sroczyńska (etnografinja) in Andrzej Rozycki (slikar-režiser). Ewa piše moževim dok. filmom temperamentne komentarje. Adržeja zanima predvsem mitološka tematika. Vizualno zanimiv je njegov film o fenomenu maske. Njegov najnovejši film govori o znani ljudski romarski poti, ki jo gledamo skozi oči fanatične vernice. Film je zelo blizu francoskemu »cinéma du réel«. Skozi analizo osebnosti analizira pomemben družbeni fenomen.

Pregled etnografskih filmov v Lodzu naj bi v svoji VI. izdaji dobil mednarodno podobo. Razen poljskih etnografov so bili najavljeni tudi vizualni antropologi iz Francije, Anglije, ČSSR, Kanade in Jugoslavije. Vendar sva mednarodni status prireditvi dajala samo dva udeleženca iz Jugoslavije. To pa je veliko manj, kot so prireditelji pričakovali in tudi manj kot bi zaslužili glede na svoje pošteno

prizadevanje. Edino s kvalitetno udeležbo iz dežel, kjer je vizualna antropologija v velikem razmahu, bi lahko napredoval tudi razvoj vizualne antropologije na Poljskem. Poljaki so željni izmenjave izkušenj in informacij. Kdor ve kako težko ljudje iz vzhodne Evrope potujejo na znanstvena srečanja v tujino, lahko razume, da je za ohranjanje potrebnih kontaktov bistvenega pomena domača mednarodna prireditel. Škoda.

Na povratku sem se za kratek čas ustavil v Varšavi, pri Krzystofu Kubiaku, asistentu na Katedri za etnologijo in kulturno antropologijo. Kubiak je navdušen filmski snemalec. Zavzema se za uporabo filmske kamere pri etnoloških raziskavah, zlasti pri pedagoškem delu na univerzi. Uporablja 16 mm film. Kljub primitivni tehniki ustvarja pomembno filmsko dokumentacijo.

Originalen je njegov filmski dosje o poljskih strašilih (Strahy 1986–87) v Beskidih. Posnel je tudi življenje na otokih na Visli (1986), ki bodo poplavljeni zaradi gradnje energetskih objektov. Dobro filmsko gradivo (1984) je posnel o pripravah na tradicionalno versko procesijo v predmestnem okolju.

V Lodzu in v Varšavi je torej živo zanimanje za vizualno antropologijo. Metodološka različnost obeh omenjenih centrov daje procesu potrebno dinamiko. Pri razmišljanju Poljakov o vizualni antropologiji vzbuja upanje zlasti elektronska tehnologija, ki pa je poljskim kolegom zaenkrat nedostopna. Toda bolj kot tehnologija je pomembna idejna odprtost do sodobnega vala vizualne revolucije v humanističnih znanostih.

Naško Križnar

TONČKE MAROLTOVE NI VEČ...
1894-1988

Ugasnilo je dolgo in plodno življenje žene, ki si je zadala nalogo, da po smrti svojega moža kot njegovo dediščino prevzame ohranjanje slovenske ljudske glasbe na način, kakršen je ustrezal njenim nagnjenjem in temperamentu.

Glasbena nadarjenost in veselje do petja sta ji bila položena v zibelko na Bledu, kjer je bila pred 94 leti rojena organistu Janezu Šuštarju iz Tuhinjske doline. Izšolana za učiteljico je le kratek čas poučevala, ker jo je bolj veselilo petje. Iz Tuhinja se je vozila na konservatorij v Ljubljano in po končanem študiju postala operna pevka. Še v poznih letih je rada pripovedovala o svojih nastopih na mariborskem odru. Za trajno je tudi gledališče ni pritegnilo. Ko se je seznanila z bogato dubrovniško družino, je nekaj let preživela na potovanju kot družabnica njihove bolne, smrti zapisane hčerke. Njeno življenje se je ustalilo šele, ko je spoznala Franceta Marolta, takrat zborovodjo Akademskega pevskega zbora, in se z njim poročila. Njun skromni dom na Starem trgu 28 je postal ognjišče, ob katerem so se grela srca mladih, navdušenih pevcev vse do začetka druge svetovne vojne. Tončka je s Francetom sodoživljala vzpon APZ-ja, njegove uspehe in sočustvovala z življenjskimi usodami »njegovih« fantov.

Ko je bil l. 1934 ustanovljen Folklorni inštitut (po vojni znan kot Glasbenonarodopisni inštitut) in je Marolt postal njegov vodja, se je Tončki odprlo novo obzorje. Ne da ne bi bila že prej poznala ljudske pesmi; vendar dotlej v njej ni gledala umetnosti, ni je še znala ceniti. Ob folklornih festivalih, ki jih je v letih do druge vojne organiziral Marolt, se je spoznala z mnogimi ljudskimi pevci, plesalci in godci. Začela je odkrivati ljudsko pesem kot slovensko izročilo, kot del naše kulturne dediščine. Spoznanja, ki jih je zapisal France Marolt v svojih delih, si je prisvojila za vedno, in kar je rekel »njen France«, je zanjo brezpogojno veljalo.

Po njegovi smrti se je odločila sodelovati pri nadaljevanju njegovega dela. Odpravila se je na teren zapisovat: s svežnjem notnih listov, svinčnikom in z majhnim kovčkom, brez magnetofona in brez avtomobila – peš. Na poti po Vipavski dolini in Tolminskem sem jo spremljala, takrat še začetnica. Prepešachi sva Vipavsko dolino podolgem in počez, se vzpeli v gorsko, odročno vas Čadrg nad Tolminom in v Podmelcu poslušali starega Murovca, čigar mati in brat sta pela zapisovalcu Kokošarju v 80. letih prejšnjega stoletja! Tončka Maroltova je bila spretna zapisovalka s pretanjenim poslušom in je znala najti stike z ljudmi. Rada je šla na teren in nobena pot ji ni bila prenaporna. Po vrnitvi je zapiske skrbno prepisala in na Inštitutu smo jih uvrstili ob Maroltove. Z leti se je nabrala dolga vrsta map z zapisi pesmi in plesov z melodijami.

Še za Francetovega življenja si je na njegovo zahtevo zamislila sistem znakov za zapisovanje slovenskih ljudskih plesov in ga s pridom uporabljala. Čeprav je bila pozneje na Inštitutu sprejeta mednarodna pisava labanotacija, je bil poskus izvirne slovenske plesne pisave vendar pomembno in pogumno dejanje.

Velik del svojih moči in časa je »gospa Tončka« (tako smo jo vedno imenovali) posvetila Akademski folklorni skupini France Marolt, ki jo je bil Marolt ustanovil l. 1948. Po njegovi smrti je prevzela skrb za skupino godcev, ki so spremljali ples, in za pripravo noš. Takrat je

postala vsakdanji gost kavarne Nebotičnik, kjer je vsako dopoldne ob skodelici kave in cigareti prepisovala partiturne glasove za »svoje godce«, po potrebi prirejala, poenostavljala, prilagajala njihovim sposobnostim. Popoldneve in večere je žrtvovala za vaje, ki so bile vedno v njeni kuhinji. Z leti si je nabrala znanje o ljudskih nošah in pred vsakim nastopom plesne skupine si jo lahko videl v garderobi zavezovati dekletom bleščeče bele, skrbno poškrobljene peče. Dolga leta je skupino spremljala na vse turneje in bila dostikrat kljub starosti najbolj kos naporom.

Njeno srce pa je bilo dovolj veliko, da se je mogla razdajati še drugim. Preveč bi bilo naštevati vse podeželske skupine, ki jih je obiskovala, da bi jih naučila zlasti svoj splet gorenjskih plesov, vadila z godci in jim prirejala melodije. Po nasvete so prihajali k njej v Ljubljano vse do zadnjega.

Ko ji je za devetdesetletnico Akademsko folklorna skupina priredila slavnostni nastop v Cankarjevem domu, je gospa Tončka malo pred začetkom nesrečno padla. Pogumna in trdoživa, kot je bila, je vzdržala v dvorani do odmora, potem so jo bolečine prisilile, da so jo spremili domov. Odtlej se ni več prikazala v javnosti. Bilo je jasno, da ne bo mogla živeti sama v stanovanju, hoditi v 3. nadstropje brez dvigala in gospodinjiti kot dotlej. Morala se je umakniti v dom za Bežigradom. Bali smo se, da po nevarnem padcu ne bo več stopila na noge, toda gospa Tončka se ni dala. Vztrajno si je prizadevala, da je mogla zapustiti invalidski voziček, in spet je v svoji sobici sprejemala člane plesnih skupin s podeželja, jim svetovala, z njimi vadila in ni odrekla nobene pomoči. Skoraj do zadnjih mesecev je ostala duševno sveža, tudi ko so ji telesne moči začele občutno pojemati.

Za svoje požrtvovalno kulturnoprosvetno delo je med drugim prejela nagrado mesta Ljubljane in red zaslug za narod z zlato zvezdo. Toda več kot vsa javna priznanja ji je pomenila ljubezen, ki so ji jo izkazovali rodovi mladih deklet in fantov, članov plesnih skupin, zlasti AFS France Marolt v 40. letih obstoja.

In zdaj je ni več. – Komaj je mogoče verjeti, da ne bo nikoli več prišla k nam, hudomušno nasmejana, da ne bo več z elegantno kretnjo prižigala cigaret in kramljala o plesih, skupinah, pesmih, obujala spomine na vse, kar je desetletja napolnjevalo njeno življenje, da je bilo prijetno njej in vsem okrog nje. Razdajala se je do konca, in ker je storila, kar je mogla, bo po njej ostalo ne samo veliko delo, marveč tudi svetel spomin na plemenito, vsemu lepemu predano osebnost.

Hvala Vam, gospa Tončka, za vse!

Dr. Zmaga Kumer

MARIJA ŠUŠTAR
1904–1988

Komaj dva tedna po 85. rojstnem dnevu je ugasnila kakor sveča, tiho in skromno, kakor je živela. Nikoli ni silila v ospredje, ni iskala ne priznanja ne hvale, zato je bila v javnosti malo znana, čeprav delo, ki ga je opravila, ni nepomembno.

Kot hči podeželskega organista iz Tuhinjske doline je zrastle ob glasbi in bi se ji bila rada poklicno posvetila, a ji ni bilo dano. Po maturi na učiteljsku je šla službovat na Štajersko, od koder je ob izbruhu druge svetovne vojne pribežala v Ljubljano k sestri Tončki, ženi Franceta Marolta. To je bilo usodno za njeno poznejše življenje. Ker ni hotela biti nikomur v breme, je sprejela mesto pomožne delavke v takratnem Maroltovem Folklornem inštitutu. Večkrat je s smehom pripovedovala, da je bila »prišteta med metle in krtače«, ker je dobivala skromno plačo iz postavke »materialni stroški«. Prirojena glasbena nadarjenost in pridobljena izobrazba sta ji omogočili, da je po vojni postala strokovna sodelavka, in Marolt ji je poveril raziskavo ljudskih plesov. Saj jih je kot veselo kmečko dekle veliko znala sama plesati. Ko je bila pri Inštitutu ustanovljena folklorna skupina, je brez ugovora sprejela njeno vodstvo in to nalogo uspešno opravljala vse do upokojitve l. 1966. Po Maroltovi smrti je morala v začasni odsotnosti njegovega naslednika za štiri leta prevzeti še vodstvo ustanove.

Neizmerno je spoštovala Marolta, ga občudovala kot strokovnjaka in sorodstvene vezi so ji bile kvečjemu razlog za popolnejšo predanost delu, nikakor pa ne za olajševalno okoliščino, če so ji bile kdaj naložene dolžnosti pretežke. Skromnost in pretanjen občutek dolžnosti, zaradi česar se je lotila vsega, kar se je od nje zahtevalo ali je sama uvidela za potrebno – to je bilo vse življenje najbolj značilno zanje.

Koliko smo v povojnih letih prepešali po terenu, od vasi do vasi, s torbo v eni roki, z magnetofonom v drugi, prenočevali pozimi tudi v mrzlih podstrešnih kamricah, kjer se ni bilo mogoče niti pošteno umiti, odvisni od gostoljubja kmečkih gospodinj – Marija je vse prenašala brez godrnjanja, tako kot se je znala prilagoditi neudobju na turnejah s folklorno skupino. Povsod so jo radi sprejemali in Rezijani se še zdaj, po dveh desetletjih, spominjajo »Maričice«, ki se je tudi tam, kakor drugod po Slovenskem, trudila zapisati »vsako stopájo«, tj. vsak plesni korak, v začetku z besedami, pozneje s strokovno plesno pisavo. Oboje je s pridom uporabila, ko je za tisk pripravila tri zvezke »Slovenskih ljudskih plesov« (1958. primorske in koroške, 1968. prekmurske). Z referatom o ljudskih plesih je sodelovala tudi na treh strokovnih kongresih jugoslovanskih folkloristov, za folklorno skupino pa sestavila več odrskih postavitev iz nabranega gradiva našega plesnega izročila. Zadnje njeno objavljeno delo je prikaz »O petju, godcih in plesu pod Menino planino« v zborniku *Traditiones* 1977.

Delo na Inštitutu in s folklorno skupino ji je bilo poklic, ne služba. Tako zelo se je tudi prijateljsko povezala z nami kolegi, da je opustila stike z vsemi prejšnjimi znanci in po upokojitvi od časa do časa še prihajala pogledat, kaj delamo, kako živimo. Veselila se je naših uspehov kakor svojih in bilo ji je hudo, če je zvedela za kakšno omalovaževanje ali napačno vrednotenje ljudskega izročila in dela zanj. Zanje, dekle kmečkega rodu, je bil inštitut kakor grunt, ki se mu kmet daje do zadnje srage in je s srcem navezan nanj do smrti. S tako predanostjo in zvestobo more biti Marija Šuštarjeva zgled vsem, ki so ali ji še bodo sledili v tem poklicu, nam, ki smo delali ob njej, pa bo ostala v lepem spominu za vedno.

VALENS VODUŠEK
1912-1989

Valens Vodušek je vstopil v slovensko folkloristiko leta 1951, kot naslednik F. Marolta pri vodenju Glasbeno narodopisnega inštituta v Ljubljani. Po študiju je bil pravnik in glasbenik. Široka izobrazba in znanje jezikov sta mu omogočila, da je svojemu novemu, razmeroma specializiranemu delovnemu področju širil meje v smeri odpiranja novih pogledov na ljudsko glasbeno ustvarjalnost. Tistim, ki so ga poznali, bo ostal v spominu kot kritičen diskutant o vseh problemih etnologije in kulture, ne samo etnomuzikologije.

Vodušek se je že kot študent ukvarjal z glasbeno kritiko. To in pa neobremenjenost z dotedanjim folklorističnim delovanjem v Sloveniji, mu je pomagalo, da je hitro razvil kritičen odnos do Maroltovega dela in ustvaril novo hipotezo o razvoju slovenske ljudske pesmi ter idejno osnovo za njeno preučevanje. Kot etnomuzikolog je obvladal zlasti ritmična in metrična vprašanja glasbenega izročila. S svojimi dognanji je odločno vplival na metodološka izhodišča pri raziskovanju verzov in kitičnih oblik ljudske pesmi.

Medtem, ko je bil v stroki ostro kritičen do vseh, je bil v metodičnih zadevah velik pragmatik. Imel je posluh za tehnične novitete, ki lahko pomagajo pri znanstvenem delu. Prvi je uvedel magnetofonsko terensko snemanje in kasneje spodbujal tudi filmsko snemanje. Za časa njegovega vodenja so na GNI posneli prve etnološke filme na 8 mm traku. Zlasti je pomemben cikel filmov o Reziji. Podoben pragmatizem je Vodušek pokazal, ko je sestavljal načrt za klasifikacijo in katalogizacijo ljudskih pesmi. Poiskal je najboljše tuje izkušnje in iz njih sestavil izvirni slovenski sistem klasifikacije gradiva.

Odprt do širših vprašanj etnologije je bil Vodušek delaven sourednik zbirke vprašalnic za etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja in skoraj do smrti urednik glasbenega dela celotne izdaje slovenskega pesemskega izročila pod naslovom Slovenske ljudske pesmi. Še prej je bil 8 let predsednik Slovenskega etnografskega društva. Ostal je dejaven tudi na glasbenem področju kot dolgoletni umetniški vodja Slovenskega okteta.

Vodušek je v slovensko folkloristiko vnesel nekaj potrebne racionalnosti v nasprotju z dotedanjim glorificiranjem ljudskega izročila. Trezno je gledal tudi na proces izginjanja ljudske pesmi. Značilen je njegov odgovor na vprašanje v zadnjem intervjuju, leta 1985, če misli, da ljudske pesmi enkrat ne bo več.

»Če bo ta proces prevladal, je v kratkem ne bo več... v tem pogledu stojim trezno ob strani. Ne vem, ali je to dobro ali slabo.«

Naško Križnar

LETNA POROČILA ETNOLOŠKIH USTANOV ZA LETO 1988

BELOKRANJSKI MUZEJ METLIKA

V letu 1988 je Belokranjski muzej v Metliki pridobil 54 etnoloških predmetov, tako da jih je imel ob koncu leta 2343. Nove predmete – vsi so bili muzeju podarjeni – smo vpisali v akcisijsko knjigo; predmete, pridobljene v letu 1987, pa smo prejšnje leto inventarizirali.

Kustosinja, ki poleg etnološkega vodi tudi umetnostnozgodovinski in delno kulturnozgodovinski oddelek, je opravila 19 dni terenskega dela v 19 naseljih in obiskala 14 informatorjev. Naredila je 15 terenskih zapiskov in poleg drugih 58 fotografskih posnetkov za etnološko fototeko. Tako sta etnološka fototeka in negoteka šteli ob koncu leta 1669 enot. V okviru muzejskega terenskega dela je kustosinja organizirala in vodila mladinski raziskovalni tabor Bela krajina 88, ki je pod pokroviteljstvom gibanja Znanost mladini pri ZOTKS v Beli krajini potekal že devetič. Tabor je bil etnološki in je potekal v Dragatušu med 1. in 9. julijem 1988. Kustosinja je na njem nadaljevala z zbiranjem gradiva o belokranjski ljudski umetnosti, intenzivno pa je zbirala tudi etnološke in druge predmete za Belokranjski muzej v Metliki.

Poleg naštetega je kustosinja pripravila še manjšo občasno etnološko razstavo z naslovom »Izbor iz zakladnice belokranjske ljudske umetnosti«, ki je bila na ogled v črnomaljskem gasilskem domu 11. in 12. junija 1988, v času prireditve Jurjevanje. 26. julija 1988 se je udeležila tudi strokovne ekskurzije po Prigorju, organizirane v okviru 12. mednarodnega kongresa

etnologov in antropologov v Zagrebu. Kustosinja je opravila še več drugih nalog, med njimi je poleti ponovno očistila in konservirala nekaj deset predmetov iz etnološkega depoja, vse leto pa je vodila številne skupine po Belokranjskem muzeju in njegovih občasnih razstavah.

Andreja Brancelj

GORIŠKI MUZEJ NOVA GORICA

Na etnološkem oddelku sva zaposleni etnologinji Inga Brezigar in Katja Kogej, ki pa je bila v letu 1988 na porodniškem dopustu.

Redna dejavnost:

- tekoče zadeve: urejanje dokumentacije, ogledi predmetov za izdelavo strokovnih mnenj v zvezi z izdajo izvoznih dovoljenj oz. za potrebe sodnih obravnav v občinah Tolmin in Nova Gorica,
- predavanja: v Cerknem, za aktiv kmečkih žena o pomenu etnološke dediščine, sodelovanje pri kulturnem dnevu srednješolcev Srednje družboslovne šole v Novi Gorici, ki so ga pripravili v Štanjelu in na Gočah,
- dežurstva in vodstva v muzeju,
- izdelava predloga muzejskega koncepta ob obnovi in ureditvi muzeja v Trenti, izdelava koncepta etnološke zbirke v gradu Dobrovo in v predlaganih objektih v Šmartnem, izdelava predloga teksta za zloženko o Trenarskem muzeju,
- depo Vipolže: po dogovoru na kolegiju Goriškega muzeja smo problematiko depoja etnoloških in kulturnozgodovinskih predmetov v depozu Vipolže nameravali predstaviti kulturni javnosti s pripravo elaborata o

stanju v depoju – v ta namen smo opravili meritve vlage in temperaturnih razlik ter fotografske posnetke stanja depoja in muzealij ter začetne pogovore s predstavniki mladinske organizacije v Vipolžah, ki ima svoje prostore v gradu in bi bila pripravljena sodelovati pri obnovi. Vendar smo v teku priprav izvedeli za možnosti drugačnega reševanja problematike depojev Goriškega muzeja s pridobivanjem novih prostorov ob restavratorski delavnici Goriškega muzeja v Solkanu, zato smo vse dejavnosti v zvezi z možnim pristopom k obnovi depoja v Vipolžah opustili,

- inventarizacija muzealij je potekala v mesecu maju in juniju v depoju na podstrešju gradu Kromberk in v oktobru in novembru v depoju gradu Vipolže,

- pridobivanje muzealij: zaradi neurejenega stanja depoja in pomanjkanja prostora za shranjevanje muzealij ter kopice še nepregledanih muzealij, kar onemogoča načrtno zbiranje predmetov, ki jih v muzeju še nimamo, se nismo odločili za izvajanje večjih akcij zbiranja muzealij, pač pa muzealije pridobivamo v dogovoru s posamezniki ali preko starinarnice v Novi Gorici.

Raziskovalna dejavnost:

- v prvem četrletju je potekalo delo pri pripravi Etnološke topografije za občino Tolmin, da konca leta pa je bil pripravljen osnovni tekst za končno obdelavo in tipkanje. Istočasno je potekalo delo pri pripravi teksta o govejih planinah na Tolminskem,

- v juliju sem pripravila terensko raziskavo v vaseh Soča in Trenta za pripravo članka o načinu življenja v dolini Trente,

- v avgustu sem sodelovala na raziskovalnih taborih v okviru akcije »Znanost mladini« v Tolminu in v Števerjanu (italijanski del Goriških Brd), kjer so tabor pripravila društva zamejskih Slovencev, Slovenski raziskovalni inštitut in Narodna in študijska knjižnica v Trstu.

Sodelovanje v okviru stroke:

- kot vodja muzejske sekcije v okviru Slovenskega etnološkega društva sem pripravila redno srečanje muzejske sekcije na terenu Goriškega muzeja z ogledom gradu Dobrovo, depoja Vi-

polže in razstave Goriškega muzeja »Podobe soške fronte« v Solkanu.

Inga Brezigar

GORENJSKI MUZEJ KRANJ

V tem obdobju so *terensko* delo usmerjale predvsem priprave na razstave. Od pomladi do zime smo po izdelanem programu spremljali življenje in delo v Šenčurju in fotografsko dokumentirali sestavine, vključene v vsebinsko tkivo razstave »Hrana v Šenčurju«. Sestavili smo poseben vprašalnik, s pomočjo katerega so učenci literarnega krožka na osnovni šoli v Šenčurju – krožek vodi prof. Janez Kadivec – izdelali sezname hiš, kjer še hranijo predmete, kar nam je bil v pomoč pri zbiranju gradiva za razstavo.

Ob pripravah na razstavo starih fotografij smo pregledali in zbrali gradivo v strokovnih in drugih ustanovah: v Slovenskem etnografskem muzeju, Železarskem muzeju na Jesenicah, Narodopisnem inštitutu SAZU, v fotoarhivih Dela, Gorenjskega glasa ter zasebnih zbirkah Janka in Toneta Ravnika, Slavka Smoleja, Franca Kolmana in Mirka Križnarja. Pri pripravi besedila – legend k fotografijam smo iskali podatke o strokovni literaturi, v veliki meri pa tudi na terenu.

Razstave:

Samostojno je etnološki oddelek v tem času pripravil dve razstavi, pri tretji je sodeloval z oddelkom za starejšo zgodovino in galerijsko dejavnost, četrto razstavo, ki je prav tako skupno delo, pa pripravljamo.

Najobsežnejša razstava, ki je zahtevala dolgotrajnejše priprave, je razstava »Hrana v Šenčurju«. Odprta je bila junija 1988 v štirih prostorih II. nadstropja kranjske Mestne hiše. Zasnovana je tako, da daje širši in polnejši pogled na kulturo in način življenja v Šenčurju nekoč in danes. Gradivo je urejeno po vsebinsko zaokroženih poglavjih: Šenčur, Hiše, Poljski pridelki, Koline, Mleko, Pridelki z vrtov, Narane rastline in sadeži, Trgovina, Mesarija, Strupi, Pekarna Umnik, Domača peka, Notranja

oprema, Jedi in jedilni obroki, Načini uživanja hrane, Odnos do hrane, Gospodinjski tečaji, Prazniki: pust in velika noč, Rojstni dan, Ohcet, Gostilna pri Jožu, Društvene prireditve. Ob prvotni razstave smo prvokrat predvajali videodokumentacijo Hrana v Šenčurju, ki sta jo realizirala Avdiovizualni laboratorij pri SAZU in Gorenjski muzej. Delo v dveh zaokroženih tematskih enotah – Velika noč in Svatba – odslikava prehrabene navade Šenčurjanov ob velikih praznikih. Avtor dela je Naško Križnar, idejna zasnova – sinopsis in organizacija snemanja na terenu pa je prispevek etnološkega oddelka GM. Ob koncu leta 1987 je oddelek pripravil razstavo »Nove pridobitve v etnološki zbirki (1985 do 1987)«. Na ogled je bila v obeh galerijskih prostorih mestne hiše v Kranju. Razstavljeno gradivo je obsegalo čas od druge polovice 19. do prve polovice 20. stoletja. Prvikrat je bilo v Kranju predstavljeno etnološko gradivo iz meščanskega okolja (elementi notranje opreme, noše, trgovsko blago, reklamni plakati in vzorci, največ iz trgovske hiše Kokalj v Trziču, kosi pohištva pa iz kranjske gostilniške hiše). Iz kmečkega okolja so izstopali elementi noše. Prav novejša pridobitve so omogočile, da smo na razstavi prikazali razvoj ženske kmečke praznične noše od krila iz domače raševine do poenotene noše iz sredine našega stoletja. Razstava je bila dobro obiskana.

V prvi polovici leta 1988 je bila v obeh galerijskih prostorih Mestne hiše odprta razstava starih fotografij iz obdobja med obema vojnama »Gorenjski kraji in ljudje III«, ki je bila plod sodelovanja treh oddelkov GM. V pripravi je zadnja razstava iz tega cikla – »Gorenjski kraji in ljudje IV«, ki bo v fotografiji predstavila čas po drugi svetovni vojni. To je bila pomembna skupna akcija muzejskih delavcev. Zbrali smo mnogo dragocenega gradiva, napravili izbor in izčrpno dokumentacijo, kar je prispevek k pripravam na stalno zbirko. Organizirali smo tudi gostujočo razstavo Kovaškega muzeja v Kropi »Kropa v stari fotografiji«. Na ogled je bila v galeriji v Prešernovi hiši.

Publikacije:

Katalog za razstavo »Hrana v Šenčurju« smo realizirali z večjo naklado separatnih izvodov prispevka v Traditionesu in jih opremili s slikovnim gradivom in novo obliko. Ob razstavi je izšla tudi zloženka.

- Katalog Gorenjski kraji in ljudje III, Med obema vojnama, izbor etnološkega slikovnega gradiva in priprava besedila za legende

- Kranjska gora z okolico, vodnik, zbirka Naravni in kulturni spomeniki Slovenije

- Etnolog prof. dr. Vilko Novak, Glasnik SED

- Orehenkova hiša v Mojstrani, Slovenski etnograf

- Pisatelj Franc Jaklič-Podgoričan in Dobropolje, rokopis za zbornik Etnologija in domoznanstvo (izvlečki iz prispevka so izhajali v treh nadaljevanjih v decembrskih številkah Kmečkega glasa)

- Besedilo za slavnostno predstavitev gorenjske turistične maskote za leto 1987, rokopis, oddan Gorenjski Turistični zvezi v Kranju

- Sodelovanje z zgodovinskim krožkom na osnovni šoli simona Jenka v Kranju (prof. Franc Benedik)

- Strokovno vodstvo skozi Šenčur za učence višjih razredov osnovne šole v Šenčurju

- Planinsko sirarstvo, Bohinjski zbornik

- Začetki turizma v Bohinju, Bohinjski zbornik

- Članki v Gorenjskem glasu.

Novi predmeti:

Za muzej smo pridobili nad 200 novih predmetov. Zlasti smo z njimi obogatili zbirko tekstila – po številu in tudi pomembnosti.

Etnološko fototeko smo v tem času obogatili za okrog 2000 novih fotografij; vse so dokumentirane in urejene v fototeki.

Anka Novak

LOŠKI MUZEJ ŠKOFJA LOKA

Zaradi informatorjev starejše generacije, katerih starost se giblje med 80 in 85 leti, smo začeli z raziskovalno

nalogo »Ljudsko zdravilstvo«, sicer načrtovano za leto 1989. Istočasno smo zbirali podatke za načrtovano raziskovalno nalogo »Ljudski umetniki«, in sicer v krajih, ki smo jih obiskali v zvezi z zdravilstvom. Do sedaj smo zbrali 472 zapisov o ljudskem zdravilstvu in 162 zapisov o ljudskih umetnikih na Loškem. Z obema nalogama bomo nadaljevali v prihodnjem letu.

Terenske raziskave smo opravili v povezavi z obema nalogama in odkupi predmetov. Največkrat smo bili na terenu v Škofji Loki in njeni okolici in v manjši meri v nekaterih krajih na Poljanskem in Sorškem polju. Arhivske raziskave so potekale le v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, oddelku v Škofji Loki (zaradi zbiranja podatkov za obe raziskovalni nalogi).

Pridobili smo kopije štirih ljudsko-medicinskih knjig: iz Breznice z letnico 1828, iz Puštala z letnico 1830 in dve iz Škofje Loke, od katerih ima ena letnico 1872, druga pa je iz 18. in prve polovice 19. stoletja. Odkupili smo 166 predmetov, v dar pa smo jih dobili 20. Predmeti izvirajo iz Pevna, Stare Loke, Sv. Duha in Škofje Loke in so bili rabljeni v poljedelstvu, živinoreji, prometu, prehrani, kot deli hišne opreme in noše. Med pridobitvami naj omenimo vprežne sani, poslikano skrinjo z letnico 1819, žensko perilo s čipkami, naglavne rute in glinasto posodje. Pridobili smo 906 fotografij, 52 diapozitivov, 246 negativov in 239 časopisnih objav za hermeroteko.

V stalno zbirko »Mesto« je bilo vključenih 97 etnoloških predmetov. Za razstavo »O barvarski in nekaterih drugih tradicionalnih obrteh v radovljiški občini«, ki so jo pripravili Muzeji radovljiške občine (Ida Gnilšak), smo dali podatke o barvarstvu na Loškem, modele za tiskanje blaga in fotografije. Za Blaznikove dneve smo arhivistu Vinku Demšarju posredovali etnološke vire (trije tipkani listi). Učenci in učitelji osnovnih šol v Železnikih in Škofji Loki, ki so se vključili v raziskovalno tekmovanje svojih domačih krajev z drugimi osnovnimi šolami na Slovenskem (11 obiskov), so dobili podatke v zvezi z uporabnostjo etnoloških predmetov. Na

osnovni šoli v Železnikih pa so učenci ob Prešernovem dnevu pripravili razstavo. Istočasno je bil narejen tudi zapis govora o etnološki veži za razstavo in Radio Žiri. Obširnejši razgovori, nasveti in podatki so bili posredovani dijakom in študentom (15) in osebam, zaposlenim v sorodnih ali drugih strokah (20). Za Vodnik po Loškem muzeju je bilo oddano v tiskarno besedilo o zbirkah etnološkega oddelka.

Dokumentiranih je bilo še 59 poslikanih skrinj in 45 okenskih mrež. Pregledali smo stanje deponiranih panjskih končnic (227), modelov za tiskanje blaga (91) in malih kruhkov (247). Za vse te dokumentirane in pregledane predmete smo naredili depojsko kartoteko.

Meta Sterle

**MEDOBČINSKI ZAVOD
ZA VARSTVO NARAVNE IN
KULTURNE DEDIŠČINE
PIRAN**

Naša redna dejavnost je topografija z dopolnjevanjem foto- in dia-dokumentacije, kot tudi izdajanje mnenj, soglasij in zavrnitve k lokacijskim in gradbenim dokumentacijam na podlagi terenskih ogledov.

Sodelovali smo pri izdelavi strokovnih osnov za razglasitev posameznih kulturnih spomenikov v občini Koper. V koprskem zaledju smo izločili 48 etnoloških spomenikov, za katere bodo določeni varstveni režimi in razvojne usmeritve.

Sodelovali smo pri pripravah za obnovo in prezentacijo solinske hiše v sečoveljskih solinah.

Sodelovali smo pri izvajanju posebnih spomeniškovarstvenih akcij in obnovi portala v Črnem kalu 17 in posnetku vodnega mlina v Trseku.

Ob otvoritvi obnovljenih spomenikov v Podpeči – »Prkiceve hiše« in obrambnega stolpa – smo pripravili razstavo z naslovom »Stavbarstvo v Podpeči«.

Za raziskovalno nalogo »Tipologija naselij in stavbarstva v slovenski Istri« smo zbrali gradivo v Strunjanu, Podpeči, Črnotičah, Glemu in Pope-

trah. Topografske kartone v merilu 1:50 je izdelal ing. arh. Salko Pivač, fotografirala pa sta Luciano Kleva in Jaka Jeraša.

Mojca Ravnik je dokončala besedilo in pripravila slikovno gradivo za skripta iz predmeta »Vaje iz konservatorstva« za etnologue. Poleg tega je v zborniku Traditiones št. 17 objavila članek »Vprašanje o istrskem stavbarstvu«.

MESTNI MUZEJ IDRIJA

Kustos etnolog je v našem muzeju hkrati vodja in tudi edini delavec muzejskega oddelka v Cerknem, zato v njegovo redno delo spada tudi administrativno delo.

V letu 1988 je bila inventarizirana in urejena strokovna knjižnica muzejskega oddelka (650 enot s področja zgodovine, zgodovine NOB in etnologije).

Glavnina dela (tudi ostalih kustosov) je bila usmerjena v urejanje depojev in reinventarizacijo muzealij (1100 obdelanih enot).

Letos je muzej pridobil okrog 60 novih predmetov – večino za opremo Bevkove domačije. Pridobili smo tudi dve lepi poslikani skrinji, doslej edini v našem muzeju.

V letu 1988 smo pričeli z dolgoročno dejavnostjo – odkupom mask in oblek cerkljanskih lauferjev. Trenutno imamo že 11 mask in dve obleki (od 25-ih). Od starega cerkljanskega fotografa Tavčarja smo odkupili 1300 fotografij o naseljih in arhitekturi na Cerkljanskem.

V poletnih mesecih smo postavili dve priložnostni razstavi (v Cerknem in Idriji) o čipkah in čipkarstvu.

Skupaj s skupino mentorjev iz OŠ Cerkno etnolog vodi raziskavo načina življenja vasi POLICE na Cerkljanskem, ki bo zaključena aprila 1989.

Pedagoško delo:

- več predavanj na OŠ Cerkno o pustnih šegah in posebej o cerkljanskih laufarjih,

- sprejemanje in vodenje obiskovalcev po muzeju in objektih.

Kustos se je redno udeleževal sestankov muzejske sekcije, bil pa je tudi na posvetovanju o uvajanju računalništva v muzejsko dokumentacijo.

Ivana Leskovec

POKRAJINSKI MUZEJ PTUJ

Pokrajinski muzej Ptuj zajema s svojim delovanjem območje občin Ptuj in Ormož. V muzeju je zaposlen en etnolog. Etnološki oddelek nima stalnih razstavnih prostorov. Poteka pa sanacija grajske žitnice, v kateri bo etnološka zbirka s poudarkom na vinogradništvu in maskah. Urejeni bodo depoji, delavnice in drugi spremni prostori.

Letos smo pripravili dve razstavi. V prvem polletju smo imeli razstavo z naslovom »Maske«, v drugem pa razstavo »Kruh«. Prva je prikazala pustne like s Ptujkega polja: orače, piceke, korante in ruse. Ekspoziti so bili razstavljeni tako, da so predstavljali zaključene skupine našemljencev. Predmete so dopolnjevale povečave ustreznih črno-belih fotografij. Oblikovno je bila razstava zasnovana tako, da so bili predmeti in fotografije vkombinirani v kovinski gradbeni oder. Na odru so bila pritrjena večja zrcala, s katerimi smo povečali vizualni učinek. Prav tako smo uporabili zvočne učinke: hrup našemljencev, zvonjenje z zvonci itd. Izdani so bili katalogi, plakat in vabilo. Razstava »Kruh« je prikazala pripravo kruha od zrnja do pogače. Omejili smo se na območje SV Haloz. Na terenu smo posneli video kaseto in vse fotografije za razstavo. Na razstavi je bila vsaka faza (shranjevanje žitaric, mletje, mesenje itd.) predstavljena s predmeti in s povečano črno-belo fotografijo. Izdelali smo tudi konstrukcijo ognjišča haloške domačije. Izdana sta bila plakat-zložanka in vabilo. Obiskovalci so si ogledali tudi videofilm, dolg deset minut. Razstavo smo reklamirali z maketo kruha (premer 450 cm), ki je bila postavljena pred vhodom v razstavni prostor.

Na območju SV Haloz smo zbirali podatke o vinogradništvu. Notranje delo je obsegalo zaščito lesenih predmetov (zaplinjevanje in premazovanje z zaščitnimi sredstvi). Iz muzejskega fonda mask smo jih nekaj obnovili. Prav tako smo rekonstruirali dve kapi haloškega koranta.

Andrej Brence

POMORSKI MUZEJ
»SERGEJ MAŠERA«
PIRAN

NALOGA:

MORSKO RIBIŠTVO NA SLOVENSKI OBALI IN SLOVENSKEM ETNICNEM PROSTORU V ITALIJI
V letu 1988 je potekalo raziskovanje morskega ribištva v občini Koper. Pri nalogi je sodelovala absolventka Oddelka za etnologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Delo na terenu je trajalo 14 dni. Zajelo je pogovore z izbranimi informatorji in fotodokumentiranje.

Iz kronološkega registra zasebnih ribičev, ki ga hrani Odsek za gospodarstvo SO Koper, je bilo izpisanih 208 ribičev in izbran vzorec za nadaljnjo raziskavo. Na terenu smo obiskali samo tiste informatorje, ki jim ribištvo pomeni glavni ali osnovni vir zaslužka. Poudarek raziskovalnega dela je bil na tehnikah in načinih ribolova nekoč in danes (primerki mrež, ribolov z lebdečo kočo, ribolov z »ramponom«, priobalni ribolov na mehkužce...), načinu in kraju oskrbovanja z lovnimi pripomočki, delitvi dela v času aktivnega ribolova, poimenovanju lovnih območij, prodaji rib in »skritem« trgoivanju, pregovorih in anekdotah iz ribiškega življenja itd. Izsledki terenskega dela so bili prepisani na etnološke kartone; dopolnjuje jih fotodokumentacija. Največ slikovnega gradiva je bilo zbranega v Kopru, Piranu ter na ribiški ladji Droga II, katere lastnik je tozd Riba iz Izole.

NALOGA:

SOLINARSTVO NA SLOVENSKI OBALI IN SLOVENSKEM ETNICNEM PROSTORU V ITALIJI
Pregledavali smo arhivsko gradivo DO Droga Portorož, tozd Soline (šestdeseta leta). Poudarek je bil na proučevanju sprememb v strukturi zapo-

slenih v povojnem obdobju ter proučevanju vzrokov, ki so privedli do opuščanja posameznih solnih področij piranskih solin. Slikovno gradivo, zbrano pri nekdanjih solinarjih, je bilo preslikano in ga hranimo v muzejski etnološki dokumentaciji.

Razstavna dejavnost

Z razstavo »Sečoveljske soline včeraj-danes-jutri«, ki je bila prvič na ogled leta 1987 v Piranu, smo gostovali v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani. V ta namen je bila s sodelovanjem Avdiovizualnega laboratorija ZRC SAZU izdelana video kasetna z naslovom Fragmenti iz Piranskih solin.

Decembra smo prepeljali razstavo v Italijo. V Ogleju so si jo lahko obiskovalci ogledali januarja 1989. Gostitelji so en dan posvetili tudi vprašanjem spreminjanja prostora in varovanja okolja. Poleg italijanskih strokovnjakov so se posvetovanja s prispevki udeležili tudi nekateri soavtorji razstave ter ravnatelj Pokrajinskega muzeja v Kopru.

Zbirke

Z novimi predmeti sta bili dopolnjeni stalni zbirki, in sicer etnološka zbirka Tonina hiša v Ravnu ter solinarska zbirka v matičnem muzeju. Vsakoletno čiščenje in vzdrževalna dela smo opravili v pomladnih mesecih.

Muzejska dokumentacija

V letu 1988 je potekala obsežna akcija ponovne inventarizacije muzejskih predmetov. Pri nalogi, ki se nadaljuje v letošnjem letu, je sodelovala absolventka Oddelka za etnologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Dopolnjevali smo etnološko dokumentacijo: fototeko, diateko, videoteko, hemeroteko ter terenske zapise in risbe.

Vodstva

Vodstva po zbirkah v matičnem muzeju in v Tonini hiši v Ravnu so potekala skladno z zahtevami muzejske službe. Bilo je tudi več vodstev po terenu (Sečoveljske in Strunjanske soline), za katera so zaprosile posamezne skupine obiskovalcev.

Bibliografija:

Mojca Ravnik, Zora Žagar: Cultural Heritage of Salt-pans on the Slovene Coast, Etnološka stičišča 1, Ljubljana 1988, str. 177-186.

Zora Žagar: Predstavitev solinarstva na slovenski obali, referat s Posvetovanja o spreminjanju prostora in varovanju okolja, Oglej, januar 1989; tipkopis hranimo v muzeju.

Zora Žagar
kustosinja za etnologijo

Ponovno smo inventarizirali muzejske predmete. Gre predvsem za nošo (t. j. mornariške uniforme s pritlikljinami, kape, klobuke, rokavne znake, kokarde, odlikovanja . . .), prehrano in za materialne priče socialne in duhovne kulture (npr. hierarhija na ladjah, higiena in bolezn, zdravljenje, disciplina ter kazni za prestopke . . .). Raziskovalno delo je zajemalo urejanje in prevajanje korespondence slovenskih pomorščakov avstro-ogrške mornarice. Tako so bile urejene korespondence Ivana Koršiča, Antona Dolenca, Ivana Rupnika, Antona Lipovža ter Avgusta Blaznika. V pismih je mnogo informacij o načinu življenja na ladjah, o stikih pomorščakov s kopnim, sorodniki in znanci . . .

Potekalo je delo na terenu, in sicer na območju Ilirske Bistrice, Knežaka in Brkinov. Zbrali smo podatke o mornarjih prekomorcih in o pripadnikih jugoslovanske kraljeve mornarice. V krstnih knjigah, knjigah gostačev in v status animarumu župnišča v Ilirski Bistrici so shranjene informacije o mornarjih avstrijske in avstro-ogrške mornarice. S preslikavami na terenu izposojenih fotografij smo obogatili muzejsko fototeko.

Ob počastitvi dneva jugoslovanske mornarice smo postavili skromno razstavo o potovanjih slovenskih mornarjev v avstro-ogrski mornarici. Podrobneje sta bili predstavljeni potovanji Ivana Rupnika in Antona Dolenca s šolsko korveto »Saida« okoli sveta.

Igor Presl,
kustos za etnologijo pomorstva

SLOVENSKI
ETNOGRAFSKI MUZEJ
LJUBLJANA

V letu 1988 smo pretežno poudarjali dva vidika delovanja: formulacijo reprezentativne razstave »Življenje de-

privilegiranih plasti v 19. stoletju na Slovenskem« in osnovni muzejski program. Obe komponenti se do neke mere povezujeta. Zastoj je, glede na načrt, nastal pri izvajanju izmenjalnih razstav z Zagrebom in Zadrom. Za razstavo »Etnološka dediščina zadrskih muzejev«, o kateri smo se dogovarjali z Zavodom za varstvo spomenikov v Zadru, lahko ugotovimo, da je nismo izpeljali zato, ker so v Zadru postavitev izvirne razstave premaknili v leto 1989. Z zagrebškim Muzejskim prostorom pa smo bili dogovorjeni za delni prenos in postavitev razstave z naslovom »Čarolija niti«, ki je bila v Zagrebu. Tudi zagrebška razstava bo na voljo šele sredi leta 1989. Naš delež pri razstavi Narodnega muzeja, ki je posvečena 200-letnici francoske revolucije, bomo uresničili v letu 1989.

Za razstavo »19. stoletje« (ki je sondažna postavitev glede na prihodnjo stalno zbirko) smo pripravili vsa strokovna predela, napisana so besedila za katalog, izdelani so vsi sezname eksponatov (ki jih je bilo treba reintarizirati), večina eksponatov je restavriranih, pisno gradivo je pripravljeno za tisk. Razstave nismo postavili, ker nismo imeli sredstev za nakup osnovne razstavne tehnike: vitrin za tekstil in dragocenejšje predmete, žarometov, panojev za prezentacijo ponazoril, slik, fotografij itd. Razstavo imamo nekako »na zalogi«, saj bo treba po adaptaciji muzejske hiše postaviti dovolj privlačno prireditvev, da bomo obstoječe prostore lahko obdržali.

V letu 1988 smo imeli naslednje razstave: Iz Beograda smo dobili umetniško razstavo »Ale i Bauci«, ki je duhovito predstavila balkansko mitologijo, tanzanijska ambasada in Muzej neuvrščeni v Titogradu sta nam posredovala razstavo »Spoznajte Tanzanijo«, Mestni muzej v Bratislavi nam je poslal razstavo »Slovaške čipke« (razstava je bila posvečena ljudski umetnosti), skupaj s Kulturno-prosvetno zvezo v Celovcu smo pripravili razstavo »Iz ljudske umetnosti naših dedov«, v poletnih mesecih smo imeli odprto razstavo »Iz depojev SEM«, Pomorski muzej je gostoval z razstavo »Piranske soline«, v naši re-

žiji pa smo pripravili odmevno razstavo »Risani zapisi«, ki je načela problem risane dokumentacije v muzejih.

Zaradi priprav na razstavo o 19. stoletju, v katere so bili vključeni vsi kustosi, smo evidentirali in dokumentirali manjše število eksponatov in muzealij. Morali pa smo opraviti zahtevno selitev keramične zbirke iz podstrešja na Prešernovi 20 v Goričane in preseliti predmete iz porušene dvorane v Goričanah v druge prostore. Omeniti moramo tudi priprave na selitev keramičnega depoja, zbirke kamnitih arhitekturnih členov in velikih skrinj iz gradu Podsmreka, ker nam je Sob Grosuplje odpovedala gostoljubje. Selitev poudarjamo tudi zato, ker je sicer vzorni depo v Škofji Loki že natrpan in v njem ni več prostora za večje eksponate in muzealije.

Razstave so bile priložnostnega značaja, razen treh študijskih razstav v škofjeloškem depaju (preddverje), postavljenih za izrazito strokovni, specialistični krog.

Nadaljevali smo intenzivno sodelovanje s Kulturno-prosvetno zvezo v Celovcu, zanje smo restavrirali nov cikel gradiva iz koroške etnografske zbirke in pripravili razstavo »Iz ljudske umetnosti naših dedov« (s katalogom), ki se je iz Ljubljane preselila še v Pokrajinski muzej v Mariboru in v Slovenj Gradec; sredi februarja je bila postavljena še v celjskem muzeju, nato pa bo deponirana na Koroškem. Odkupljen je bil 101 predmet, med njimi je nekaj izredno dragocenih; omenimo bakrorezne plošče iz začetka 19. stoletja z motivom jaslic, nekaj izjemnih predmetov ljudske umetnosti in pa predmetov pomembnih za zgodovino obrti na Slovenskem. Mednarodno sodelovanje se je odvijalo predvsem v zvezi z uvajanjem računalništva (obisk kustosinje Simikičeve v Cambridgeu), nadaljevali smo tradicionalne izmenjave z muzejem v Szombathelyju in z Budimpešto (po meddržavnem programu). Na Dunaju smo imeli razgovore o postavitvi razstave o Slovenskem čebelarstvu in panjskih končnicah v Oesterreichische Museum für Volkskunde, pismene stike pa z Bavarskim narodnim muzejem za isto razstavo.

V SEM smo si zelo prizadevali za računalniško opremo in za prehod na računalniško dokumentacijo v republiških muzejskih institucijah. S tem v zvezi sta SEM in Muzej ljudske revolucije opravila pionirsko delo. Kustosinja SEM je v ta namen odšla tudi v Cambridge na krajši tečaj, vzpostavila pa je tudi stike z Muzejskim centrom v Zagrebu.

Izjemno pomembno delo je opravil tudi konservatorski oddelek, ki je restavriral predmete za koroško etnografsko zbirko, številne predmete za razstavo »19. stoletje na Slovenskem« in še vrsto drugih muzealij. Oddelek je vzorno skrbel tudi za depo in za njegovo obnavljanje in vzdrževanje. Pet kustosinj se je udeležilo mednarodnega antropološkega kongresa v Zagrebu (poletje 1988), tri so imele odmevne referate (dr. Pavla Štrukelj, Irena Keršič, mag. Inja Smerdel). Referati bodo natisnjeni v publikaciji, ki bo izšla marca 1989.

Matična dejavnost, ki zajema usklajevanje programov in formulacijo dolgoročnejšega programa prezentacije etnoloških zbirk v SEM, v pokrajinskih muzejih, mestnih in drugih muzejih, je potekala še v obliki strokovne pomoči muzejem, galerijam in zasebnikom, ocenjevanja predmetov kulturne dediščine, namenjenih izvozu, uvajanja računalniške obdelave podatkov in etnografske muzeje in zbirke (skupaj z Muzejem ljudske revolucije) s predstavitvijo, študij posebnih postopkov za restavriranje lesenega orodja in skrinj, občasnih predavanj, vodstva Mladinskega raziskovalnega etnološkega tabora v Dragatušu, evidentiranja kulturne dediščine pomembne za etnologijo na terenu (na poziv imetnikov in samoiniciativno) itd.

Na področju investicijskega vzdrževanja smo opravili vse načrtovane naloge, zavlekla pa se je sanacija stropov v Goričanah, ker se je izkazalo, da je poseg zahtevnejši. Vrednost sredstev smo zavarovali z avansom in vezavo. Regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine v Ljubljani pa je izdelal predračun del, približno statično presojo in na obe kulturni skupnosti vložil zahtevek – RZV NKDLJ je namreč vodil dela pri sanaciji objekta že leta 1965.

Med večjimi in pomembnejšimi nakupi moramo omeniti nakup dveh računalnikov in tiskalnika, videokorderja in televizijskega sprejemnika, pisarniške opreme za tajništvo in police (kovinske) za depo v Škofji Loki.

Kot vsa leta doslej smo imeli največ težav zaradi nemogočih prostorskih razmer, ki jih bomo deloma rešili že v prvi polovici letošnjega leta. Ob rekonstrukciji podstrešja je ostal brez delovnih prostorov en kustos, ki sedaj gostuje na vseh mogočih in nemogočih krajih. Zaradi izselitve s podstrešja na Prešernovi 20 smo morali v Goričane preseliti keramično zbirko, ker v Škofji Loki ni več prostora, čakamo pa še na selitev iz Podsmreke, ki je trenutno zelo težavna, saj nimamo nobenega prostora. Redno delo v Goričanah je bilo zaradi porušenega stropa otežkočeno.

Kot je razvidno iz računovodskega poročila o zaključnem računu smo poslovali dokaj dobro. Vendar se je izkazalo, da ima naš muzej od vseh slovenskih muzejev najnižje razmerje med sredstvi za osebne dohodke in sredstvi za neposredne materialne stroške, ki predstavljajo finančni kazalec možnosti za delo. V ta namen sta nam LKS in KSS namenila manj kot 10%! Na skupnem sestanku s KSS in odborom Skupnosti muzejev smo oblikovali zahtevo, naj se to razmerje zviša vsaj na povprečno raven – to pomeni, da se nam odobre sredstva tako, da bomo dosegli vsaj minimalno znosno razmerje 100 : 24 %.

Pri uresničevanju finančnega načrta smo imeli seveda običajne težave, saj smo največji del sredstev dobili šele v zadnjem obdobju, v novembru in predvsem v decembru, tako da smo vrsto nakupov opreme za depoje lahko nakupili šele v januarju 1989. Sredstva so bila sicer valorizirana, vendar pa je bila njihova kupna moč zmanjšana na polovico (glede na program 1988, ki smo ga oblikovali junija 1987).

Kadrovske težave so zaradi prostorske stiske zaenkrat nerešljive, zato smo v zagati pri morebitnem nastavljanju praktikantov in stažistov. Vendar bomo poskusili za dve ali tri leta zaposliti stažista, ki ga financira

KSS. Že nekaj let zahtevamo sredstva za mesto blagajnika in čuvaja v gradu Goričane, vendar nam ga ne odobrijo. Za Goričane pa bi v kratkem potrebovali tudi vrtnarja, posebej če se bomo lotili obnove grajskega parka. To pa so že vprašanja programa za leto 1989 in naslednja leta.

S 1. februarjem je odšla v zasluženi pokoj dolgoletna sodelavka kustosinja dr. Marija Makarovič; ta je zadnja leta uvajala stažistko, ki jo je nadomestila s 1. marcem 1989. Konec junija nas bo zapustila tudi sodelavka Marija Lah, vodja knjižnice. Verjetno bomo morali do konca koledarskega leta na njeno mesto postaviti honorarnega sodelavca, v vmesnem času pa izbrati primerne delavca. S 1. julijem pa bomo morali zaposliti tudi preparatorko za tekstil, ki jo bo uvajala tov. Ana Perko (v pokoj gre predvidoma ob koncu leta 1990).

Dela kustosov in sodelavcev muzeja izven naše institucije ne bom posebej navajal, omenim naj le projekt »Način življenja na Slovenskem«, pri katerem v okviru Raziskovalne skupnosti (t. i. PORS-10) sodelujejo tudi vsi naši kustosi.

Dr. Ivan Sedej

ZAVOD SRS
ZA VARSTVO NARAVNE IN
KULTURNE DEDIŠČINE
LJUBLJANA

Zaradi obsežnosti in raznolikosti gradiv ter problemov, ki sem jih obravnavala v preteklem letu, naj po smiselnih sklopih opišem le pomembnejše naloge:

Spremljala sem izvedbo in potek razglasitev kulturnih spomenikov po občinah s poudarkom na pomembnejših. Pripravila sem okvirni, delovni seznam najpomembnejše etnološke dediščine v Sloveniji z besedili za področja Medobčinskega zavoda Piran in deloma kranjskega zavoda.

Ob pripravi strokovnih mnenj in analiz, ki jih pripravlja naš Zavod, naj omenim predvsem pripravo mnenj za Republiški komite za kulturo o pristojnosti d. o. Spominski park Trebče

glede na ostale varstvene institucije in o dodatnem vrednotenju Kunstlerjeve kovačnice v Ljubljani. Za Zavod SRS za družbeno planiranje sem zbrala dosedanje gradivo o vrednotenju kulturne dediščine ter pripravila uvodne teze.

Za Oddelek za etnologijo FF UEK sem pripravila uvodno besedilo za študijski predmet Vaje iz konservatorstva, ki je še v tisku, in že pričela z uvodnimi predavanji v okviru tega novega predmeta.

S teorijo varovanja sem se »ukvarjala« ob nadaljevanju naloge »Vrednotenje ruralnega prostora in njegovega stavbarstva«. V besedilu o problematiki postavitve vodnjaka na Prešernovem trgu v Ljubljani sem predstavila konservatorski pogled na interpolacije.

Z referati sem aktivno sodelovala na 12. mednarodnem kongresu etnoloških in antropoloških znanosti, na posvetu Varovanje naravne in kulturne dediščine v gozdu in gozdarstvu in na seminarju Arhitektura in mentalno zdravje.

Nadaljevala sem z delom pri poenotenju zapisa za evidenčne kartone nepremičnih kulturnih spomenikov, pri merilih za vrednotenje kulturnih spomenikov in klasifikaciji, terminologiji in geslovníku za področje nepremične etnološke dediščine, kar so vse dolgoročne naloge.

Bila sem koordinator iz Slovenije pri prvi jugoslovanski razstavi »Tradicionalna arhitektura in stavbarstvo Jugoslavije«, ki je bila odprta ob 12. mednarodnem kongresu etnoloških in antropoloških znanosti julija lani v Zagrebu.

Poskus predavitve dela in projektov arh. Boža Peruvica se je zaradi osebnih razlogov povabljenca žal izjalovil.

Za podkomisijo za zgodovinska središča v okviru delovne skupnosti Alpe-Jadran sem pripravila slovenski delež k publikaciji Drugo skupno poročilo o zgodovinskih središčih in se udeležila seje v Althofnu.

V preteklem letu sem obiskala Zvezni spomeniški urad na Dunaju in se udeležila strokovne ekskurzije po Spodnji Saški (Zvezna republika Nemčija).

Zvezdana Koželj

ZAVOD
ZA VARSTVO NARAVNE IN
KULTURNE DEDIŠČINE
NOVA GORICA

V letošnjem letu smo poglavitne naloge razdelili v naslednja poglavja:

Dokumentacija:

Nadaljevali smo z urejanjem in dopolnjevanjem dosjejev dediščine in spomenikov, dopolnjevali smo bibliografijo periodičnega ter strokovnega tiska, evidenco tehnične dokumentacije, fotodokumentacije in dia filmov. V Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici smo fotokopirali tlorise stavb, ki jih je Državni tehnični urad v Trstu izdelal pred vojno, in sicer za Vrtovin, Ajdovščino in deloma za Vipavski Križ.

Zemljiška knjiga v Ajdovščini nam je omogočila kopirati katastrske načrte za večino katastrskih občin v občini Ajdovščina za obdobje 1869–1894.

Enako kot pretekla leta smo sodelovali tudi s šolami, predvsem smo izposojali dokumentacijsko gradivo: največ dijakom SEDŠ in NSC ter študentom FAGG ter FF.

Prostorsko načrtovanje

Izdelali smo pripombe in dodatne predloge k obveznim izhodiščem za varstvo naravne in kulturne dediščine v republiških planih. Pripombe so bile delno upoštevane. Do nesoglasja prihaja zaradi premalo dodelanih kriterijev za uvrščanje spomenikov in znamenitosti v republiški dolgoročni in srednjeročni plan. Delno smo sodelovali pri izdelavi metodologije izdelave planov in pri dopolnilih in popravkih dolgoročnih planov občin Ajdovščina, Nova Gorica, Tolmin in Sežana. Izdelali smo strokovne osnove za ureditvene načrte naselij Log v Trenti, Šmartno, Goče in Ajdovščina.

Veče konservatorske akcije

Na osnovi srednjeročnega in letnega načrta smo obnavljali, sanirali, restavrirali in prezentirali spomenike in znamenitosti. Od načrta smo nekoliko odstopali le pri posameznih akcijah, več pri posameznih načrtovanih delih. Akcije smo lahko izvedli predvsem zahvaljujoč razmeroma redno

pritekajočim sredstvom KSS. Na etnoloških spomenikih so potekale naslednje akcije: Štanjel, nadaljevanje sanacije stavbe ob Organistovi hiši; Šmartno, obnova stavbe št. 21, prezentacijska dela v h. št. 20; Goče, h. št. 50, statična sanacija; Vrtovin, h. št. 84, dela za prezentacijo zunanjščine; Idrija, Bazoviška 4 »rudarska hiša«, obnova notranjščine; Spodnja Idrija, kašča Kendove domačije, začetek sanacije; Kanal, Pionirska 8, »gotska hiša«, obnova zunanjščine; Planina, h. št. 56, priprava sanacijskih del; Kobdilj, h. št. 50, začetek statične sanacije; Tolminske freske, nadaljevanje restavracije.

Strokovno izpopolnjevanje

Organizirali smo dve strokovni ekskurziji v Furlanijo (ogled popotresne obnove) in eno na Dunaj. Poleg tega smo se udeležili še naslednjih strokovnih ekskurzij in srečanj: ogled spomeniških del na Češkoslovaškem, obnove ljubljanskega gradu, ogled obnove gradu Podsreda, obnove ljubljanske stolnice, otvoritev obnovljenega stolpa in hiše v Podpeči, zvonika v Kopru, Tartinijeve hiše v Piranu. Udeležili smo se konservatorske skupščine na Ptuj, posveta o fasadah v Ljubljani, medobčinskega posveta o planiranju in tečaja računalništva.

Redna dejavnost

Veliko časa je zahtevalo dajanje soglasij, mnenj in navodil pri posegih v prostor, posebej za objekte in območja naravne in kulturne dediščine. Za posege v etnološko stavbno dediščino smo izdajali smernice za prenavo. Za posege v razglašene spomenike oz. dediščino, predlagane za razglasitev, smo izdelali konservatorske pro-

grame (Vrtovin »pri Očerinih«, prenova glavne vhodne fasade), Goče. Zavod je izdelal elaborat s konservatorskimi smernicami za celotno vplivno območje, za naselje in posamezne domačijske sklope. V elaboratu je zajet zgodovinski poselitveni razvoj naselja in posameznih objektov oz. domačij, ovrednotenje obstoječega stavbnega fonda ter razvojne usmeritve za aktivno varovanje spomeniškega fonda in popravila neustreznih gradbenih posegov s prilagoditvijo ambientalnemu značaju. S tem elaboratom s strokovnimi podlagami smo položili temeljna izhodišča za načrtovano prenavo po PIN (prostorski izvedbeni načrt), ki ga dokončujemo.

Idrija. Pripravili smo konservatorski program za prenavo objektov: Scopollijeva hiša v Kosovelovi ulici, ureditev fasad na Prelovčevi št. 3. Trg Maršala Tita 2 ter ureditev lokala v Kosovelovi 35. Pripravili smo tudi konservatorski program za prenavo Antonijevega rova v Kosovelovi ulici št. 3.

Kanal. Za etnološki spomenik Pionirska 11 smo pripravili konservatorski program za prenavo v gostinski lokal. Šmartno. H. št. 21 – pripravljen je bil konservatorski program za usposobitev objekta za atelje z apartmaji ter galerijo.

Bovec. Konservatorske smernice za prenavo hotela Kanin, preureditev pritličja stavbe Trg Golobarskih žrtev št. 4, prizidava hotela Alp, medobjekti v družbeni lasti.

Kobarid. Konservatorski program za preureditev pritličja na Trgu svobode 10 in 11 v gostinski lokal.

KRONIKA SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA

OD 1. JULIJA DO 31. DECEMBRA 1987

- Konec junija in v prvih dneh julija so bili gostje Oddelka za etnologijo trije študentje Katedre za etnografijo Univerze v Lodžu. Spremljala jih je predavateljica dr. Katarzyna Kaniowska. Me drugim so obiskali tudi etnološki raziskovalni tabor v Trebčah in raziskovalni tabor v Adlešičih.
- Prvi teden julija je bil v Adlešičih etnološki raziskovalni tabor, ki so se ga poleg dijakov slovenskih srednjih šol udeležili Andrej Dular, Nives Sulič, Marjetka Balkovec, Marinka Dražumerič, Tanja Tomažič, Marko Terseglav in Andreja Brancelj. Zanimalo jih je vinogradništvo, izseljenstvo, gasilska društva, stavbarstvo, socialna kultura, ljudska pesem in ljudska umetnost.
- Med 18. in 30. avgustom je bil v Devinu mladinski raziskovalni tabor »Devin 87«, na katerem je kot mentor videodelavnice sodeloval Naško Križnar. Mentorici etnološke skupine sta bili Mojca Ravnik in Zora Žagar.
- Od 1. do 15. septembra je bila gostja Oddelka za etnologijo etnologinja dr. Ewa Karpinska s Katedre za etnografijo Univerze v Lodžu in se je v tem času seznanila z raziskovanjem delavske in mestne kulture v Sloveniji.
- 9. septembra je Marija Stanonik postala magistra etnologije z raziskavo »Promet na Žirovskem«.
- 14. septembra je bil na Oddelku za etnologijo sestanek o etnološki dokumentaciji.
- 22. oktobra je imel Naško Križnar na Oddelku za etnologijo predavanje o avdiovizualni dokumentaciji.
- Med 29. in 31. oktobrom sta bila v Kruševcu redni posvet in skupščina Zveze etnoloških društev Jugoslavije. Predsedstvo Zveze se je za naslednji dve leti preselilo v Zagreb k Hrvaškemu etnološkemu društvu. Njegova predsednica dr. Dunja Rihtman-Auguštin bo do naslednjega posveta jeseni 1989 tudi predsednica jugoslovanskih etnoloških društev. Z referatoma sta od slovenskih etnologov sodelovala Zvezdana Koželj (»Vrednotenje nepremične etnološke dediščine«) in Naško Križnar (»Kulturni pojav kot metafora«), sicer pa sta se posveta in skupščine udeležila tudi Ralf Čeplak in Ingrid Slavec.
- Med 2. in 6. novembrom je v Firencah potekal že tradicionalni »Festival dei popoli«. Ob tej priložnosti je potekala tudi seja Evropske zveze za vizualni študij človeka. Obeh se je udeležil Naško Križnar.
- Med 3. in 5. novembrom so v Dolenjskih Toplicah potekale 5. vzporednice med slovensko in hrvaško etnologijo, ki jih je tokrat pripravilo Slovensko etnološko društvo.
- 5. novembra je bila v Kulturno informacijskem centru odprta razstava Kako in kam s planinsko kulturno dediščino, ki sta jo pripravila Mestni muzej v Ljubljani in Planinska zveza Slovenije.
- 6. novembra so v Slovenskem etnografskem muzeju odprli razstavo beograjskega Etnografskega muzeja »Otroške igrače kot statusni simbol«.
- 7. novembra je bila v Žireh predstavljena knjiga Marije Stanonik »Promet na Žirovskem«.
- 11. novembra sta bili v Kulturno informacijskem centru Križanke med drugimi predstavljeni tudi novi Etnološki knjigi: Marije Stanonik »Promet na Žirovskem« in monografija »Kruh in politika« o Vitanju, ki sta jo tudi kot soavtorja uredila dr. Duša Krnel-Umek in dr. Zmago Šmitek.
- Med 9. in 13. novembrom je potekal znanstveni simpozij »Reformacija na Slovenskem«. S prispevkoma o folklorističnih in etnoloških raziskavah prote-

stantske dobe na Slovenskem sta sodelovali Marija Stanonik in Ingrid Slavec.

• 12. novembra je na Oddelku za etnologijo Ivan Sedej govoril o ljudski umetnosti na Slovenskem.

• 17. novembra je absolventka Marjetka Balkovec predstavila v Beli krajini diplomsko nalogo ETSEO 20. stoletja: občina Metlika.

• 19. novembra je diplomsko nalogo Trgovine, gostilne, obrtne delavnice in drugi javni prostori v načinu življenja Kanala v obdobjih 1920–1940 in 1975–1985 predstavila Darja Skrt.

• 26. novembra je diplomsko nalogo Fondove hiše: bivalna kultura prebivalcev železničarske kolonije s poudarkom na predvojni dobi zagovarjala Nataša Žlender.

• 10. decembra je Marko Terseglav na Oddelku za etnologijo predstavil svojo knjigo »Ljudsko pesništvo«.

• 16. decembra je bil na Oddelku za etnologijo pogovor sodelavcev pri enciklopediji Slovenije.

• 17. decembra je zagovarjala diplomsko nalogo ETSEO: Občina Ljubljana Bežigrad Breda Pajsar.

OD 1. JANUARJA DO 31. DECEMBRA 1988

• 19. januarja je na FF Inja Smerdel zagovarjala magistrsko nalogo Trije ovčarji: Transhumanca na Pivkvi v času kapitalizma.

• 20. januarja je postal na FF doktor etnologije mag. Josip Miličević z disertacijo Istrsko rokodelstvo.

• 21. januarja je na FF doktorirala mag. Aleksandra Muraj z disertacijo Stanovanjska kultura v ruralnem naselju (na primeru Sošic v Žumberku).

• 9. februarja so bile na FF podeljene Prešernove nagrade študentom FF. Za etnološko nalogo »Etnološka topografija občine Sevnica« je bila nagrajena Mojca Terčelj.

• Med 12. februarjem in 15. marcem je bila v Pokrajinskem muzeju Ptuj na ogled razstava »Maske«, ki jo je pripravil kustos etnolog Andrej Brence.

• 24. februarja je imelo SED svojo redno letno skupščino, po kateri so bila prvič podeljena Murkova priznanja. S priznanjema za dolgoletno in plodovito etnološko delo je društvo nagradilo dr. Nika Kureta in prof. dr. Vilka Novaka.

• 10. marca je na Oddelku za etnologijo predaval dr. Boris Kuhar o raziskovanju Škocjanskih hribov.

• 16. in 17. marca je bil gost društva in Oddelka za etnologijo zagrebški profesor etnologije dr. Vitomil Belaj in imel na fakulteti predavanji z naslovom »Rodovitnost nerodovitne smokve«.

• Med 18. marcem in 18. februarjem je v Pokrajinskem muzeju Murska Sobotna gostovala ptujska razstava »Maske«.

• 24. marca je o antropologiji v Latinski Ameriki predaval etnolog Blaž Telban.

• 31. marca je bil pogovor o etnološkem tisku.

• 7. aprila je konservator Vito Hazler govoril o povezanosti topografskega raziskovanja in etnološkega konservatorstva.

• 8. aprila je bil na Oddelku za etnologijo pogovor sodelavcev pri raziskovalni nalogi »Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja«.

• 14. aprila sta urednika Trdinovih Zapisnih knjižic Snežana Štabi in Igor Kramberger predstavila delo pri izdaji omenjenega dela.

• 21. in 22. aprila je norveški socialni antropolog Robert G. Minnich govoril o slovenski nacionalni in kmečki identiteti.

• 11. maja je bila v KIC Križanke odprta razstava o raziskovalnem delu Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete.

• 19. in 20. maja je bil gost Oddelka za etnologijo prof. dr. Nikola Pavković z beograjskega oddelka za etnologijo. Imel je predavanji »Zakletva i dana rječ u tradicionalnoj kulturi« in »Model krvne osvete kao 'rite de passage'«.

• 26. maja sta zgodovinarja Marko Štuhec in Peter Vodopivec govorila o nekaterih praktičnih možnostih in vidikih sodelovanja med etnologijo in zgodovino.

• Med 7. in 9. junijem so bili na Oddelku na etnologijo t. i. »študijski dnevi«. Prvi je bil posvečen vprašanjem etnološke dokumentacije, drugi razpravi o kulturni antropologiji in etnologiji, na tretjem pa sta raziskovalki Maja Godina in Janja Grgič predstavili raziskovanje delavske kulture v ČSSR.

• 9. junija je na FF v okviru cikla predavanj, ki ga je pripravila amerikanistična sekcija Slovenskega orientalističnega društva, imel Ivan Šprajc predavanje »Opazovalci neba stare Mehike«. Predavanje je nadaljeval 16. junija.

• 14. junija je Blaž Telban govoril o Indijancih kolumbijske Amazonije.

• 21. junija je Polonca Cesar-Nedzbala imela predavanje »Slovenci v Kaliforniji.«

• Prvi teden julija je gibanje Znanost mladini organiziralo 9. belokranjski raziskovalni tabor, ki je bil zopet posvečen etnologiji. Mentorji so bili Milka Bras, Tanja Tomažič in Andrej Dular (Slovenski etnografski muzej), Marjetka Balkovec (Slovenski gasilski muzej) in Nives Sulič (Oddelka za etnologijo FF). Di-jake so uvajali v skrivnosti obrti, socialne kulture, vi-

nogradništva, gasilstva in izseljenstva. Tudi tokrat je tabor vodila Andreja Brancelj-Beba.

• 8. julija so udeleženci raziskovalnega tabora Bela krajina '88 predstavili svoje izsledke v osnovni šoli v Dragatušu.

• Od 24. do 31. julija je v Zagrebu potekal XII. mednarodni kongres unije antropoloških in etnoloških znanosti. Udeležilo se ga je okoli 2500 antropologov in etnologov z vsega sveta. Delo je potekalo v 117 simpozijih. Kongresa so se aktivno udeležili tudi slovenski etnologi. Organizator simpozija za vizualno antropologijo je bil Naško Križnar (Avdiovizualni laboratorij ZRC SAZU).

• 27. julija je bila v Kraškem muzeju v Repnu odprta razstava »Človek in les«, ki sta jo pripravila Narodna in študijska knjižnica iz Trsta in Tržaška pokrajina.

• Med 28. julijem in 15. septembrom je bila v Ptujju na ogled razstava »Kruh«, ki jo je pripravil ptujski etnolog Andrej Brence.

• 1. septembra je bila v KIC Križanke odprta razstava Kmetijstvo – nekoč in danes. Razstavo je pripravil Tehniški muzej Slovenije.

• Med 5. in 9. septembrom je Oddelka za etnologije gostil etnologe iz Lodža na Poljskem. 6. septembra je bil na sporedu prvi del posveta, posvečenega obletnici E. Korytky, na FF v Ljubljani. V naslednjih dneh se je strokovno srečanje nadaljevalo v Portorožu in je bilo namenjeno obravnavi raziskovanja delavske in mestne kulture in metodoloških vprašanj. Ob tem je izšel zbornik »Etnološka stičišča 1« (= Ethnological Contacts 1) v izdaji Znanstvenega inštituta FF.

• 17. septembra je bila v hotelu Dobrava v Zrečah tiskovna konferenca ob izidu knjige Igorja Cvetka »Jest sem Vodovnik Jurij: O slovenskem ljudskem pevstvu 1791–1858«. Besedilo je uredila Marjetka Golež. Knjiga je izšla pri Partizanski knjigi. Izdajo sta poleg delovnih organizacij omogočila Kulturna skupnost občine Slovenske Konjice in Kulturna skupnost Slovenije.

• 7. oktobra je v Slovenskem etnografskem muzeju gostovala razstava Pomorskega muzeja iz Pirana »Sečoveljske soline včeraj, danes, jutri«.

• 28. oktobra je bilo v Reziji (Ravanca/Prato di Resia) posvetovanje »Ricerca e riproposte = Raziskovanje in njegova uporaba«, posvečeno 150-letnici rezijske folklorne skupine. Pobudnik in sopripravljalec posveta je bil Inštitut za slovensko narodopisje. Z ISN sta z referati sodelovala Milko Matičetov in Mirko Ramovš, iz Vidma pa Gian-Paolo Gri, drugi udeleženci pa so sodelovali v razpravi. Srečanje se je končalo naslednji dan v Naborjetu (Malborghetto), kjer je direktor ZRC SAZU dr. Mitja Zupančič izročil tamkajšnjemu Etnografskemu muzeju seznam in presnetke tonskega in filmskega narodopisnega gradiva, ki je bilo posneto med Slovenci v Italiji in ga sicer hrani Sekcija za glasbeno narodopisje ISN ZRC SAZU. Prejšnji večer je bil v Ravanci v »Kulturni hiši« koncert komornega orkestra RTV Ljubljana s praizvedbami skladb slovenskih in italijanskih skladateljev na rezijansko temo, 29. 10. pa so predvajali presnetke vsega filmskega in video gradiva, posnetega v Reziji. Glavnino vseh opravil pri pripravi in izvedbi tega dogodka je opravil Julijan Strajnar.

• Med 8. in 12. novembrom je v Lodžu na Poljskem potekal 6. Pregled etnografskega filma, ki se ga je s filmom Badnjak udeležil Naško Križnar.

• 15. novembra so v Pokrajinskem muzeju Celje odprli razstavo »Znamenja na Celjskem«, ki je bila na ogled do februarja 1989. Po pripravi sta sodelovala etnologa Vito Hazler in Vladimir Šlibar.

• 18. novembra je bila v Cankarjevem domu tiskovna konferenca ob izidu knjig Julijana Strajnarja »Citira. Instrumentalna glasba v Režiji = La musica strumentale in Val di Resia« in Jana Baudouna de Courtenaya »Materiali IV.« O pomenu in vsebini knjig so govorili avtorji, zastopniki znanstvenih ustanov in založniki. Novi ljubljanski kvartet je izvedel skladbo Julijana Strajnarja Rezijanska citira. Julijan Strajnar je zaigral rezijansko vižo, zaplesal pa je rezijanski par.

• 23. novembra je bila otvoritev dveh kulturnih spomenikov v vasi Podpeč v koprski občini. Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran je obnovil »Pikrčevo hišo« iz 16. stoletja. Izredno dragocen etnološki spomenik in obrambni stolp nad vasjo, najbolje ohranjeno utrdbeno arhitekturo na kraškem robu. V »Pikrčevi hiši« je bila postavljena razstava »Stavbarstvo v vaseh pod kraškimi robom«.

• 24. novembra je bila v KIC Križanke odprta razstava Pozabljene obrti (umetno mizarstvo iz delavnice Gabrijela in Jožeta Zupana).

• 25. novembra je bil v Cankarjevem domu ob 10-letnici koncentriranja tria Mire Omerzel-Terlep kon-

cert »Zvočnost slovenskih pokrajin – različnost istega«.

• Med 5. in 7. decembrom je Slovensko orientalistično društvo oziroma njegova sekcija za indologijo pripravila tridnevni multidisciplinarni simpozij »Posvetna eshatologija in komercialna etika pri malih narodih. Posvet je bil na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Z referati so sodelovali Milan Štante, Jože Vilfan, Peter Kovačič, Vladimir Deutsch, Josip Horak, Vekoslav Grmič, Zmago Šmittek, Mladen Švarc, Franc Kuzmič, Silvo Torkar, Blair Scott, Borut Korun, Vanek Štifter, Bogo Grafenauer, Mihael Kuzmič, Brankod Žunec, Rado Genorio, John Wright, Šime Ivanjko in Zdenko Roter.

• 10. decembra je bilo v Pazinu ob 100-letnici smrti Jakoba Volčiča znanstveno srečanje »Jakob Volčič in njegovo delo (1815–1888)«. J. Volčič je bil slovenski duhovnik, zbiralec in raziskovalec ljudskega izročila v Istri. Jurij Fikfak je izbral referente in srečanje strokovno pripravil, prav tako pa je uredil zbornik prispevkov, ki je izšel pred posvetom. Na srečanju je sodelovalo 14 referentov iz Ljubljane, Zagreba, Reke, Nove Gorice in Pazina. Ob srečanju so sodelavci Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU pripravili tudi razstavo o življenju in delu Jakoba Volčiča. ISN je bil tudi pobudnik in soorganizator posvetovanja.

• 14. decembra so v prostorih Galerije likovnih umetnosti v Slovenj Gradcu odprli razstavo »Ljudska kultura koroških Slovencev«. Pripravila sta jo Slovenski etnografski muzej iz Ljubljane in Slovenska prosvetna zveza iz Celovca.

• 16. decembra je bila v Cankarjevem domu v Ljubljani tiskovna konferenca ob izidu knjig sodelavcev Znanstveno raziskovalnega centra SAZU: Igor Cvetko, Jaz sem Vodovnik Jurij Tone Cevc (Ignac Primožič), Kmečka hiša v Karavankah Jakob Volčič in njegovo delo (uredil Jurij Fikfak). Na predstavitvi so govorili avtorji in zastopniki založb, nastopili sta skupini pevcev s Koroške in Pohorja, ogledali smo si diapozitive s Karavank in slišali odlomke iz zapisov Jakoba Volčiča.

• 20. decembra je v Ribnici zagovarjala diplomsko nalogo »Lončarstvo v Ribniški dolini« absolventka Mojca Šifer.

• 21. decembra je bila v galeriji Feniks v Ljubljani prireditev »Zimski čas – čas praznovanj: šege in pesmi od Miklavža do Svetih treh kraljev«. Večer so pripravile Mirjana Borčič, Ivana Šalamun in Mirka Velikonja. Prireditev pa so oblikovali Dušica Kunaver (šege), Anica Lazar (šege, božične pesmi), Alenka Vidrih (interpretacija besedil), Naško Križnar (videofilma »Miklavževanje« in »Otepacvi«) in vokalna skupina AVE (božične pesmi).

• 23. decembra so v Dolenjski galeriji odprli razstavo Etnološka podoba Šentjerneja, ki jo je pripravila etnologinja Ivica Križ. Istega dne je v mali dvorani Dolenjske galerije novomeški Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine pripravil razstavo »Šentjernej, župnijska cerkev sv. Jerneja«.

IZJAVI SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA

ETNOLOGI, ZBRANI NA SKUPŠČINI SLOVENSKEGA DRUŠTVA 2. MARCA 1989 V LJUBLJANI, SMO, ČLOVEŠKO IN STROKOVNO PRIZADETI OB ZADNJIH DOGODKIH V JUGOSLAVIJI IN ZLASTI NA KOSOVU, SPREJELI BESEDILI NAŠIH ČLANOV MOJCE RAVNIK IN NAŠKA KRIŽNARJA ZA SPOROČILO VSEM ETNOLOGOM IN FOLKLORISTOM V JUGOSLAVIJI.

PREPRIČANI SMO, DA GLASOVA NE BOSTA OSTALA OSAMLJENA.

UPAMO, DA SE NAM JE Z IZJAVAMA POSREČIL RAZMEROMA TEŽAVEN PREMİK ETNOLOŠKE ZAVESTI IN DA OB TEM NE BOMO PREPUŠČENI NACIONALISTIČNIM STRASTEM; TAKO SVOJIM KAKOR BRALSKIM. NAŠE SPOROČILO JE NAMENJENO TEMELJITEJŠEMU PREMISLEKU EMINENTNO ETNOLOŠKIH PROBLEMOV IN PREPREČEVANJU GROBE POLITIZACIJE SOCIALNIH IN KULTUROLOŠKIH DEJSTEV.

- I. Slovenski etnologi, zbrani na današnji skupščini, ugotavljamo, da je v teh dneh, ko se v naši deželi razrašča mednacionalno sovraštvo, bolj kakor kdaj koli potrebna komunikacija preko republiških meja in v združenjih, ki nas povezujeta. Menimo, da smo v teh trenutkih brezumja intelektualci dolžni prispevati k boljši obveščenosti, razumevanju in strpnosti. Etnologi, ki svoje delo posvečamo proučevanju kulture in ki morda bolj kakor kdor koli poznamo pomen kulturne samobitnosti in nacionalne identitete, smo zato še posebej odgovorni.

Politika manipulira z množicami, ki strastno sovražijo vse, kar prihaja iz drugačnega kulturnega okolja, že zato, ker je drugačno, različno. Konflikti se odvijajo na ravni politike, a njihovi vzroki koreninijo v različnosti kultur in zgodovin. Politična različnost je izraz kulturne različnosti. Žal moramo ugotoviti, da jugoslovanska etnologija kljub obsežnosti svojih izsledkov ni prav nič prispevala k širjenju medsebojnega poznavanja in ustvarjanju kulturne strpnosti.

Razlogi za popolno neangažiranost etnologije tičijo v njej sami. Politični spopadi imajo svoje mesto na dogmatski in ideološki ravni, kjer etnologi, ki se ukvarjajo s specialnimi pojavi na mikro ravni, ne prepoznajo svoje vloge. Vendar se je danes, ko politika podpihuje sovraštvo do posamičnih narodov, ker so drugačni in se ne podredijo enotni volji, v tarči, v katero so usmerjeni bojni kriki množic, znašel prav predmet našega proučevanja: kot izvir zla sta obsojeno kulturna in politična različnost. Na pohodu so sile, ki vidijo možnost lastnega obstoja samo v uničenju drugega in ki v kulturnih razločkih ne vidijo bogastva, marveč le argument za opravičevanje nasilja.

Brezumno sovraštvo je v veliki meri nasledek manipuliranja z informacijami. Od drugod prihajajo k nam interpretacije o dogajanjih v Sloveniji, ki nimajo nobene zveze z njihovim resničnim potekom. Vsaj izobraženci in strokovnjaki, ki naj bi bili sposobni preiščljati z lastno glavo, ne bi smeli slepo verjeti časopisnim natolcevanjem. Slovenci smo v tem pogledu še v posebno neugodnem položaju, saj se nad nami razburjajo tisti, ki slovenščine ne razumejo in zato sprejemajo za verodostojne informacije, temeljito prekrojene in prikrojene v raznih

uredništvi. Tako so na primer ustvarili splošno mnenje, da Slovenci nimamo razumevanja za trpljenje Srbov in Črnogorcev, ker smo odklanjali prirejanje množičnih mitingov, na katerih so govorniki sejali sovrašтво.

Spoznali smo, da je naša perspektiva samo v političnem priznanju raznovrstnosti in različnosti in v njunem legitimnem izražanju v okviru pluralističnega političnega sistema. Demokratizacija se pri nas še dobro začela ni, ko že od drugod prihajajo obtožbe, da hočemo razbiti Jugoslavijo. Kar nam pomemi upanje, drugod buri sovrašтво in vžiga bojne klice. Menimo, da naše življenje ni tako idealno urejeno, da ne bi moglo biti boljše.

Razlike med nami so prevelike, da bi lahko našli in ponudili preprost recept za vse. Po našem mnenju pa je najmanj primerna politika, ki grabi po orožju in spodbuja pohode z gesli o bratstvu in enotnosti. Veliko več možnosti vidimo v odpiranju človekove in politične svobode in v dvigu politične kulture; posameznik ali skupina z drugačnim ali nasprotnim pogledom naj ne bosta avtomatično sovražnika, temveč sogovornika v enakopravnem političnem dialogu. Temu in sožitju je namenjeno tudi naše pismo.

(Mojca Ravnik)

II. ALI JE MOGOČE STRELJATI NA STRUKTURO?

Politika in politična zgodovina jugoslovanske družbe sta zelo redko predmet etnoloških raziskav. Etnologi se srečujemo s politiko samo, kadar nastopa v vlogi širšega konteksta kulturnih pojavov, ko zaznamo njen oddaljeni, a mogočni vpliv na površju teh pojavov. Zakaj tolikokrat molčimo, čeprav se drugi znanstveniki pridno oglašajo ob vseh ključnih političnih dogodkih?

Politika povojne revolucionarne oblasti v Jugoslaviji je bila usmerjena v razbijanje tradicionalnih občestev, da bi ljudi najprej individualizirala, nato pa spet homogenizirala na razredni podlagi. Najbolj sta bili pod udarom družina in vaška skupnost. Na splošno so bile v Sloveniji tradicionalne socialne strukture najopazneje transformirane na podeželju. Nosilec industrializacije je postal kmet-proletarec. Za preoblikovanje tradicijskega načina mišljenja je bila bistvena zaposlitev mater. Čeprav so tradicijski kulturni vzorci v Sloveniji močno preoblikovani, pa proces še ni končan. V Sloveniji smo tako na primer v zadnjih letih občutljivi zlasti za poskuse ogrožanja najvišje socialne strukture – nacionalnosti, ki je doma v suvereni državi oziroma republiki.

V povojnih strukturnih spremembah so se ohranile samo tiste socialne strukture in njihove manifestacije, ki so se dobesedno skrile v novodobne socialne pojave, navadno tako, da so se vsebinsko popolnoma izpraznile, ohranile pa so golo formo. (Za zgled lahko navedem zlasti letni cikel šeg na verski podlagi.)

Boljševiški proces homogenizacije na razredni osnovi je bil delno zaustavljen ali vsaj upočasnjen z uvedbo samoupravljanja. Današnji politični pluralizem je (slovenska) varianta ponovnega socialnega združevanja, brez nevarnosti homogenizacije na razredni osnovi, ki ni več možna tudi zaradi prenehanja boljševiškega delovanja partije.

V Jugoslaviji imamo danes različne posledice »revolucioniranja« tradicijskih struktur. Tako lahko razlikujemo:

1. okolja, kjer so tradicijske strukture pretežno ohranjene,

2. okolja, kjer so tradicijske strukture pretežno razbite, a proces ponovnega homogeniziranja je ustavljen,
3. okolja, v katerih poteka homogenizacija na razredni podlagi,
4. okolja, v katerih poteka homogenizacija na nacionalni oziroma etnični podlagi,
5. okolja, v katerih poteka homogenizacija na pluralistični podlagi,
6. okolja, ki so kombinacija različnih možnosti.

Med omenjenimi predpostavkami prihaja do neogibnih konfliktov. Med nekaterimi ni več možen dialog. Problem tako imenovane nove jugoslovanske sinteze je v konsenzualni odločitvi o tipu novih socialnih združenj v državi oziroma o možnosti sožitja različnih tipov združevanj. Divergentni razvoj na tem področju vodi v dejansko razcepitev Jugoslavije, kar je v tem trenutku na ravni socialnih struktur že konceptualno dejstvo. Tu nič ne pomaga ugotavljanje, kdo je kriv za to. Kriva je neenakomerna inovacija tradicijskih socialnih struktur po revoluciji. Če ne verjamemo v ideološko obvladljivost zgodovinskih procesov, lahko temu rečemo tudi usoda.

Najradikalnejši predlog kako rešiti problem različnosti je razbrati v vzkliku in transparentu na ulici »Hočemo orožje!« Kakšna nevednost! Kakšna metodološka zmeta! Socialnih struktur ne moremo spreminjati s strelji. Ali je sploh mogoče streljati na strukturo, ne da bi pri tem zadeli človeka? Vedno, ko je kdo proti ideji-strukturi uporabil orožje, je pustil za sabo le umor in genocid. Taki predlogi prihajajo z območja neke zelo nesrečne kombinacije socialne strukturiranosti.

Kaj lahko potegnemo iz tega etnologiji? Predvsem ugotovitev, da ob zadnjih dogodkih v Jugoslaviji politika deluje podobno kot ljudska kultura. Politika je v teh dneh enako razgaljena in predvidljiva kakor tradicionalni kulturni vzorci. Nihče ne more niti za milimeter premakniti veljavne sheme OBIČAJA. Cela historija delovanja povojne politike neposredno odseva na karakterju med seboj neprimerljivih socialnih struktur od družine do naroda, po celi državi. Kakor da v teh dneh dobiva mit svojo zemeljsko obliko, svojo utelesitev. Kakor da se bliža končna rešitev, po kateri ne bo več mogoča nobena sprememba, nobena inovacija. Sodni dan takorekoč.

Etnologij spoznavamo komplementarnost politike in kulturnih procesov. Tradicijski socialni model je rigidni; iz svoje srede neusmiljeno izloči nosilce inovacij. Politika, ki gradi na tradicionalnem kulturnem modelu, je praviloma dogmatska. Nagiba se k iskanju končnih rešitev tudi na ravni socialnih struktur. V odnosu do sosednjih kulturnih modelov se vede kot nekdanje vaško občestvo, ki je onemogočilo in izločilo drugače misleče člane (desete brate?). Tradicijski kulturni model sploh ne more delovati, če se mu vsi ne podredijo. Geometrijski ornament ljudske vezenine je v bistvu likovna simulacija grozljive socialne stvarnosti.

Tradicijski kulturni model očitno ni podoba idealne družbe. Po drugi strani pa revolucionarne inovacije tega modela prinašajo težave, v katerih je danes tudi Jugoslavija. V raznih političnih forumih se je v zadnjem času veliko govorilo o »umiritvi žoge«. Lahko jo vidimo tudi v tem, da bi že enkrat dopustili naravni potek transformacije socialnih struktur v matičnih kulturnih okoljih. Ali drugače, politika naj bolj kot doslej upošteva zakonitosti kulturnega ekosistema, katerega del je tudi sama in v katerem igra svoboden razvoj socialnih struktur pomembno vlogo pri iskanju političnega in družbenega ravnotežja.

(Naško Križnar)

SREDNJA EVROPA MED ETNOLOGIJO IN METEOROLOGIJO

MOJCA RAVNIK

V aprilu 1989 je bila na ljubljanski TV na sporedu oddaja *Most med Ljubljano in Beogradom*. Pogovarjali so se o možnostih za sožitje v Jugoslaviji. Etnoloških vprašanj, ki jih je oddaja posredno odprla, ne morem prikazati, ne da bi prej vsaj na splošno opisala njen potek; politično vsebino omenjam samo v zvezi z zlorabo in sprevrčanjem kulturnih in etnoloških dejstev.

Obpravnavali so politična in etnološka vprašanja. O vseh konkretnih zadevah so imeli različna mnenja. Poslušali smo zanimiva strokovna stališča in čustveno nabite dogme. Večkrat je bila omenjena skupnost Alpe-Jadran. Nekateri gostje beograjskega studija so sumili, da gre za poskus razbijanja Jugoslavije, eden med njimi pa je v obsežnem, v naprej pripravljenem predavanju to teorijo dopolnil in razvil – Slovenci da se vdajamo mitu Srednje Evrope, kamor se želimo zateči, potem ko bomo do kraja izkoristili nerazvite, zato ni čudno, da so bili slovenski pisatelji, očarani od srednjeevropskega mita, razočarani nad Petrom Handkejem, ki so mu dali nagrado, on pa je o Srednji Evropi izjavil, da je samo meteorološki pojem, da drugi strani pa da so navdušeno sprejeli Claudia Magrisa, kar tudi ni čudno, saj je eno svojih knjig posvetil habsburškemu mitu.

Gost ljubljanskega studia Predrag Matvejević, ki se je malo pred tem zavzemal za jugoslovansko demokratično gibanje, je ugovarjal.

Protestiral je proti podtikanju črnih misli Claudiu Magrisu, ki je eden najvidnejših tržaških izobražencev, prisoten in dejaven v vseh pobudah, ki se borijo proti predsodkom in stereotipom ob obeh straneh meje. Je kritik vseh vrst mitomanij, tudi nekritične zazrtosti v lepe čase stare Avstrije. Etnološko izredno zanimiva je knjiga *Trieste. Un identità di frontiera* (Trst 1987), ki jo je napisal skupaj z Angelom Aro. Razčlenila sta tržaško politično in kulturno življenje, soobstoj različnih nacionalnih, političnih in osebnih identitet, intelektualno razdvojenost in osebno stisko, kot se kaže v tržaški književnosti.

Pisatelji razmišljajo o duhovnem prostoru Srednje Evrope, Peter Handke jo doživlja meteorološko, centralistično usmerjeni politiki jo napadajo politično. Medtem pa iz zavesti izginja predstava o resničnem pomenu prostora zunaj današnjih državnih meja, ki je zgodovinski in geografski okvir slovenskega etničnega ozemlja. Današnje intelektualne, umetniške in politične razsežnosti pojma Srednja Evropa so samo tihi in izkrivljeni odmevi vsakdanjosti in usode celih slovenskih kulturnih območij in njihovih prebivalcev. V spominih Primorcev se mešajo slovenski, nemški, italijanski in srbohrvaški jezik in se vrstijo prizorišča od Abesinije, Sicilije, Afrike, prekomorskih brigad, bitk v Bosni in Črni gori do sremske fronte. Njihovo vsakdanje življenje pa se je odvijalo v kulturnem

prostoru, ki je obsegal Istro, Kras, Tržaško, Benečijo, Furlanijo in Karnijo. Sekale so ga ozemeljske delitve med Benetkami, Avstrijo, Italijo in Jugoslavijo. Meja med Jugoslavijo in Svobodnim tržaškim ozemljem je ločila družine, presekala poti in ustavila gospodarske tokove. Ločila je vas od pašnika, prerezala pot med vasjo in cerkvijo s pokopališčem.

Državne meje so prekinile povezave, iz živih kulturnih območij so nastali zaprti koti in mrtvi rokavi, znotraj slovenskega etničnega ozemlja so se na prostorih nekdanj cvetočih naselij zarisale praznine. Četudi bi zamisel o skupnosti Alpe-Jadran uspela in bi bili vzpostavljeni normalni pogoji za gospodarske in druge odnose, ne bo nikdar možno popraviti tragičnih posledic političnih razmejitev.

K razmišljanju o odnosu med življenjsko resničnostjo in dogmo, med načinom življenja in politiko, je v TV oddaji posredno napeljal politik, tuj našemu okolju. Gotovo pa bi bilo zanimivo preučiti tudi vprašanje, koliko je na Slovenskem še živa zavest o celotnem slovenskem etničnem ozemlju. Ali je različen značaj posameznih kulturnih območij upoštevan v javnem življenju in v sredstvih obveščanja, ali se morda glede sebe tudi sami ne oprijemljemo dogm in stereotipov? Kakšno je razmerje med načinom življenja in slovenskimi mediji, med »zamejstvom«, »obrobjem« in »središčem«?

Za konec naj navedem podobno razmišljanje Angela Are in Claudia Magrisa o Trstu:

»Stereotipna predstava o Trstu je zgrešena, saj tržaštvo istoveti z oguljeno literaturo, ki ždi nad tržaštvom in tržaškimi posebnostmi. Življenjske resnice Trsta ne poznajo samo književniki: zdravniki, psihologi, pediatri in zgodovinarji bi novinarjem lahko povedali veliko več zanimivega, kot vedo povedati kustosi lokalnih muz, če bi seveda tisti, ki sogovornike izbirajo, imeli več pameti in se obrnili nanje...«

(nav. delo, str. 197, prev. M. R.)

Komisija Slovenskega etnološkega društva
za podeljevanje Murkovih priznanj za posebne dosežke
na področju etnologije na podlagi 6. člena Pravilnika in razpisa,
objavljenega v Glasniku SED,

podeljuje v letu 1988

**MURKOVO PRIZNANJE
ZA POSEBNE DOSEŽKE NA PODROČJU ETNOLOGIJE**

univerzitetnemu profesorju v pokoju
dr. VILKU NOVAKU

za delo na etnološkem področju in pri vzgoji kadrov
na Slovenskem

in

znanstvenemu svetniku v pokoju
dr. NIKU KURETU

za delo na področju raziskovanja ljudskega gledališča,
ljudskih šeg in mask
na Slovenskem

Ljubljana, 24. februarja 1988

Člani komisije:
dr. DUŠA KRNEL-UMEK – predsednik
MARKO TERSEGLAV – član
MILAN VOGEL – član

Dr. Vilko Novak

je v povojni slovenski etnologiji s svojim znanstvenoraziskovalnim delom posegel skoraj na vsa področja stroke, v njeno zgodovino, materialno, družbeno in duhovno kulturo, v metodična in splošna vprašanja.

Začetek etnološkega strokovnega dela pomenijo prikazi materialne in družbene kulture, nadaljevanje pa sistematično raziskovanje posameznih področij materialne kulture ali pregledi za vso Slovenijo. Sintetična prikaza s tega področja sta Živinoreja (v: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*) in *Über die Milchwirtschaft bei den Völkern Jugoslaviens* (v: *Viehwirtschaft und Hirtenkultur*).

Obravnaval je strukturo slovenske ljudske kulture glede na izvir kulturnih sestavin in tipološko razširjenost po območjih. Na podlagi obsežnega in podrobnega poznavanja slovenske ljudske kulture je nastal priročnik *Slovenska ljudska kultura*, kakršnega drugi jugoslovanski narodi niso imeli v takem obsegu. Na področju etnološke kartografije je sestavil slovenske vprašalnice in dolgo let organiziral delo za *Etnološki atlas v Sloveniji*.

Sestavil je več zgodovinskih pregledov o stroki, obsežen del razprav pa je bil namenjen prikazom posameznih raziskovalcev na etnološkem področju (Anton Tomaž Linhart, Balthasar Hacquet, Emil Korytko, Matija Murko idr.), kar je strnil v samostojno publikacijo.

Vse delo dr. Vilka Novaka je bila vrsto let tesno povezano z vzgojo etnoloških kadrov na fakulteti, saj je s svojo široko razgledanostjo dal veliko vsakomur, ki se je poglobljal v stroko. Bil je kritičen, a tudi tolerant, dopuščal in cenil je delo vsakogar, tudi če je imel drugačen pogled na predmet in usmeritev stroke. S svojo širino pri vzgoji kadrov, z obsežnim in na različna področja segajočim delom je dal velik prispevek k razvoju stroke pri nas.

Dr. Niko Kuret

je začel raziskovanje ljudskega gledališča z objavo starih rokopisov in že pozabljenih ljudskih dramatičnih nastopov, nadaljeval pa s sintezami Ljudsko gledališče pri Slovencih in Duhovna drama v okviru Literarnega leksikona. Pri nas je prvi znanstveno raziskoval lutkarstvo, pisal o njegovi zgodovini in primerjal njegove pojavne oblike z evropskimi in azijskimi.

Na področju raziskovanja ljudskih šeg je ustvaril temeljna dela z analitičnimi spisi o posameznih prvinah in oblikah letnih šeg, ki jih je primerjal s tujimi, in skušal dognati njih slovenski izvir. Vsa svoja dognanja na tem področju je strnil v skupno obsežno sintezo štirih delov Prazničnega leta Slovencev, kjer je prikazal zgodovinsko in evropsko ozadje posameznih dni v letu in šeg v zvezi z njimi, nato pa naše uvrstil med enake slovanske in indoevropske.

Številni spisi so bili namenjeni ljudskim maskam; med njimi sta najpomembnejši razpravi *Aus der Maskenwelt der Slowenen* (v: *Masken in Mitteleuropa*) in *Maschere e maschere della tradizione popolare europea* (v: *Enciclopedia universale dell'arte*). Sinteza tega dela je obsežen prikaz Maske slovenskih pokrajin, kjer so predstavljene maske v svetu in Evropi, slovenske pa obsežno po vrstah šem in njihovem naličju, imenih v raznih pokrajinah, glede na njihov značaj in čas nastopanja.

Delo dr. Nika Kureta je bilo pionirsko na področju raziskovanja ljudskega gledališča in lutkarstva na Slovenskem, za raziskovanje ljudskih šeg je ustvaril teoretske temelje, jih analitično raziskoval in sintetično prikazal, povsem novo pa je njegovo sintetično raziskovanje slovenskih ljudskih mask, s čimer je posegel tudi v evropski strokovni krog.

NAVODILO ZA OBLIKOVANJE ROKOPISOV

V uredništvo Glasnika prihajajo zelo neenotno oblikovana besedila. Urednik porabi veliko časa, da jih poenoti, včasih jih mora celo pretipkavati, da so primerna za v tiskarno. Zato smo se v uredništvu odločili, da sodelavcem predlagamo naslednje oblikovne standarde za Glasnik SED.

1. Rokopis mora biti oddan v izvorniku.
2. Listi rokopisa naj bodo popisani samo po eni strani.
3. Na strani mora biti 30 vrstic po 60–65 znakov.
4. Rob strani naj bo širok 25–30 mm.
5. Med vrsticami je obvezen dvojni razmik.
6. Popravki naj bodo berljivi, večje korekture pa dotipkane na označeni prilogi.
7. Opombe naj bodo natipkane posebej, po vrstnem redu, kot je označeno v besedilu. Številke v besedilu naj bodo po možnosti obkrožene rdeče.
8. Citiranje literature mora biti v skladu z uveljavljenimi normami.

V Glasniku objavljamo v glavnem tri vrste člankov: razprave, gradiva in poročila. Uveljavljene so naslednje tehnične postavitve člankov:

Razprave in gradiva – naslov (velike tiskane črke), avtor (velike tiskane črke), besedilo, opombe in literatura, ter povzetek v angleščini. Avtorji razprav in gradiv so dolžni napisati 1–2 strani slovenskega povzetka, uredništvo pa poskrbi za prevod v angleščino.

Poročila – naslov (velike črke), besedilo, avtor (male črke).

Največ zmede je pri letnih poročilih ustanov. Prihajajo v obliki uradnih dopisov s korespondenčnimi oznakami in žigi ter s podpisi direktorjev. Tudi letno poročilo je članek, zato naj bo ustrezno oblikovano: nad besedilom naziv ustanove, pod besedilom avtorjevo ime in priimek.

Vseh uradnih in neuradnih pozdravov je uredništvo sicer veselo, vendar ne spadajo k članku, ki bo šel v tiskarno.

Slikovno gradivo (risbe, fotografije, načrti) naj bo zaznamovano z zaporednimi številkami. Njihova postavitev naj bo razvidno označena v besedilu, če je to bistveno. Podnapisi k slikam naj bodo priloženi na posebnem listu.

To je vse. Nismo se spuščali v podrobnosti, zato upravičeno pričakujemo, da boste navodila v bodoče upoštevali in s tem olajšali izdajanje Glasnika SED.

Uredniški odbor

zanj odgovarja Irena Keršič, *predsednica SED*

Izdajanje Glasnika omogočata

Kulturna skupnost Slovenije in Raziskovalna skupnost Slovenije.

Vsako leto izidejo štiri številke.

IZDAJATELJSKI SVET:

Slavko Kremenšek (*predsednik*), Marko Belavič, Marjan Gabrijelčič, Jože Osterman, Alenka Puhar, Inja Smerdel, Marija Stanonik.

GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIK:

Naško Križnar

ČLANI UREDNIŠTVA:

Ivana Bizjak, Damjan Ovsec, Mojca Ravnik, Ingrid Slavec, Nives Sulič-Dular, Zmago Šmitek,

Marko Terseglav, Miha Zadnikar.

Prevodi v angleščino: Rudi Meden

Lektorica: Ina Ferbežar

Grafična zasnova in tehnična ureditev: Cveta Stepančič

Tisk: Tiskarna Tone Tomšič, Ljubljana

Naklada: 700 izvodov

NASLOV UREDNIŠTVA:

Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana

telefon: 332 601, int. 335, glavni urednik 331 021, int. 50.

Posamezna številka stane 50.000 din.

Celoletna naročnina je 200.000 din, dvojna številka 100.000 din.

Tekoči račun LB 50100-678-44338.

Fotografije in risbe po želji vračamo, rokopisov ne vračamo!

č 121

II 131 829 1989

999503268, 1/2

COBISS

ZANIMIVEJŠI PRISPEVKI IZ NASLEDNJE ŠTEVILKE:
ŽIVLJENJE IN DELO PASTIRJEV V BOHINJSKIH GORAH

NA HRBTNI STRANI: ZGODOVINA ETNOLOGIJE V SLIKAH

MARTA LOŽAR, MARIJA JAGODIC IN FANČI ŠARF V SOČI, LETA 1953,
TEREN 8.
IZ FOTOTEKE SEM (FOTO BORIS OREL)

NA NASLOVNI STRANI:

SPOROČILO NA HIŠI V ABITANTIH (ISTRA)
FOTO: MOJCA RAVNIK

